

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ผลการศึกษาโครงการศึกษาผลกระทบและแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพภายใต้สถานการณ์สังคมผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุและเยาวชนในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่เป็นตัวแทนของแต่ละบริบทพื้นที่ ประกอบด้วย 2 กิจกรรมหลัก คือ กิจกรรมที่ 1 การศึกษาผลกระทบของสังคมผู้สูงอายุต่อการประกอบอาชีพของผู้สูงวัยและประชากรแรงงานวัยทดแทนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง และกิจกรรมที่ 2 การจัดทำและพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมอาชีพในและนอกภาคการเกษตรที่รองรับการเปลี่ยนแปลงสังคมผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง รายละเอียดดังนี้

ผลงานวิจัยที่ 1 ผลกระทบของสังคมผู้สูงอายุต่อการประกอบอาชีพของผู้สูงวัยและประชากรแรงงานวัยทดแทนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

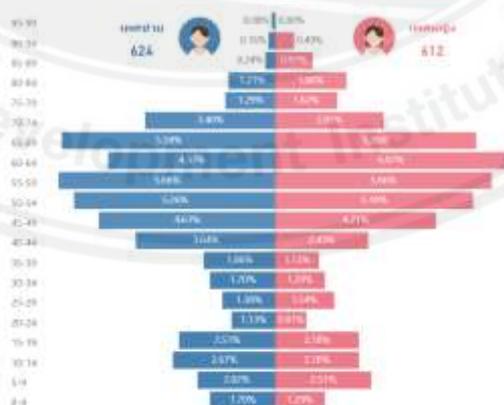
ผลงานวิจัยที่ 1.1 ข้อมูลสถานการณ์สังคมสูงอายุบนพื้นที่สูงและแนวโน้ม

- พื้นที่ศึกษากลุ่มน้ำ่าน ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ น้ำแขวง โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ โป่งคำ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ น้ำเคิม
- พื้นที่ศึกษากลุ่มน้ำปิง ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ปางมะโอ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ป่าแป้ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ โหล่งขอด
- พื้นที่ศึกษากลุ่มน้ำโขงเหนือ ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ แม่สลอง โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ห้วยก้างปลา และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ วาวี
- พื้นที่ศึกษากลุ่มน้ำสาละวิน ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ สบเมย โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ห้วยเขย่ง

1. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแขวง อ.นาหมื่น จ.น่าน

พื้นที่ดำเนินการ 7 กลุ่มบ้าน มีประชากร 485 ครัวเรือน 1,236 คน โดยแบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	49 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	186 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	563 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	438 คน

ภาพที่ 1 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแขวง อ.นาหมื่น จ.น่าน

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแข่วง

ตั้งอยู่ในอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน มีพื้นที่ดำเนินงานครอบคลุม 7 กลุ่มบ้าน ประกอบด้วยประชากรรวมทั้งสิ้น 1,236 คน จากจำนวน 485 ครัวเรือน จากข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่ (ภาพที่ 1) สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการเข้าสู่ “สังคมสูงวัย” อย่างชัดเจน ซึ่งมีจำนวนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 438 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนมากเป็นอันดับสองรองจากกลุ่มวัยผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) จำนวน 563 คน ขณะที่กลุ่มวัยเด็กเล็ก (อายุ 0-5 ปี) มีจำนวน 186 คน และกลุ่มวัยเด็กโต/วัยรุ่น (อายุ 6-24 ปี) จำนวน 49 คน ซึ่งมีสัดส่วนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มวัยอื่น ในการดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้คัดเลือกพื้นที่ตัวอย่างจำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่

- 1) บ้านป่าซาง เป็นหมู่บ้านตัวแทนที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุใน “ระดับสูงสุด” ของพื้นที่
- 2) บ้านวังน้ำเย็น เป็นหมู่บ้านตัวแทนที่มีกลุ่มประชากรวัยแรงงานและวัยทดแทนในสัดส่วนมาก

ภาพที่ 2 ข้อมูลโครงสร้างประชากรบ้านป่าซาง (ชาย) และบ้านวังน้ำเย็น (ขวา)

1) บ้านป่าซาง

• โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านป่าซางเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำน่าน ภายใต้การดูแลของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแข่วง มีจำนวนประชากรรวม 123 คน จาก 52 ครัวเรือน โดยประกอบด้วยกลุ่มวัยเด็กเล็ก 7 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 19 คน วัยผู้ใหญ่ 36 คน และวัยผู้สูงอายุ 61 คน คิดเป็นร้อยละ 49.59 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งถือเป็นสัดส่วนที่สูงมากเมื่อเทียบกับประชากรรวม สะท้อนให้เห็นถึงการเป็น “ชุมชนสูงวัยระดับสุดยอด” (Super Aged Society) อย่างชัดเจน

พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่บนระดับความสูงเฉลี่ยประมาณ 264 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องการมหาชน) จังหวัดเชียงใหม่ 268 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 4 ชั่วโมง 23 นาที การคมนาคมค่อนข้างสะดวก โดยถนนหลักเป็นทางยางมะตอยและคอนกรีต สลับกับถนนลูกรังอัดแน่นบางช่วง

• ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาและปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว ข้าวโพด และแมล่อน เพื่อการยังชีพและจำหน่ายส่วนเกิน พืชเสริมรายได้และกิจกรรมอาชีพเสริมของครัวเรือน ได้แก่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น หมูกระเจก การจักสานตะกร้าพลาสติก

และการเย็บผ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของแรงงานผู้สูงอายุในการสร้างรายได้เสริม

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงมีบทบาทสำคัญในครอบครัวและชุมชน ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมในระดับที่เหมาะสมกับสภาพร่างกาย พร้อมทั้งถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อสังคมและสุขภาพ เช่น การออกกำลังกายและกิจกรรมอาชีพร่วมกัน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุบางส่วนเริ่มใช้สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันสื่อสังคมออนไลน์ เช่น TikTok เพื่อรับข้อมูลข่าวสารและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของตนแม้ว่าทักษะด้านเทคโนโลยียังมีข้อจำกัด แต่ก็สะท้อนให้เห็นแนวโน้มการเรียนรู้และการปรับตัวของผู้สูงอายุผ่านการสนับสนุนจากคนในครอบครัวหรือบุตรหลาน

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนยังประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในช่วงฤดูเพาะปลูก อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ทำให้ฝนตกไม่ตรงฤดูกาลและอุณหภูมิเฉลี่ยสูงขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตลดลงและต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามชุมชนยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง และมีระบบไฟฟ้าและอินเทอร์เน็ตครอบคลุมพื้นที่ ช่วยสนับสนุนการสื่อสารและกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างต่อเนื่อง

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทสำคัญในระบบครัวเรือนและสังคมชุมชน ทั้งการดูแลหลานในครอบครัวเนื่องจากบุตรหลานทำงานนอกพื้นที่ การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมกลุ่ม เช่น การทำหมูกระเจกและการจักสาน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้ผู้สูงอายุยังคงมี “สถานะทางสังคม” ที่ชัดเจนและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

เริ่มมีการใช้สมาร์ทโฟนเพื่อเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การติดตามโปรโมชั่นสินค้า และการทดลองขายสินค้าผ่านสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะแพลตฟอร์ม TikTok อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยียังอยู่ในระดับเริ่มต้นและไม่เป็นระบบ ความเหลื่อมล้ำด้านทักษะดิจิทัลยังคงมีอยู่ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาบุตรหลานในการใช้งานหรือเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ

- ด้านเศรษฐกิจและรายได้

รายได้ของครัวเรือนมาจากหลากหลายแหล่ง ได้แก่ สวัสดิการภาครัฐ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ รายได้จากเกษตร และเงินโอนจากบุตรหลาน แม้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ แต่ยังไม่เพียงพอต่อการออม การรวมกลุ่มของชุมชนมีความเข้มแข็งใน “ระดับปานกลาง” โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุทำหมูกระเจกและกลุ่มจักสาน ซึ่งเป็นจุดแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ตลาดปลายทางของผลิตภัณฑ์ยังไม่มั่นคงและมีความผันผวน ส่งผลให้รายได้โดยรวมของครัวเรือนยังอยู่ในระดับเปราะบาง

- นโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

แม้ว่าชุมชนสามารถเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐานของรัฐได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังคงมีความต้องการ “ชุดสนับสนุนเฉพาะพื้นที่” (context-based support package) ที่ตอบโจทย์สังคมสูงวัยบนพื้นที่สูง ได้แก่ การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้และคลินิกทักษะดิจิทัล

การเชื่อมโยงตลาดชุมชนกับภาคเอกชนและช่องทางออนไลน์ ตลอดจนการพัฒนาทักษะด้านสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานเกษตรสำหรับผู้สูงอายุ

2) บ้านวังน้ำเย็น

● โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านวังน้ำเย็นเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำน่านเช่นเดียวกับบ้านป่าซาง มีประชากรทั้งหมด 95 คน จาก 37 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 6 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 18 คน วัยผู้ใหญ่ 42 คน และวัยผู้สูงอายุ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 30.53 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “ชุมชนสูงวัยระดับสุดยอด” (Super Aged Society) เช่นเดียวกับบ้านป่าซาง

พื้นที่ตั้งอยู่บนระดับความสูงประมาณ 343 เมตรจากระดับน้ำทะเล สูงกว่าบ้านป่าซางเล็กน้อย ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 270 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 4 ชั่วโมง 34 นาที ระบบคมนาคมค่อนข้างสะดวก ถนนหลักเป็นทางยางมะตอยและคอนกรีต สลับกับถนนลูกรังในบางช่วงที่ยังต้องได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม

● ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ทำสวน ปลูกข้าวเป็นพืชอาหารหลักเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายบางส่วนที่เหลือ พืชเสริมรายได้ที่สำคัญคือ กล้าย ซึ่งเป็นพืชที่เหมาะสมกับภูมิอากาศและลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มขนาดเล็กเพื่อทำกิจกรรมอาชีพเสริม เช่น การผลิตหมูกระจุกจำหน่ายภายในชุมชน

รายได้หลักของครัวเรือนมาจากการเกษตร การรับจ้างทั่วไป และสวัสดิการของรัฐ รายได้จากกรเกษตรมีความผันผวนตามฤดูกาล ขณะที่ช่องทางตลาดส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาพ่อค้าคนกลางจากภายนอก ทำให้ชุมชนยังขาดความมั่นคงด้านตลาดและเครือข่ายการเชื่อมโยงกับผู้ซื้อโดยตรง

แม้โครงสร้างรายได้ของชุมชนจะคล้ายคลึงกับบ้านป่าซาง โดยมีฐานรายได้หลักจากภาคเกษตร การโอนเงินจากลูกหลาน และอาชีพเสริมที่ใช้ทักษะงานฝีมือหรือแรงงานทั่วไป แต่เนื่องด้วยสัดส่วนวัยทำงานที่มากกว่าทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการขยายกิจการขนาดเล็กหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ หากได้รับการสนับสนุนด้านตลาดและเงินทุนหมุนเวียน การสร้างกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งและการเชื่อมโยงตลาดกับภาคเอกชนจึงเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่

● ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุในชุมชนยังคงมีบทบาทสำคัญในการทำงานภาคเกษตรและการดำเนินกิจกรรมครัวเรือน โดยมีแรงงานวัยทำงานและวัยทดแทนแรงงานช่วยแบ่งเบาภาระและทำงานร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นในครอบครัวมีความแน่นแฟ้น ผู้สูงอายุทำหน้าที่ดูแลหลานและถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการเกษตร ขณะที่แรงงานบางส่วนมีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างหมู่บ้านหรือต่างจังหวัด แต่ยังคงกลับมาช่วยเหลือในฤดูกาลเพาะปลูก

การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมอาชีพหรือกิจกรรมสังคมมีอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่หนาแน่นเท่าชุมชนบ้านป่าซาง ซึ่งอาจสะท้อนถึงลักษณะการพึ่งพาแรงงานภายในครัวเรือนมากกว่าการรวมกลุ่มระดับชุมชน

● ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในชุมชนอยู่ในระดับเริ่มต้น ซึ่งกลุ่มวัยแรงงานใช้สมาร์ตโฟนเพื่อถ่ายภาพสินค้า รับข้อมูลข่าวสาร และติดต่อสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ ขณะที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังต้อง

พึ่งพาความช่วยเหลือจากบุตรหลานในการใช้เทคโนโลยี การส่งเสริมทักษะดิจิทัลเชิงปฏิบัติในพื้นที่จึงเป็นความจำเป็น รวมถึงการสร้าง “ผู้ช่วยดิจิทัลชุมชน” จากกลุ่มคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นพี่เลี้ยงด้านเทคโนโลยีให้ผู้สูงอายุ

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเช่นเดียวกับพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ฝนตกไม่ตรงฤดูกาลและอุณหภูมิสูงขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลงและต้นทุนเพิ่มขึ้น ปัญหาการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรและการเข้าถึงแหล่งน้ำยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา นอกจากนี้ โครงสร้างพื้นฐานบางส่วน เช่น ถนนและระบบชลประทาน ยังต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มความปลอดภัยและความสะดวกในการสัญจร

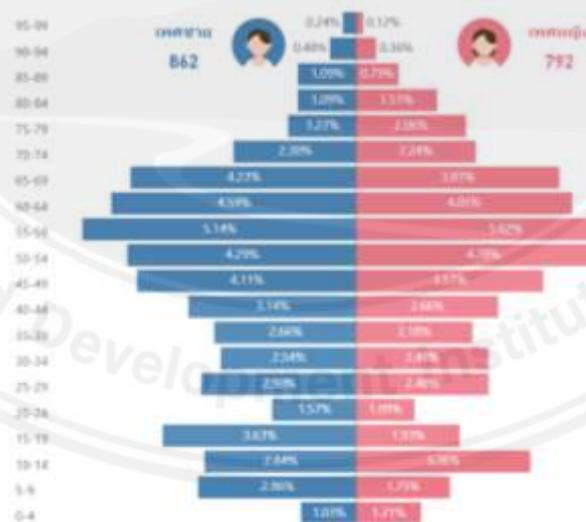
- นโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนต้องการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงโครงการพัฒนาทักษะอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การตลาด และการแปรรูปผลผลิต รวมถึงการสนับสนุนงบประมาณเริ่มต้นหรือกองทุนหมุนเวียนเพื่อเสริมความมั่นคงของกลุ่มอาชีพ ทั้งนี้ชุมชนเสนอให้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ “เชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับฤดูกาลเพาะปลูก” พร้อมทั้งสร้างช่องทางการตลาดประจำ ทั้งในรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์เพื่อรองรับการจำหน่ายสินค้าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

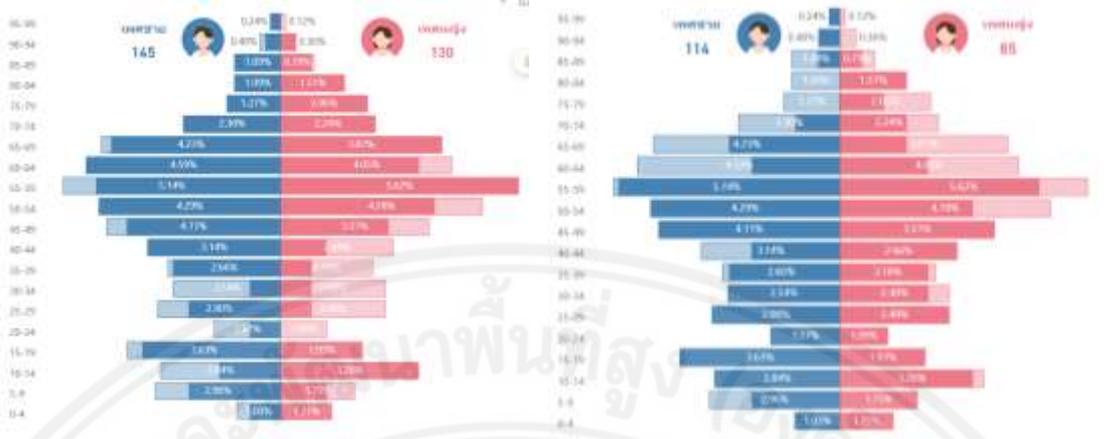
2. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำเค็ม อ.นาหมื่น จ.น่าน

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 7 กลุ่มบ้าน มีประชากร 530 ครัวเรือน 1,654 คน โดยแบ่งตามช่วงวัย

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	50 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	302 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	802 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	500 คน

ภาพที่ 3 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำเค็ม อ.นาหมื่น จ.น่าน

ภาพที่ 4 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านต้นตอง (ชาย) และบ้านน้ำเค็ม (ขวา)

1) บ้านต้นตอง

• โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านต้นตองเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำน่าน ภายใต้การดูแลของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำเค็ม อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน มีประชากรทั้งหมด 275 คน จาก 100 ครัวเรือน ประกอบด้วยวัยเด็กเล็ก 11 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 40 คน วัยผู้ใหญ่ 104 คน และวัยผู้สูงอายุ 120 คน คิดเป็นร้อยละ 43.64 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด” (Super Aged Society) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงและมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีพของครัวเรือนและชุมชน

พื้นที่ตั้งอยู่บนระดับความสูงประมาณ 226 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 266 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 4 ชั่วโมง 24 นาที ระบบคมนาคมค่อนข้างสะดวก ถนนยางมะตอยและคอนกรีตตลอดเส้นทาง สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ตลอดทั้งปี

ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกพืชผักพื้นบ้านและพืชหมุนเวียน เช่น ผักกาด ผักบุ้ง ผักชี ข้าวไร่ และพริก เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริม เช่น การเพาะเห็ดฟาง เห็ดนางฟ้า การทำแหนม หมูยอ และน้ำพริก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถดำเนินการได้ในครัวเรือน ผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงมีศักยภาพในการทำงาน โดยเน้นทำกิจกรรมเบา ๆ ที่ใช้แรงงานน้อย ขณะที่รายได้หลักของครัวเรือนมาจากสวัสดิการรัฐ รายได้จากเกษตร และเงินที่บุตรหลานส่งกลับจากต่างถิ่น

• ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

รายได้หลักของครัวเรือนมาจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เงินโอนจากบุตรหลาน และรายได้เสริมจากการประกอบกิจกรรมขนาดเล็กในครัวเรือน เช่น การเพาะเห็ด การทำแหนม และการแปรรูปอาหารพื้นบ้าน กิจกรรมดังกล่าวช่วยบรรเทาค่าครองชีพของครัวเรือน แต่รายได้โดยรวมยังไม่มั่นคงเนื่องจากขาดเงินทุนตั้งต้น การสนับสนุนด้านการตลาด และการเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ซื้อ ทำให้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนยังไม่สามารถขยายตลาดได้อย่างต่อเนื่อง

• ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในโครงสร้างครอบครัวและชุมชน โดยทำหน้าที่ดูแลหลาน ช่วยเหลือกิจกรรมในครัวเรือน และร่วมดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การเพาะเห็ดและการทำแหนมเพื่อจำหน่ายในพื้นที่ ในขณะที่แรงงานวัยทำงานส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไปทำงานในตัวเมืองน่านหรือจังหวัดอื่น

ส่งผลให้ผู้สูงอายุเป็นกำลังหลักของครัวเรือน โดยมีวัยทดแทนแรงงานคอยช่วยเหลือในกิจกรรมประจำวัน

โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ส่งผลให้ผู้สูงอายุมิบทบาทในฐานะ “ผู้นำครัวเรือน” และ “ผู้ดูแลสมาชิกครอบครัว” มากขึ้น โดยเฉพาะหลานในวัยเรียน ชุมชนได้ปรับตัวผ่านการจัดกิจกรรมระหว่างวัย เช่น การออกกำลังกายและการทำเกษตรร่วมกัน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นและลดช่องว่างทางอายุภายในชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชาวบ้านมีการใช้สมาร์ทโฟนและสื่อดิจิทัลโดยเฉพาะกลุ่มวัยแรงงาน ขณะที่ผู้สูงอายุเริ่มเรียนรู้การใช้โทรศัพท์มือถือและแอปพลิเคชัน เช่น LINE และ Facebook เพื่อการติดต่อสื่อสาร การสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ และการติดตามข้อมูลข่าวสาร ชุมชนยังมีการนำเทคโนโลยีเครื่องมือการเกษตร เช่น เครื่องตัดหญ้าและอุปกรณ์ขนาดเล็กมาใช้เพื่อลดภาระงานของผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุมียังมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และต้องการเครื่องมือที่เหมาะสมกับวัย เช่น อุปกรณ์ที่มีน้ำหนักเบา ใช้งานง่าย และปลอดภัย นอกจากนี้ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนด้านทักษะดิจิทัลอย่างต่อเนื่องถือเป็นประเด็นสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มนี้

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านต้นตองได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปัญหาน้ำขาดแคลนในฤดูแล้ง อุณหภูมิสูงขึ้น และฝนตกไม่ตรงฤดูกาล ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลงและสุขภาพของผู้สูงอายุได้รับผลกระทบโดยตรง ปัญหาคุณภาพน้ำที่ลดลงและการใช้สารเคมีในภาคเกษตรเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดฝุ่นและมลพิษทางอากาศซึ่งส่งผลต่อสุขภาพ

แม้พื้นที่จะมีไฟฟ้า น้ำดื่มสะอาด และสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมเพียงพอ แต่ยังคงมีความจำเป็นต้องพัฒนาแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรเพื่อลดผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศในระยะยาว

- นโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ผู้สูงอายุเสนอให้ภาครัฐพิจารณาเพิ่มอัตราเบี้ยยังชีพ และจัดบริการสนับสนุนที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่สูง เช่น หน่วยบริการสุขภาพเคลื่อนที่ การส่งเสริมกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุ และการพัฒนาศูนย์เรียนรู้สำหรับฝึกอาชีพและทักษะดิจิทัล นอกจากนี้ ชุมชนยังเสนอให้มีโครงการสนับสนุนกองทุนหมุนเวียนสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นทุนตั้งต้นในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

2) บ้านน้ำเค็ม

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านน้ำเค็มเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำน่าน ภายใต้การดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำเค็ม อำเภอพาน จังหวัดน่าน มีประชากรทั้งหมด 199 คน จาก 57 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 6 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 54 คน วัยผู้ใหญ่ 109 คน และวัยผู้สูงอายุ 30 คน คิดเป็นร้อยละ 15.08 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ” (Aged Society) ถือว่าอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการเข้าสู่สังคมสูงวัย

พื้นที่ตั้งอยู่บนระดับความสูงประมาณ 265 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 278 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 4 ชั่วโมง 46 นาที เส้นทางคมนาคมมีความสะดวก ถนน

ยางมะตอยและคอนกรีตสลับกับถนนลูกรังบางช่วง พื้นที่มีไฟฟ้าและระบบน้ำใช้เพียงพอ รวมทั้งมีการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ (โซลาร์เซลล์) ในบางครัวเรือน ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานของครัวเรือน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ชุมชนบ้านน้ำเค็มมีอาชีพหลักคือการปลูกพืชผัก พืชไร่ และการทำไร่หมุนเวียน เช่น ข้าวโพด ฟักทอง และพริก เพื่อการบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังเลี้ยงไก่ และหมูเพื่อบริโภคและจำหน่ายในชุมชน รวมถึงมีรายได้จากการรับจ้างทั่วไป

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเลือกทำงานที่ไม่ต้องใช้แรงมาก เช่น การคัดแยกผลผลิต การเก็บเกี่ยว หรือการดูแลแปลงผัก ซึ่งเป็นลักษณะงานที่สอดคล้องกับสภาพร่างกาย รายได้หลักของครัวเรือนมาจากภาคเกษตร สวัสดิการของรัฐ และเงินโอนจากบุตรหลาน การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจภายในชุมชนเริ่มก่อตัวขึ้น เช่น การรวบรวมผลผลิตเพื่อจำหน่ายร่วมกัน ถือเป็นแนวโน้มเชิงบวกต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านน้ำเค็มมีส่วนร่วมแรงงานวัยทำงานที่เพียงพอในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีความร่วมมือระหว่างวัยในกระบวนการผลิต ผู้สูงอายุมีบทบาทช่วยเหลือกิจกรรมการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพร่างกาย เช่น การดูแลแปลงผักหรือเตรียมผลผลิตเพื่อจำหน่าย ขณะที่แรงงานวัยทำงานทำหน้าที่หลักในการเพาะปลูกและขนส่งผลผลิต

ในด้านสังคมและแรงงาน ผู้สูงอายุยังมีบทบาทในการดูแลครอบครัวและถ่ายทอดภูมิปัญญาการเกษตรแก่คนรุ่นหลัง ส่วนแรงงานบางส่วนเดินทางไปทำงานต่างหมู่บ้านหรือต่างจังหวัด แต่ยังคงกลับมาช่วยเหลือครัวเรือนในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกหรือเทศกาลสำคัญ

ทุนทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง โดยมีการได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นกลไกหลักในการส่งเสริมสุขภาพและความเป็นอยู่ของประชาชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนบ้านน้ำเค็มมีการใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในกลุ่มวัยทำงานซึ่งใช้สมาร์ทโฟนและสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok เพื่อรับข้อมูลข่าวสาร ติดต่อสื่อสาร และซื้อขายสินค้าออนไลน์ ผู้สูงอายุบางส่วนเริ่มเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีซึ่งได้รับการช่วยเหลือจากบุตรหลาน

นอกจากนี้ยังนำเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่ เช่น เครื่องตัดหญ้า และเครื่องมือขนาดเล็กอื่น ๆ มาใช้ในการเพาะปลูก เพื่อลดภาระทางกายภาพและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้มีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและเพิ่มโอกาสในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในยุคดิจิทัล

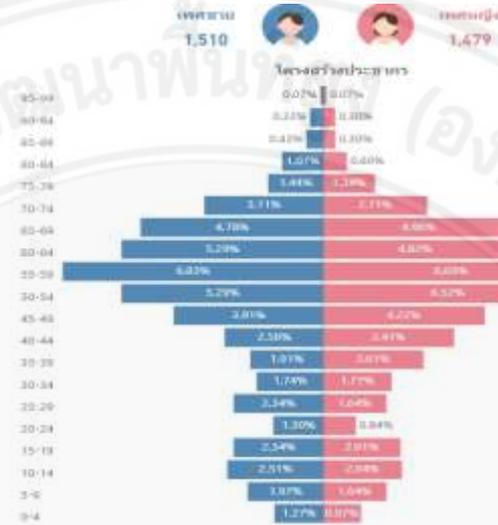
- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านน้ำเค็มตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมค่อนข้างอุดมสมบูรณ์และเข้าถึงสาธารณูปโภคพื้นฐานได้อย่างเพียงพอ ทั้งไฟฟ้า น้ำใช้ และถนนที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน แต่ยังคงมีปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งบ้าง ซึ่งส่งผลต่อผลผลิตทางการเกษตรและคุณภาพชีวิตของชุมชน

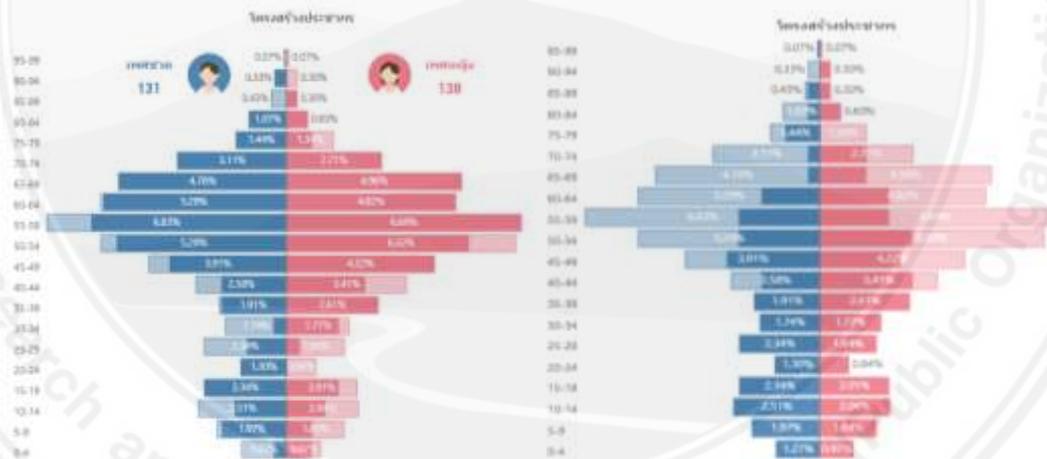
3. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ อ. สันติสุข จ.น่าน

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 10 กลุ่มบ้าน มีประชากร 1,300 ครัวเรือน 2,989 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	91 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	414 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	1,538 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	946 คน

ภาพที่ 5 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ อ. สันติสุข จ.น่าน

ภาพที่ 6 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านศรีบุญเรือง (ชาย) และบ้านปางช้าง (ขวา)

1) บ้านศรีบุญเรือง

• โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านศรีบุญเรืองเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำน่าน ภายใต้การดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ มีประชากรทั้งหมด 269 คน จาก 152 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 6 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 28 คน วัยผู้ใหญ่ 117 คน และวัยผู้สูงอายุ 118 คน คิดเป็นร้อยละ 43.87 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด”

(Super Aged Society) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างประชากรที่เกือบครึ่งหนึ่งของชุมชนคือผู้สูงอายุ จึงแสดงถึงการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์

พื้นที่ตั้งอยู่บนระดับความสูงประมาณ 288 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 361 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 5 ชั่วโมง 36 นาที การคมนาคมสะดวก ถนนยางมะตอย และคอนกรีตตลอดเส้นทาง สามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปี

ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวนาเป็นพืชอาหารหลักเพื่อการบริโภคและจำหน่ายบางส่วน มีอาชีพเสริมด้านหัตถกรรม เช่น การสานกก การถักไม้ตอก และการแปรรูปวัสดุธรรมชาติเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ผู้สูงอายุส่วนมากยังคงประกอบอาชีพโดยเลือกทำงานเบา ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพร่างกาย เช่น ทำหัตถกรรม ผลิตถ่านอัดแท่ง และผลิตภัณฑ์สมุนไพร ขณะที่แรงงานวัยทำงานทำหน้าที่สนับสนุนด้านการตลาดและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทั้งในและนอกพื้นที่

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

รายได้ของครัวเรือนในชุมชนมีแนวโน้มลดลงเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น จากเดิมที่เคยพึ่งพาตนเองในภาคเกษตร ปัจจุบันต้องซื้อวัตถุดิบและสินค้าอุปโภคบริโภคมากขึ้น รายได้จากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ทำให้ครัวเรือนจำนวนมากต้องพึ่งพาเงินที่บุตรหลานส่งกลับมาจากต่างถิ่น

เพื่อบรรเทาภาระค่าใช้จ่าย ชุมชนเริ่มพัฒนาอาชีพเสริม เช่น การทำไม้กวาด ถ่านอัดแท่ง และผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้าน แต่ยังเผชิญปัญหาด้านเงินทุนหมุนเวียนและการเข้าถึงตลาด ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จำหน่ายภายในชุมชนหรือตลาดใกล้เคียง ขาดช่องทางตลาดที่มั่นคงจึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจระดับครัวเรือน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

โครงสร้างแรงงานของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน จากเดิมที่เคยประกอบอาชีพเกษตร ปัจจุบันผู้สูงอายุจำนวนมากมีข้อจำกัดด้านสุขภาพจึงเปลี่ยนมาทำงานหัตถกรรมภายในบ้าน เช่น การถักไม้ตอก การสานกก และงานจักสานอื่น ๆ ขณะที่แรงงานวัยทำงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัดหรือไปทำงานต่างประเทศ เพื่อหารายได้ส่งกลับมาดูแลครอบครัวในพื้นที่

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การผลิตหัตถกรรม และการดูแลหลานในครอบครัว ชุมชนมีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มวิสาหกิจแปรรูปถ่านอัดแท่ง กลุ่มผลิตสบู่/ยาต้ม/ยาหม่อง และผลิตภัณฑ์สมุนไพร ซึ่งเป็นแหล่งรายได้เสริมและส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มวัย

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ประชาชนในชุมชนเริ่มปรับตัวเข้าสู่การใช้เทคโนโลยีสื่อสารมากขึ้น ใช้สมาร์ทโฟนเพื่อการติดต่อกับลูกหลาน การสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ และการขายของผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok กลุ่มวัยรุ่นและวัยแรงงานบางส่วนได้สร้างเพจออนไลน์เพื่อจำหน่ายสินค้าท้องถิ่น เช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ถ่านอัดแท่ง และงานหัตถกรรม

ผู้สูงอายุบางส่วนเริ่มเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีโดยอาศัยการช่วยเหลือจากคนรุ่นใหม่ในครอบครัวแม้ว่าจะยังมีข้อจำกัดด้านความเข้าใจในระบบดิจิทัล ชุมชนมีแนวโน้มในการปรับตัวสูงโดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการด้านการตลาด การสั่งซื้อวัตถุดิบ และการออกแบบบรรจุภัณฑ์เบื้องต้น ซึ่งนับว่าเป็นสัญญาณของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสู่ยุคดิจิทัลอย่างค่อยเป็นค่อยไป

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านศรีบุญเรืองได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอุณหภูมิที่สูงขึ้นและปริมาณน้ำที่ลดลง ทำให้ดินแห้งและยากต่อการเพาะปลูก โดยเฉพาะฤดูแล้งที่ต้องซื้อน้ำมาใช้ในการเกษตรและอุปโภคบริโภค ปัญหาฝุ่นควันจากการเผาเศษวัสดุเกษตรและมลพิษจากยานพาหนะเป็นประเด็นสำคัญที่กระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ เช่น อาการไอ หอบเหนื่อย และระคายเคืองทางเดินหายใจ ชุมชนมีระบบไฟฟ้าและน้ำดื่มเพียงพอ ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนยางมะตอยตลอดเส้นทาง ทำให้การขนส่งผลผลิตเป็นไปได้อย่างสะดวกตลอดปี แต่ยังคงมีความจำเป็นในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และมาตรการลดมลพิษทางอากาศเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ผู้สูงอายุในชุมชนเสนอให้ภาครัฐเพิ่มอัตราเบี้ยยังชีพเป็นอย่างน้อยเดือนละ 1,000 บาท เพื่อให้เพียงพอต่อค่าครองชีพ และจัดตั้งกองทุนสนับสนุนอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นทุนในการดำเนินกิจกรรมสร้างรายได้ เช่น การเลี้ยงไก่/ ปลา หรือการเกษตรขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอให้จัดระบบประกันราคาผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ในการพัฒนาอาชีพ การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจ และการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน ขณะเดียวกันมีข้อเสนอให้ภาครัฐส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนเพื่อขับเคลื่อนอาชีพของผู้สูงอายุ และขยายช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์ให้เข้าถึงทั้งตลาดท้องถิ่นและตลาดออนไลน์อย่างต่อเนื่อง

2) บ้านปางช้าง

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านปางช้างเป็นชุมชนชาติพันธุ์ม้ง ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำ่าน ภายใต้การดูแลของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ มีประชากรทั้งหมด 296 คน จาก 97 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 42 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 100 คน วัยผู้ใหญ่ 122 คน และวัยผู้สูงอายุ 32 คน คิดเป็นร้อยละ 10.81 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ” (Aged Society) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเข้าสู่สังคมสูงวัยในระยะเริ่มต้น

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงเฉลี่ยประมาณ 394 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 373 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 5 ชั่วโมง 51 นาที การคมนาคมค่อนข้างสะดวก ถนนยางมะตอยและคอนกรีตเชื่อมต่อถึงหมู่บ้านทำให้สามารถเดินทางได้ตลอดปี

ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวโพดสร้างรายได้และข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายบางส่วนเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพด้านบริการและการท่องเที่ยวชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งกลายเป็นแหล่งรายได้เสริมสำคัญของชุมชน โดยมีแรงงานวัยทำงานเป็นกลุ่มหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจ

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของชุมชนยังคงพึ่งพาภาคเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดซึ่งเคยเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญในอดีต แต่เนื่องจากราคาผลผลิตข้าวโพดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนลดลงและไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน บุตรหลานบางส่วนที่ทำงานต่างประเทศไม่สามารถส่งเงินกลับมาได้อย่างสม่ำเสมอ

ชาวบ้านบางครัวเรือนพยายามสร้างรายได้เสริมจากการผลิตไม้กวาด ถ่านอัดแท่ง และสมุนไพร แต่ยังคงขาดเงินทุนหมุนเวียนและช่องทางตลาดที่มั่นคง นอกจากนี้ยังไม่มีระบบการจัดจำหน่ายที่เป็นทางการทำให้การขยายตลาดผลิตภัณฑ์ในชุมชนยังมีข้อจำกัด

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านปางช้างมีโครงสร้างประชากรที่ประกอบด้วยแรงงานหนุ่มสาวจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มชายวัย 20-35 ปี ซึ่งประมาณร้อยละ 20 ของกลุ่มนี้ออกไปทำงานต่างประเทศ ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพเกษตรและช่วยดูแลครอบครัวในพื้นที่ ผู้สูงอายุจำนวนมากไม่สามารถทำงานหนักได้ จึงหันมาทำกิจกรรมที่ใช้แรงงานน้อย เช่น การจักสาน การทำไม้กวาด และการผลิตสมุนไพรพื้นบ้าน

ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทสำคัญในการเกษตรและการดูแลครอบครัว ขณะที่แรงงานวัยทำงานทำหน้าที่เป็นกลุ่มขับเคลื่อนเศรษฐกิจหลักของชุมชน มีการทำงานร่วมกันระหว่างรุ่น เช่น การปลูกพืชผักและการเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยให้ผู้สูงอายุรับผิดชอบงานที่ใช้แรงงานน้อย ขณะที่แรงงานบางส่วนที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศกลับมาประกอบอาชีพในชุมชนหลังจากสะสมประสบการณ์และเงินทุน ซึ่งส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้มากขึ้น กลุ่มแม่บ้านและวัยรุ่นใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok ในการจำหน่ายสินค้าหรือบริการโฮมสเตย์ รวมถึงการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ ผู้สูงอายุสามารถใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อสื่อสารกับบุตรหลานได้ แต่ยังมีข้อจำกัดในการใช้งานแอปพลิเคชันที่ซับซ้อน สำหรับวัยแรงงานที่กลับจากต่างประเทศเริ่มนำเทคโนโลยีเกษตร เช่น ระบบน้ำหยดหรือการจัดการผลผลิตแบบประหยัดแรงงานมาใช้ในพื้นที่ แต่ยังคงขาดเงินทุนและตลาดรองรับที่ชัดเจน การสนับสนุนทางนโยบายด้านทุนหมุนเวียนและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับพื้นที่สูงจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

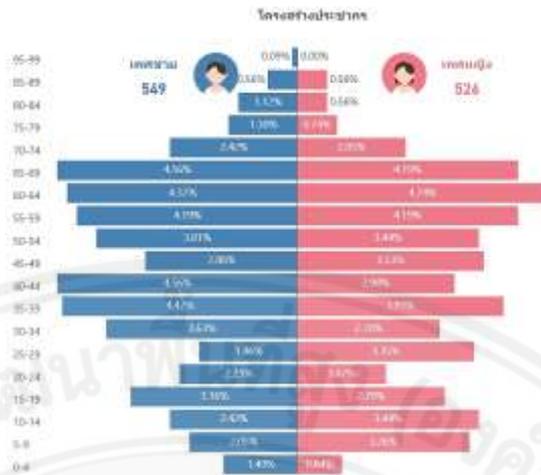
- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านปางช้างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปัญหาความร้อนจัดและภาวะแห้งแล้งในฤดูแล้ง ทำให้การปลูกผักและดูแลต้นไม้เป็นไปด้วยความยากลำบาก ผู้คนหันมาจากการเผาในพื้นที่เกษตรและมลพิษจากยานพาหนะเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและผู้สูงอายุที่มีอาการระบบทางเดินหายใจและการระคายเคืองทางตา แม้ว่าถนนภายในหมู่บ้านจะเป็นถนนยางมะตอยทำให้การคมนาคมและขนส่งผลผลิตทำได้สะดวกตลอดปี แต่บางช่วงยังคงต้องได้รับการบำรุงรักษาเพิ่มเติมเพื่อให้เอื้อต่อการเดินทางและการขนส่งสินค้าทางการเกษตร

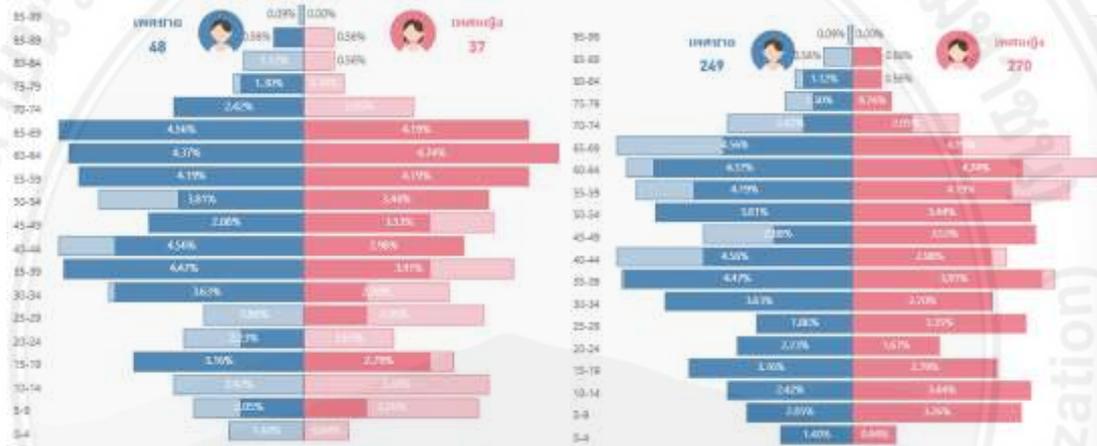
4. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางมะโอ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 6 กลุ่มบ้าน มีประชากร 406 ครัวเรือน 1,075 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	33 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	217 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	532 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	293 คน

ภาพที่ 7 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางมะโอ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

ภาพที่ 8 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางมะโอ (ชาย) และบ้านปางกี้ด (หญิง)

1) บ้านปางมะโอ

● โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านปางมะโอเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำปิง ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางมะโอ มีประชากร 269 คน จาก 44 ครัวเรือน ประกอบด้วยวัยเด็กเล็ก 1 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 7 คน วัยผู้ใหญ่ 41 คน และวัยผู้สูงอายุ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 42.35 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super Aged Society)” ซึ่งผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญต่อทั้งครัวเรือนและกิจกรรมชุมชน

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 743 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 66.5 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 1 ชั่วโมง 44 นาที เส้นทางคมนาคมสะดวก ถนนยางมะตอยและคอนกรีตตลอดเส้นทาง

ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเก็บใบเมี่ยง ปลูกพืชผักพื้นบ้าน เลี้ยงสัตว์ และเก็บของป่ามาใช้ประโยชน์ เช่น สมุนไพร และไม้ป่าเพื่อทำผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน มีอาชีพเสริมด้านหัตถกรรม เช่น การสานตะกร้าเก็บใบชา การทำไม้กวาด และการทอผ้าพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอาชีพที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ภายในบ้านโดยไม่ใช้แรงมาก

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

บ้านปางมะโอมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการเก็บใบเมี่ยงแบบดั้งเดิมสู่การปลูกกาแฟ ปลูกชา และการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มรายได้เสริม นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น การทำไม้กวาด ถ่านอัดแท่ง สบู่ และยาสมุนไพร กลุ่มเหล่านี้ยังขาดทุนสนับสนุนด้านการตลาด แต่ยังเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง บ้านปางมะโอมีรายได้หลักจากการเก็บใบชาจำหน่ายให้แก่โรงงานชาระมิงค์ที่ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการเก็บของป่า เช่น เห็ดและสมุนไพร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น ไก่พื้นเมือง เพื่อลดค่าใช้จ่ายและสร้างรายได้เสริม รายได้ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มาจากเบี้ยยังชีพและการส่งเงินจากลูกหลาน ขณะที่บางครั้งเรือ่นมีรายได้จากการทำงานหัตถกรรมหรือขายผลิตภัณฑ์แปรรูปในชุมชน สำหรับการเข้าถึงตลาดอยู่ในเกณฑ์ดี โดยมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผลิตภัณฑ์และนำออกไปจำหน่ายภายนอกพื้นที่

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ชุมชนมีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นมากกว่าหมู่บ้านอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทของสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน โดยเฉพาะเมื่อบุตรหลานย้ายออกไปทำงานนอกพื้นที่ ผู้สูงอายุจึงกลายเป็นกำลังหลักในการดูแลบ้านและทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจขนาดเล็ก ชุมชนมีการส่งเสริมการทำอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน และการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อใช้เองและจำหน่ายในชุมชน ดังนั้นผู้สูงอายุจึงยังคงทำงานในภาคเกษตรและอาชีพเสริมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยมีวัยแรงงานช่วยสนับสนุนด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์และการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ผู้สูงอายุบางรายมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรและหัตถกรรมให้กับคนรุ่นใหม่ เพื่อคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ขณะที่วัยแรงงานบางส่วนเริ่มย้ายถิ่นไปทำงานต่างพื้นที่แต่ยังคงกลับมาช่วยในฤดูกาลเก็บเกี่ยว

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ผู้สูงอายุบางส่วนสามารถใช้สมาร์ทโฟนในการสื่อสารกับครอบครัวและติดตามข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภายนอก ขณะเดียวกันชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาในพื้นที่ในการอบรมเกี่ยวกับเทคโนโลยีการเกษตร เช่น ระบบน้ำหยด การเก็บน้ำฝน และการจัดการพืชผล ซึ่งช่วยลดภาระงานของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังมีการริเริ่มกิจกรรมใหม่ ๆ เช่น การเปิดโฮมสเตย์และการขายสินค้าท้องถิ่นผ่านช่องทางออนไลน์ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือนชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในกลุ่มวัยแรงงานซึ่งใช้สมาร์ทโฟน อินเทอร์เน็ต และสื่อออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok เพื่อสื่อสาร รับข่าวสาร และสั่งซื้อสินค้า รวมถึงใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการเผยแพร่ข้อมูลด้านการเกษตรและท่องเที่ยว ผู้สูงอายุเริ่มปรับตัวเรียนรู้การใช้โทรศัพท์เพื่อการติดต่อสื่อสารกับลูกหลาน และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพและการเกษตรจากแหล่งออนไลน์

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านปางมะโอตั้งอยู่บนพื้นที่สูงที่มีอากาศหนาวเย็นและฝนตกชุก ทำให้ผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมกลางแจ้งและงานเกษตรหนัก อีกทั้งยังประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาล ซึ่งส่งผลต่อทั้งสุขภาพและผลิตผลการเกษตร นอกจากนี้ยังมีปัญหาฝุ่นละออง PM2.5 ในช่วงฤดูแล้งและควันไฟจากการเผาป่า ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุโดยตรง อย่างไรก็ตามชุมชนได้ปรับตัวหันมาสู่การใช้เกษตรอินทรีย์ ลดการใช้สารเคมี และเลือกปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพ

ภูมิอากาศ เพื่อรักษาสมาคมระหว่างสิ่งแวดล้อมและอาชีพเกษตรพื้นที่มีลักษณะภูเขาสูง อากาศหนาวเย็นและมีหมอกในบางช่วงของปี การทำเกษตรต้องอาศัยความระมัดระวังในการจัดการดินและน้ำ หมู่บ้านมีไฟฟ้าและโซลาร์เซลล์ใช้อย่างทั่วถึง น้ำดื่มเพียงพอตลอดปี แต่ในฤดูแล้งน้ำใช้สำหรับการเกษตรอาจขาดแคลนบ้าง

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนเสนอให้ภาครัฐเพิ่มเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและสนับสนุนกองทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ รวมทั้งจัดบริการสุขภาพเฉพาะทางสำหรับผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง เช่น หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ และการอบรมการดูแลสุขภาพเบื้องต้น นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดกิจกรรมอบรมอาชีพและเทคโนโลยีเกษตร เพื่อพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

โดยสรุป บ้านปางมะโอถือว่าเป็นชุมชนที่เข้าสู่สังคมสูงอายุในระดับก้าวหน้า ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน มีการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังมีข้อจำกัดด้านน้ำ การตลาด และการเข้าถึงสวัสดิการ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาชีพและคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนในระยะยาว

2) บ้านปางก๊ิด

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านปางก๊ิดเป็นชุมชนชาติพันธุ์มูเซอ (ร้อยละ 90.17) และคนเมือง (ร้อยละ 9.06) ตั้งอยู่ในพื้นที่สูงของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้การดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางมะโอ มีประชากรทั้งหมด 519 คน จาก 143 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 26 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่น 144 คน วัยผู้ใหญ่ 222 คน และวัยผู้สูงอายุ 94 คน คิดเป็นร้อยละ 18.11 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ” (Aged Society) ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในอนาคต

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 755 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 58 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 1 ชั่วโมง 17 นาที การคมนาคมสะดวก ถนนยางมะตอยและคอนกรีตตลอดเส้นทางทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ตลอดทั้งปี

อาชีพหลัก คือ การปลูกกาแฟอาราบิก้าและชา ซึ่งถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการเก็บหาของป่า เช่น เห็ดและสมุนไพร เพื่อบริโภคและจำหน่ายในท้องถิ่น อาชีพเสริม ได้แก่ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเพาะเห็ด และการรับจ้างทั่วไปในช่วงนอกฤดูเก็บเกี่ยว

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ผู้สูงอายุในชุมชนยังคงมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การปลูกกาแฟ ชา และพืชผักพื้นบ้าน ชุมชนมีการรวมกลุ่มผลิตสินค้าท้องถิ่น เช่น สมุนไพร เครื่องจักสาน และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผลิตผลการเกษตร เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน ในขณะที่การย้ายถิ่นของแรงงานวัยทำงานออกนอกพื้นที่ทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานต่างถิ่นเพิ่มขึ้นเพื่อทดแทนกำลังแรงงานที่ลดลง

ชุมชนมีรายได้หลักจากการปลูกกาแฟและชา ซึ่งมีโรงงานซาระมิงค์เป็นตลาดรับซื้อหลัก รวมถึงการเพาะเห็ดและการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็กเพื่อจำหน่ายเสริม รายได้ส่วนหนึ่งของครัวเรือนยังมาจากการรับจ้างและสวัสดิการภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

- ด้านสังคมและทมนมนุษย์

ชุมชนมีแนวโน้มสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ขณะที่แรงงานวัยทำงานลดลงจากการย้ายถิ่นไปทำงานนอกพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรและภาคบริการ ชุมชนจึงมีการส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ เช่น การปลูกผักพื้นบ้าน การผลิตสมุนไพร และการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก รวมถึงกิจกรรมร่วมระหว่างผู้สูงอายุและแรงงานวัยทำงาน เพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนต่างวัยและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนยังคงชัดเจน ทั้งในด้านการทำเกษตร การดูแลครัวเรือน และการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง ขณะที่วัยแรงงานเป็นกลุ่มหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการตลาดของชุมชน บางครัวเรือนเริ่มเปิดโฮมสเตย์และพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างรายได้เสริม โดยมีผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในฐานะผู้ช่วยดูแลนักท่องเที่ยวและจัดเตรียมอาหารพื้นบ้าน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนบ้านปางก๊อดมีการใช้เทคโนโลยีอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในกลุ่มวัยแรงงานที่ใช้สมาร์ตโฟนและสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok เพื่อประชาสัมพันธ์และจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร รวมถึงการสื่อสารกับลูกค้าภายนอก มีการใช้เทคโนโลยีการเกษตร เช่น ระบบน้ำหยด การเก็บน้ำฝน และเครื่องมือเพาะปลูกสมัยใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดภาระแรงงาน

สวพส. และองค์กรท้องถิ่นให้การสนับสนุนการอบรมด้านเทคโนโลยีการเกษตร การตลาด และอาชีพเสริม ช่วยให้ชุมชนสามารถนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุบางส่วนเริ่มเรียนรู้การใช้สมาร์ตโฟนเพื่อสื่อสารกับลูกหลาน รับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ และติดตามสถานการณ์การเกษตรจากช่องทางออนไลน์

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านปางก๊อดตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีภูมิอากาศหนาวเย็นตลอดปีและมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และแหล่งน้ำธรรมชาติ ในบางฤดูยังประสบปัญหาฝุ่นควันจากการเผาเศษวัสดุทางการเกษตร และภาวะแห้งแล้งที่ยาวนาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุและประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร ชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ ลดการใช้สารเคมี และจัดกิจกรรมปลูกต้นไม้เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ถนนและโครงสร้างพื้นฐานโดยรวมอยู่ในสภาพดี มีไฟฟ้าและสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วหมู่บ้าน ช่วยสนับสนุนทั้งการสื่อสาร การดำเนินธุรกิจ และการท่องเที่ยวในพื้นที่

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

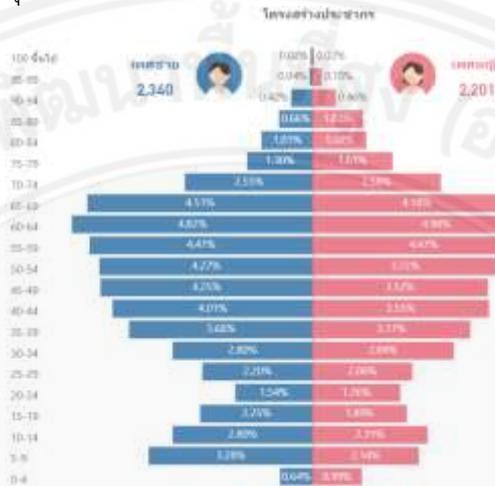
ชุมชนได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นในการพัฒนาอาชีพและการอบรมด้านเทคโนโลยี อีกทั้งยังมีการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุผ่านกลไกอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อย่างต่อเนื่อง

ชุมชนเสนอให้ภาครัฐเพิ่มอัตราเบี้ยยังชีพ จัดตั้งโครงการประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและระบบแหล่งน้ำ เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตและลดผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ทั้งนี้ยังต้องการการสนับสนุนด้านเงินทุนหมุนเวียนเพื่อขยายกิจกรรมเศรษฐกิจ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์กาแฟและชา เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและยกระดับรายได้ของครัวเรือนในระยะยาว

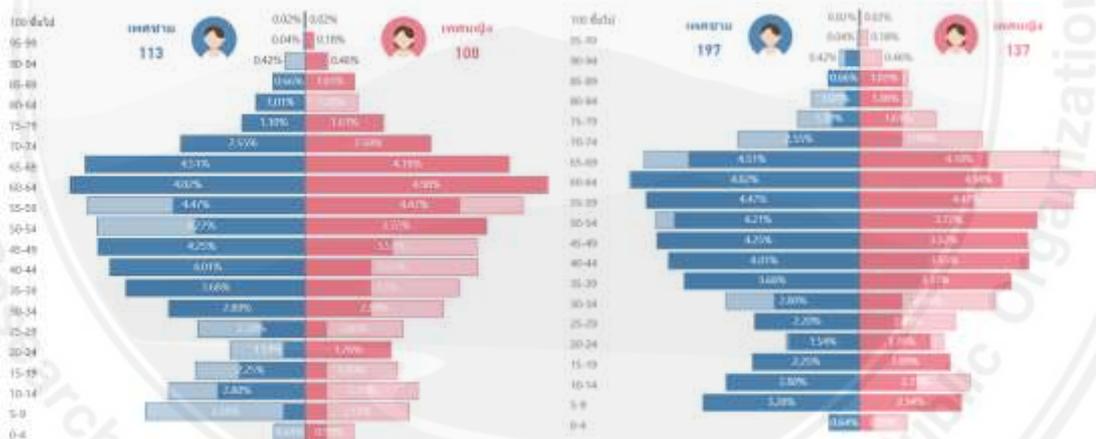
5. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 13 กลุ่มบ้าน มีประชากร 2,122 คน ครัวเรือน 4,541 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	33 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	217 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	532 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	293 คน

ภาพที่ 9 ข้อมูลโครงสร้างประชากรโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

ภาพที่ 10 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านผาเต็ง (ชาย) และบ้านแม่แม่ม (หญิง)

1) บ้านผาเต็ง

• โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านผาเต็งเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง อยู่ภายใต้การดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรรวม 221 คน จาก 128 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 1 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 16 คน วัยผู้ใหญ่ 80 คน และวัยผู้สูงอายุ 124 คน คิดเป็นร้อยละ 56.11 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super Aged Society)” สะท้อนสัดส่วนผู้สูงอายุที่มากกว่าครึ่งหนึ่งของชุมชน

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 836 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 61 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง 14 นาที การคมนาคมส่วนใหญ่เป็นถนน

ยางมะตอยและคอนกรีต เข้าถึงไฟฟ้า น้ำดื่ม และน้ำใช้เพียงพอ ส่วนสัญญาณอินเทอร์เน็ตมีใช้บางจุด และยังไม่ครอบคลุมทั้งหมดบ้าน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

พืชเศรษฐกิจหลัก คือ การเก็บชาและกาแฟ อาชีพเสริม เช่น การทำไม้กวาด และการปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคและจำหน่ายเล็กน้อย รายได้ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มาจากการขายใบชา การทำไม้กวาด สวัสดิการภาครัฐ และเงินโอนจากบุตรหลาน ขณะที่แรงงานวัยทำงานจำนวนมากย้ายถิ่นไปทำงานนอกพื้นที่และกลับมาช่วยในฤดูเก็บเกี่ยว รายได้ครัวเรือนผันผวนตามฤดูกาลและราคาผลผลิต เนื่องจากพึ่งพาพ่อค้าคนกลางเป็นหลัก ชุมชนเสนอการสนับสนุนด้านการแปรรูป เช่น ซาอบแห้ง กาแฟบดเพื่อเพิ่มมูลค่าและลดการพึ่งตลาดคนกลาง

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนผ่านจาก”ครอบครัวขยาย” สู่ “ครอบครัวเดี่ยว” เนื่องจากบุตรหลานย้ายถิ่น ผู้สูงอายุจึงอยู่อาศัยกับคู่สมรสหรืออยู่ลำพังในสัดส่วนสูง แต่ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อครัวเรือนและชุมชน ทั้งการดูแลเด็ก การทำกิจกรรมชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญา (ทำไม้กวาด เก็บใบเมี่ยง จัดการทรัพยากร) เกิดรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกันยังชัดเจน ผ่านการช่วยเหลือช่วงเก็บเกี่ยวและกิจกรรมทางศาสนา ในภาคแรงงานผู้สูงอายุยังถือว่าเป็นกำลังหลักในงานเกษตรเบา (เก็บชา คัดแยกผลผลิต ปลูกผัก) ทดแทนแรงงานวัยทำงานที่ลดลง

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ผู้สูงอายุเริ่มใช้สมาร์ทโฟนเพื่อการสื่อสารและรับข้อมูลข่าวสาร โดยมีบุตรหลาน/วัยแรงงานทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาดิจิทัล การใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อจำหน่ายสินค้าท้องถิ่นมีอยู่ในระดับต้น แต่ยังคงจำกัดด้วยสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตที่ไม่สม่ำเสมอ ทำให้การทำตลาดออนไลน์ยังขยายได้ไม่เต็มศักยภาพ

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านผาเต็งมีอากาศหนาวเย็นขึ้น โดยเฉพาะฤดูฝน ส่งผลต่อข้อจำกัดด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ (ปวดข้อ-กระดูก) และมีผลต่อกิจกรรมเศรษฐกิจ เช่น การทำไม้กวาดต้องชะลอเพราะความชื้นของวัตถุดิบ ชุมชนเผชิญปัจจัยเสี่ยงด้านฝุ่นควันในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งกระทบระบบทางเดินหายใจของผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันมีการปรับตัวด้วยการปลูกพืชอินทรีย์ เลือกพื้นที่เพาะปลูกให้เหมาะกับภูมิประเทศ และใช้ความรู้ท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากร

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนเสนอให้ภาครัฐ (1) เพิ่มเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็น 3,000 บาท/เดือน ให้สอดคล้องค่าครองชีพ (2) สนับสนุนทุนตั้งต้นและกองทุนหมุนเวียนเพื่อการผลิตระดับครัวเรือน/กลุ่ม (เกษตรอินทรีย์ การแปรรูปชา-กาแฟ เพิ่มมูลค่า) (3) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสื่อสาร (สัญญาณอินเทอร์เน็ต/โทรศัพท์) เพื่อขยายตลาดออนไลน์ และ (4) ส่งเสริมการแปรรูปและประกันราคาผลผลิตสำคัญ เพื่อลดความเสี่ยงด้านรายได้ที่ผันผวนตามฤดูกาลและราคาตลาด

2) บ้านแม่แมม

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านแม่แมมเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ มีประชากรรวม 334 คน จาก 128 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 12 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 76 คน วัยผู้ใหญ่ 175 คน และวัยผู้สูงอายุ 71 คน คิดเป็นร้อยละ 21.26 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)” ซึ่งอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัย

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 876 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ราว 83 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง 56 นาที เส้นทางคมนาคมส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตและดินลูกรัง การเข้าถึงไฟฟ้าอยู่ในระดับปานกลาง บางครัวเรือนใช้ระบบโซลาร์เซลล์ น้ำใช้เพียงพอตลอดปี แต่สัญญาณอินเทอร์เน็ตยังไม่เสถียรและครอบคลุมเฉพาะบางจุดของหมู่บ้าน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักของชุมชนคือการปลูกข้าว ข้าวโพด และกาแฟ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ อาชีพเสริม ได้แก่ การเก็บชา การหาของป่า และการปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน รายได้หลักของครัวเรือนมาจากการเกษตร การรับจ้างทั่วไป และสวัสดิการภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ กาแฟนับว่าเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้หลักให้แก่ชุมชน ซึ่งบางครัวเรือนเริ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น ชาอบแห้งและกาแฟสด เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร แต่การเข้าถึงตลาดยังจำกัด ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง ส่งผลให้ราคาผลผลิตผันผวนและรายได้ของผู้สูงอายุไม่มั่นคง

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านแม่แมมยังคงรักษารูปแบบ “ครอบครัวขยาย” ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในครอบครัวและชุมชน ทั้งการดูแลหลาน ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกกาแฟ การเก็บเหมียง และการทำไม้กวาดให้กับคนรุ่นหลัง การทำงานทางเศรษฐกิจมีลักษณะ “การร่วมมือระหว่างวัย” โดยผู้สูงอายุช่วยในงานที่ใช้แรงงานน้อย เช่น การคัดแยกผลผลิตและดูแลพืชผัก ขณะที่วัยแรงงานรับผิดชอบงานหลักด้านการผลิตและการตลาด

แรงงานวัยทำงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง และกลับมาช่วยในฤดูเพาะปลูกหรือช่วงเทศกาลสำคัญ สะท้อนโครงสร้างสังคมที่ยังคงมีความผูกพันระหว่างรุ่น แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและรูปแบบการทำงานก็ตาม

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ผู้สูงอายุเริ่มเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารมากขึ้น ใช้สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันพื้นฐาน เช่น LINE และ Facebook ในการติดต่อกับลูกหลานและรับข้อมูลข่าวสาร โดยได้รับการช่วยเหลือจากคนรุ่นใหม่ในครอบครัว วัยแรงงานใช้เทคโนโลยีในระดับสูงกว่า เช่น การขายสินค้าออนไลน์และการประชาสัมพันธ์สินค้าชุมชน อย่างไรก็ตามการใช้งานเทคโนโลยียังถูกจำกัดด้วยสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ไม่เสถียรและความรู้ด้านดิจิทัลที่ยังอยู่ในระดับต้น

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านแม่แมมตั้งอยู่พื้นที่ลาดชันสูง มีอากาศหนาวเย็นและมีฝนตกชุกตลอดปี ส่งผลให้การทำการเกษตรต้องอาศัยความรู้ในการปรับพื้นที่เพาะปลูกและเลือกพืชที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ผู้สูงอายุมีข้อจำกัดทางสุขภาพ เช่น ปวดข้อ ปวดกระดูก และเดินทางไปทำไร่ล่าบากในช่วงฤดูฝน

ชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าและแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรหลักของการดำรงชีพ มีการส่งเสริมการปลูกพืชอินทรีย์และลดการใช้สารเคมี เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และความปลอดภัยของผู้บริโภค

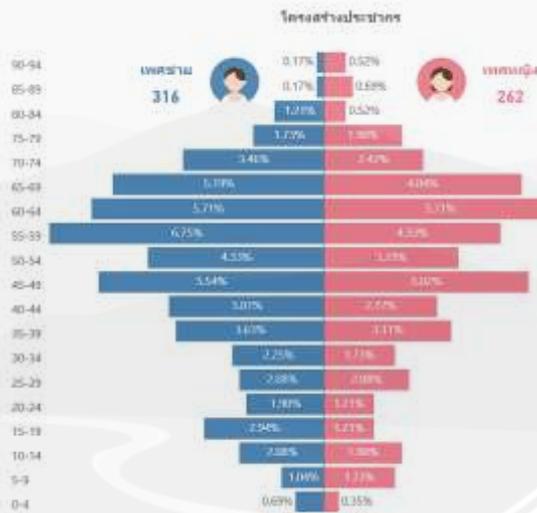
● ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนบ้านแม่แม่มได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่นในการพัฒนาอาชีพ เช่น การฝึกอบรมการแปรรูปผลผลิต การขายสินค้าออนไลน์ และการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ แต่อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุและคนในชุมชนมีข้อเสนอให้ภาครัฐ (1) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบน้ำเพื่อการเกษตรและเส้นทางคมนาคมให้สะดวกปลอดภัย (2) ขยายสัญญาณอินเทอร์เน็ตให้ครอบคลุมทั่วหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมการใช้เทคโนโลยี และ (3) เพิ่มงบประมาณสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ได้อย่างยั่งยืนในพื้นที่สูง

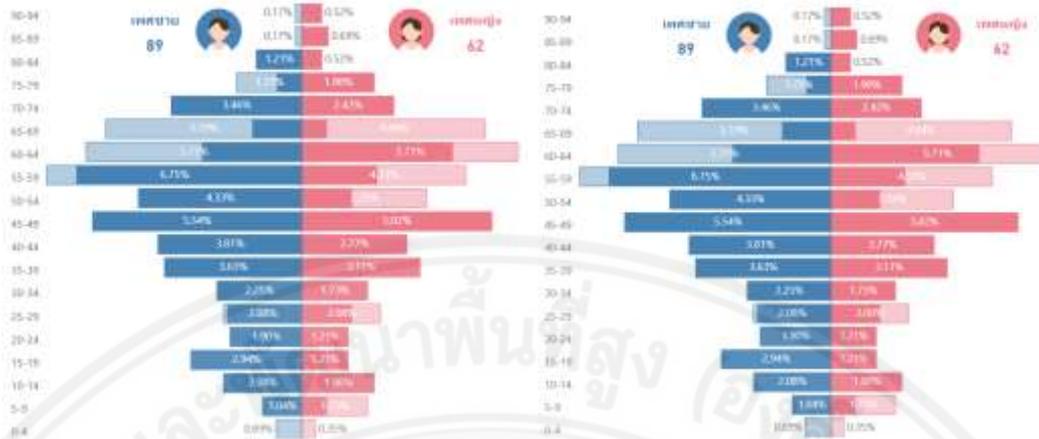
6. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห่อขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 3 กลุ่มบ้าน มีประชากร 259 ครัวเรือน 578 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	7 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	80 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	293 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	198 คน

ภาพที่ 11 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห่อขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

ภาพที่ 12 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านแม่บอน (ซ้าย) และบ้านแม่สายนาเลา (ขวา)

1) บ้านแม่บอน

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านแม่บอนเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ดำเนินการโดยโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงไหล่องด มีประชากรทั้งหมด 151 คน จาก 56 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กโต/วัยรุ่น 33 คน วัยผู้ใหญ่ 83 คน และวัยผู้สูงอายุ 35 คน คิดเป็นร้อยละ 23.18 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)” ซึ่งสะท้อนการเข้าสู่สังคมสูงวัยในระยะเริ่มต้นของพื้นที่สูง

พื้นที่ตั้งอยู่ระดับความสูงประมาณ 836 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 80.5 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 1 ชั่วโมง 23 นาที การคมนาคมถนนยางมะตอยและคอนกรีตสลักกับถนนดินลูกรัง มีไฟฟ้าและน้ำใช้เพียงพอตลอดปี และสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ในระดับที่ครอบคลุมส่วนใหญ่ของพื้นที่

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

การทำเกษตรกรรมคืออาชีพหลัก โดยมีพืชหลัก ได้แก่ ลำไย ข้าว และพืชผักสวนครัว ส่วนอาชีพเสริม ได้แก่ การทำไม้กวาด งานหัตถกรรมจากขี้เลื่อย และการทำขนมพื้นบ้าน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังสามารถทำงานเกษตรแบบเบา เช่น การคัดแยกผลผลิตหรือปลูกผักในบริเวณบ้าน ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุทำตุ๊กตาขี้เลื่อยถือเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้และเป็นจุดเด่นทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ยังไม่มั่นคง และการสนับสนุนจากภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกยังขาดความต่อเนื่อง ทำให้แต่ละกลุ่มอาชีพดำเนินกิจกรรมในระยะสั้น รายได้จากเบี้ยยังชีพและเงินโอนจากลูกหลานยังคงเป็นแหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุ

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทสำคัญในครอบครัวและสังคม เช่น การดูแลหลาน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม ผู้สูงอายุจำนวนมากมีโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูงและเบาหวาน จึงไม่สามารถทำงานหนักได้ แต่ยังคงทำกิจกรรมแบบเบา เช่น การปลูกผัก การแปรรูปอาหาร และการทำหัตถกรรมในครัวเรือน

แรงงานวัยหนุ่มสาวบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ส่งผลให้เกิดรูปแบบ “ครอบครัวข้ามรุ่น” ที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลหลานแทนพ่อแม่ ชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นและมีการรวมกลุ่มทำ

กิจกรรมร่วมกัน เช่น งานศาสนา วัฒนธรรม และกิจกรรมอาชีพ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนสูงวัยอย่างยั่งยืน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนเริ่มนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเกษตร เช่น เครื่องตัดหญ้าและอุปกรณ์พื้นฐาน ผู้สูงอายุเริ่มใช้สมาร์ทโฟนเพื่อสื่อสารกับลูกหลานผ่านแอปพลิเคชัน LINE และ Facebook แต่ยังมีข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลและการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ต

กลุ่มวัยทดแทนแรงงานใช้โซเชียลมีเดียในการสื่อสารและเผยแพร่สินค้าชุมชน ขณะที่ผู้สูงอายุเริ่มเรียนรู้การใช้งานผ่านการช่วยเหลือของบุตรหลาน งานหัตถกรรม “การปั้นขี้เลื่อยเป็นตุ๊กตา” ถือเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน และได้รับการยอมรับในระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) ;jk ถือเป็นกิจกรรมสร้างรายได้เชิงสร้างสรรค์ที่สะท้อนศักยภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านแม่บอนตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดชัน มีอากาศเย็นตลอดปี เหมาะสมกับการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่ว และพริก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ เช่น ภาวะแห้งแล้งและปัญหาฝุ่นควันในฤดูแล้ง ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุและผลิตผลการเกษตร ชุมชนพึ่งพาน้ำฝนและน้ำจากลำห้วยเป็นหลัก แต่ปริมาณน้ำมีแนวโน้มลดลง ดังนั้น ชุมชนจึงปรับตัวด้วยการปลูกพืชที่ทนแล้งและลดการเผาในที่โล่งเพื่อป้องกันฝุ่นควัน ทั้งยังมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำร่วมกับหน่วยงานภายนอก เพื่อรักษาความสมดุลของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นในด้านการตรวจสอบสุขภาพและโครงการส่งเสริมอาชีพบางส่วน แต่ยังคงขาดระบบติดตามและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ผู้สูงอายุและผู้นำชุมชนเสนอให้ภาครัฐ (1) สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาชีพอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (2) เชื่อมโยงตลาดให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น ตุ๊กตาขี้เลื่อยและหัตถกรรมพื้นบ้าน และ (3) จัดสรรทุนและอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในระยะยาว

2) บ้านแม่สายนาเลา

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านแม่สายนาเลาเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยฮ่องขุด มีประชากรรวม 334 คน จาก 128 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 12 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 76 คน วัยผู้ใหญ่ 175 คน และวัยผู้สูงอายุ 71 คน คิดเป็นร้อยละ 21.26 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีแนวโน้มเข้าสู่สังคมสูงวัยในอนาคตอันใกล้

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 876 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 83 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 1 ชั่วโมง 56 นาที เส้นทางคมนาคมเป็นถนนคอนกรีตและดินลูกรังบางช่วง มีระบบไฟฟ้าแบบโซลาร์เซลล์ภายในหมู่บ้าน แต่สัญญาณอินเทอร์เน็ตยังไม่ครอบคลุมทั่วพื้นที่

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักคือการปลูกข้าว ข้าวโพด และกาแฟ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ ขณะที่พืชเสริมรายได้ ได้แก่ การเก็บชา การหาของป่า และการปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคและจำหน่ายในชุมชน

รายได้หลักของครัวเรือนมาจากการเกษตรและการรับจ้างทั่วไป โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงทำงานภาคเกษตรในระดับที่ใช้แรงงานน้อย เช่น การเก็บชา การปลูกผัก และการดูแลผลผลิตหลังเก็บเกี่ยว

ครัวเรือนส่วนใหญ่พึ่งพารายได้จากพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อผลิตผล ราคาผลิตผลมีความผันผวนตามฤดูกาล ทำให้รายได้ไม่แน่นอน ขณะที่บางครัวเรือนเริ่มพัฒนาการแปรรูป เช่น การทำชาอบแห้งและกาแฟบดเพื่อเพิ่มมูลค่าให้สินค้า แต่การเข้าถึงตลาดที่มั่นคงยังเป็นข้อจำกัดของชุมชน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

พื้นที่มีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ครัวเรือนส่วนใหญ่เป็น “ครอบครัวขยาย” มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือผู้ดูแลหลัก สมาชิกผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านจิตวิญญาณและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำไร่หมุนเวียน การรักษาด้วยสมุนไพร และการดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้สูงอายุมีโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูงและเบาหวาน แต่ยังคงมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง

วัยแรงงานเป็นกลุ่มขับเคลื่อนหลักทางเศรษฐกิจ มีการทำงานร่วมกับผู้สูงอายุในลักษณะการแบ่งหน้าที่ตามความเหมาะสมของสมรรถภาพทางกาย อย่างไรก็ตามแนวโน้มการย้ายถิ่นของแรงงานวัยหนุ่มสาวไปทำงานนอกพื้นที่มีเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างแรงงานในชุมชนระยะยาว

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนนำเครื่องมือทุนแรงทางการเกษตรมาใช้ เช่น เครื่องตัดหญ้า แม้จะมีเพียงบางครัวเรือนที่เข้าถึงได้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อสื่อสารกับลูกหลานและรับข่าวสารจากภายนอก โดยได้รับการช่วยเหลือจากบุตรหลานในการใช้งานแอปพลิเคชันพื้นฐาน เช่น LINE และ Facebook วัยแรงงานบางส่วนใช้เทคโนโลยีเพื่อขายสินค้าหรือสื่อสารในบางโอกาส การเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ไม่ทั่วถึงยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัลของชุมชน

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านแม่สายนาเลาตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชัน การเดินทางของผู้สูงอายุในชีวิตประจำวันค่อนข้างลำบาก โดยเฉพาะการขึ้นลงพื้นที่ไร่และเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝนตกไม่สม่ำเสมอและภัยแล้งบ่อยครั้ง ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในบางช่วงของปี

ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การปลูกพืชให้เหมาะกับภูมิประเทศ การปลูกต้นไม้ทดแทน และการดูแลระบบน้ำหมู่บ้านเพื่อรักษาความชุ่มชื้นของพื้นที่ ปัจจุบันมีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำร่วมกับหน่วยงานพัฒนาพื้นที่สูง เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม

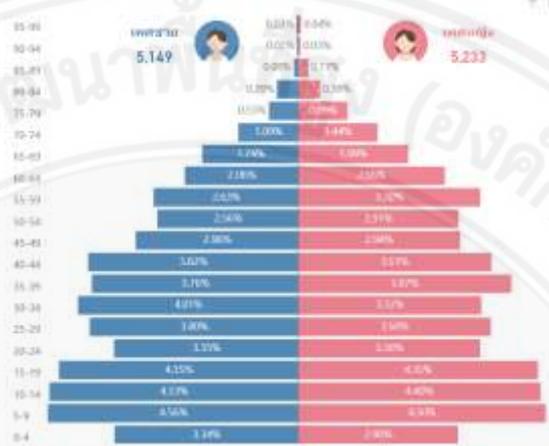
- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ชุมชนได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมถึงได้รับการอบรมด้านอาชีพและสุขภาพจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน แต่การสนับสนุนยังไม่ต่อเนื่องและขาดระบบติดตามผล ผู้สูงอายุและผู้นำชุมชนมีข้อเสนอให้ภาครัฐ (1) ส่งเสริมการสร้างกลุ่มอาชีพที่ยั่งยืนโดยใช้ทรัพยากรในพื้นที่ (2) สนับสนุนการพัฒนาแบรนด์ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของหมู่บ้าน และ (3) สร้างตลาดรองรับสินค้าชุมชนในระดับอำเภอ-จังหวัด เพื่อเพิ่มรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

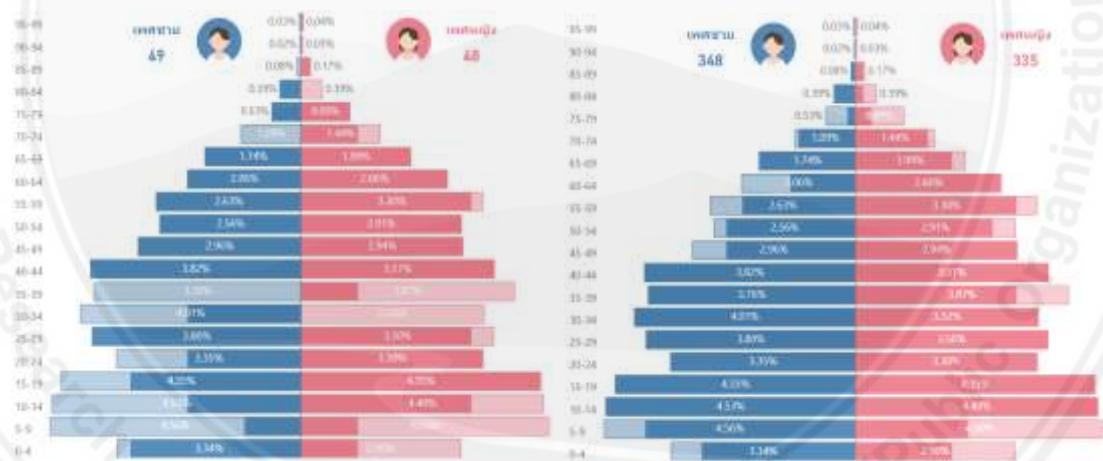
7. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 36 กลุ่มบ้าน มีประชากร 2,794 ครั้วเรือน 10,382 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	823 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	3,287 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	4,867 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	1,405 คน

ภาพที่ 13 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

ภาพที่ 14 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านห้วยอ้าย (ซ้าย) และบ้านใหม่สันติ (ขวา)

1) บ้านห้วยอ้าย

● โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านห้วยอ้ายเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง อยู่ในลุ่มน้ำโขงเหนือ มีประชากรทั้งหมด 97 คน จาก 29 ครั้วเรือน แบ่งเป็น วัยเด็กเล็ก 4 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 21 คน วัยผู้ใหญ่ 48 คน และวัยผู้สูงอายุ 24 คน คิดเป็นร้อยละ 24.74 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุสมบูรณ์ (Complete Aged Society)” ซึ่งสะท้อนถึงสัดส่วนผู้สูงอายุที่มีมากกว่าหนึ่งในห้าของประชากรทั้งหมด

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 264 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 268 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 4 ชั่วโมง 23 นาที เส้นทางคมนาคมเป็นถนนยางมะตอย

และคอนกรีต สามารถเดินทางได้สะดวกตลอดปี มีระบบไฟฟ้าและน้ำใช้เพียงพอ รวมถึงมีสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมเกือบทั่วพื้นที่

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักและพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ ชา และผักปลอดสารพิษ ซึ่งเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ผลไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ อะโวคาโดและทุเรียน ส่วนอาชีพเสริม ได้แก่ การทำไม้กวาด การผลิตสมุนไพรพื้นบ้าน และอาหารพื้นบ้าน ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในการผลิตและเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น การคัดแยกเมล็ดกาแฟและการปลูกผักสวนครัวเพื่อจำหน่ายในท้องถิ่น

การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุเพื่อผลิตสินค้าพื้นบ้านเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้น และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน อย่างไรก็ตามการเข้าถึงตลาดที่มั่นคงยังคงเป็นความท้าทายหลักโดยเฉพาะในช่วงฤดูที่ผลผลิตออกมากพร้อมกัน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ชุมชนมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนจาก ”แบบขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว” มากขึ้น เนื่องจากคนวัยทำงานจำนวนหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ส่งผลให้ผู้สูงอายุเป็นกำลังหลักในการดูแลครอบครัวและมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน เช่น การปลูกพืชผัก การแปรรูปอาหาร และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรและการเกษตรแบบพอเพียง

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงมีศักยภาพในการทำงาน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น การบำรุงวัด การร่วมงานบุญประเพณี และการสืบสานภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกกาแฟ การทำไม้กวาด และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ขณะที่วัยแรงงานแม้จะย้ายถิ่นไปบางส่วนแต่ยังคงกลับมาช่วยเหลือในฤดูเก็บเกี่ยวและร่วมกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

บ้านหลายอายุเป็นชุมชนที่เริ่มนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการดำรงชีวิตและการผลิตมากขึ้น ผู้สูงอายุบางส่วนใช้สมาร์ตโฟนเพื่อสื่อสารกับลูกหลานและรับข้อมูลด้านสุขภาพหรือการเกษตรจากอินเทอร์เน็ต วัยแรงงานใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายสินค้าชุมชนผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น กาแฟ ชา และผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน

ชุมชนยังมีการใช้เครื่องมือเกษตรขนาดเล็ก เช่น เครื่องตัดหญ้า เครื่องสีข้าวแบบชุมชน และเครื่องคว่ำกาแฟขนาดเล็กเพื่อทุนแรงในการผลิต โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟของบ้านหลายอายุเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการนำเทคโนโลยีเข้ามาเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการตลาด โดยมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้กับบริษัทเอกชน เช่น “ฮิลล์คอฟ (Hillkoff)” และขยายตลาดผ่านช่องทางออนไลน์

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่บ้านหลายอายุตั้งอยู่บนภูเขาสูงและลาดชัน การสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่เพาะปลูกของผู้สูงอายุเป็นไปอย่างยากลำบาก ในฤดูฝนถนนลื่นและขรุขระ แต่ชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยอาศัยกฎระเบียบและการมีส่วนร่วมของสมาชิก เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าและแหล่งน้ำ การรณรงค์ลดการเผาในที่โล่ง เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่สูง

บ้านหลายอายุมีระบบน้ำชลประทานขนาดเล็กที่ใช้สำหรับการเกษตรและอุปโภคบริโภค ซึ่งเพียงพอในฤดูฝนแต่มีความเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำอย่างเหมาะสม

- ด้านนโยบายและข้อเสนอจากชุมชน

ผู้สูงอายุในชุมชนได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากรัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและเงินสนับสนุนรายปีจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงการสนับสนุนด้านอาชีพและเทคโนโลยีการผลิตจากหน่วยงานภายนอก เช่น โครงการหลวงและสำนักงานส่งเสริมการเกษตร ชุมชนเสนอให้ภาครัฐ (1) สนับสนุนการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรปลอดภัยและการแปรรูปผลผลิต (2) ส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ชุมชนผ่านระบบออนไลน์และเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ (3) สนับสนุนงบประมาณสำหรับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบน้ำและถนนภายในหมู่บ้าน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุและเพิ่มศักยภาพในการผลิต

2) บ้านใหม่สันติ

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านใหม่สันติเป็นชุมชนชาติพันธุ์อาข่า ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง อยู่ในลุ่มน้ำโขงเหนือ มีประชากรรวม 683 คน จาก 167 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 42 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 233 คน วัยผู้ใหญ่ 333 คน และวัยผู้สูงอายุ 75 คน คิดเป็นร้อยละ 10.98 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “ก่อนเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Pre-Aged Society)” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างประชากรของพื้นที่ยังมีสัดส่วนวัยแรงงานจำนวนมาก แต่เริ่มมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมสูงวัยในอนาคตอันใกล้

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 343 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 270 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 4 ชั่วโมง 34 นาที เส้นทางคมนาคมเป็นถนนยางมะตอยและคอนกรีต มีถนนลูกรังบางช่วงที่ต้องได้รับการปรับปรุงเพิ่มเติม

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักและพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กาแฟและชา มีการแปรรูปผลผลิต เช่น การผลิตชาอบแห้ง กาแฟคั่วบด และผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีรายได้จากการค้าขายขนาดเล็กและงานรับจ้างทั่วไป

บ้านใหม่สันติเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และการแปรรูปผลผลิตเพื่อจำหน่ายทั้งในและนอกพื้นที่ ชุมชนมีการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและโฮมสเตย์ ซึ่งได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว โดยผู้สูงอายุมีบทบาทในการต้อนรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กับผู้มาเยือน ถือเป็นบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านใหม่สันติเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มอาข่าและไทยใหญ่ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ชุมชนมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เช่น การแต่งกายประจำเผ่า การจัดงานปีใหม่อาข่า และพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความรู้ด้านสมุนไพรการทำเกษตรบนพื้นที่สูง และการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนยังคงประสบปัญหาการย้ายถิ่นของแรงงานวัยทำงานไปยังพื้นที่เมือง ส่งผลให้ผู้สูงอายุบางส่วนต้องทำหน้าที่ดูแลหลานและเป็นแกนหลักของครอบครัว

วัยแรงงานที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีจำนวนเพียงพอที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้าน ซึ่งจะกลับมาช่วยในฤดูเก็บเกี่ยวหรือช่วงเทศกาลสำคัญ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างรุ่นภายในชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีโดยเฉพาะในกลุ่มวัยแรงงานที่ใช้เครื่องมือทางการเกษตรสมัยใหม่ เช่น เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารอินทรีย์ และเครื่องมือชลประทานขนาดเล็กเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต มีการใช้สมาร์ตโฟนเพื่อศึกษาข้อมูลทางการเกษตรและติดต่อสื่อสารกับตลาด

กลุ่มวัยแรงงานยังใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์สินค้าและกิจกรรมชุมชนผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok เพื่อจำหน่ายกาแฟ ชา และสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน ขณะที่ผู้สูงอายุบางส่วนได้รับการถ่ายทอดทักษะจากลูกหลาน สามารถใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อสื่อสารและรับข่าวสารจากหน่วยงานภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่บ้านใหม่สันติภูมิอากาศเย็นสบายตลอดปีและมีความชื้นสูง เหมาะสมกับการปลูกกาแฟและชา แต่สภาพภูมิอากาศดังกล่าวส่งผลให้ผู้สูงอายุประสบปัญหาสุขภาพ เช่น โรคข้อและระบบทางเดินหายใจ โดยเฉพาะในช่วงที่มีหมอกควันจากการเผาในพื้นที่เกษตร

ชุมชนมีการรณรงค์ลดการเผาในที่โล่ง และส่งเสริมการใช้ปุ๋ยหมักทดแทนการเผาตอซังพืช นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการปลูกพืชคลุมดินและการปลูกต้นไม้ทดแทนเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งมีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการหลวง

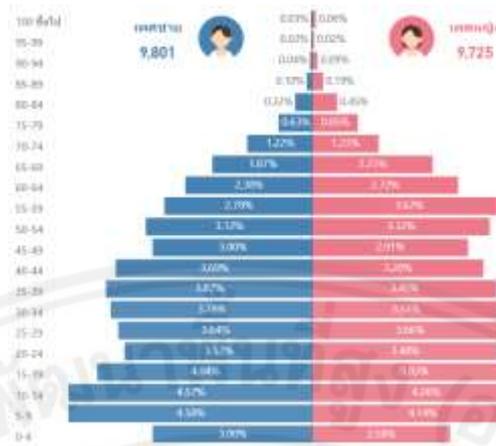
- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นและโครงการหลวงในการส่งเสริมอาชีพ การฝึกอบรมเกษตรกรอินทรีย์ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและระบบไฟฟ้า ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ และการดูแลสุขภาพจากหน่วยบริการสาธารณสุขเคลื่อนที่

8. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 65 กลุ่มบ้าน มีประชากร 5,155 คน ครัวเรือน 19,526 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	1,406 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	6,009 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	9,286 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	2,825 คน

ภาพที่ 15 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี อ.สรวาย จ.เชียงราย

ภาพที่ 16 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางตันผึ้ง (ชาย) และบ้านดอยช้างพัฒนา (ขวา)

1) บ้านปางตันผึ้ง

• โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านปางตันผึ้งเป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี อยู่ในลุ่มน้ำโขงเหนือ มีประชากรทั้งหมด 139 คน จาก 74 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 6 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 19 คน วัยผู้ใหญ่ 68 คน และวัยผู้สูงอายุ 46 คน คิดเป็นร้อยละ 33.09 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super Aged Society)” ซึ่งมีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงถึงหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 264 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 151 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางราว 2 ชั่วโมง 45 นาที เส้นทางคมนาคมสะดวกถนนยางมะตอยและคอนกรีต มีไฟฟ้าใช้ทั่วถึง น้ำดื่มเพียงพอ แต่ในฤดูทำการเกษตรบางช่วงอาจประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ขณะที่สัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมเกือบทั่วทั้งหมู่บ้าน

• ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

รายได้หลักมาจากการปลูกกาแฟ การเลี้ยงผึ้ง และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น น้ำผึ้ง กาแฟคั่ว และน้ำพริกมะแขว่น ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในกิจกรรมการผลิตและการแปรรูป การเก็บกาแฟ ดูแลสวน และช่วยบุตรหลานในกระบวนการผลิต วิสาหกิจชุมชนปางตันผึ้งได้พัฒนา

ผลิตภัณฑ์ OTOP สร้างมูลค่าเพิ่มและขยายตลาดไปยังนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ ชุมชนยังส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น โฮมสเตย์และกาแฟ ซึ่งช่วยเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนและสร้างโอกาสในการจ้างงานในพื้นที่

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านปางต้นผึ้งมีลักษณะครัวเรือนขนาดเล็กและครอบครัวข้ามรุ่น มีผู้สูงอายุเป็นกำลังหลักในการดูแลบ้านและสมาชิกในครัวเรือน เนื่องจากแรงงานวัยทำงานจำนวนหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ผู้สูงอายุจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การปลูกพืชผัก การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และการจัดงานบุญทางศาสนา

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้สืบสานวัฒนธรรม โดยเฉพาะความรู้เรื่องการเลี้ยงผึ้ง การปลูกมะแขว่น และการผลิตสินค้าพื้นบ้าน ขณะที่วัยแรงงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานนอกพื้นที่และจะกลับมาช่วยงานในฤดูเก็บเกี่ยว ชุมชนมีการรวมกลุ่มในรูปแบบ “วิสาหกิจชุมชนปางต้นผึ้ง” กลุ่มผู้สูงอายุดำเนินกิจกรรมด้านการผลิตและจำหน่ายสินค้าท้องถิ่น เป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ตลอดจนมีผู้นำชุมชนหญิงที่เข้มแข็ง เช่น “แม่หลวง อ้อ” ทำให้บ้านปางต้นผึ้งเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มี “ตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)” เชื่อมโยงคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือทุนแรงทางการเกษตร เช่น เครื่องตัดหญ้า เครื่องคว่ำกาแฟ และอุปกรณ์เกษตรสมัยใหม่ เพื่อลดภาระงานของแรงงานผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันกลุ่มวัยแรงงานเริ่มใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ่านสื่อออนไลน์ ได้แก่ Facebook, LINE และ TikTok

ผู้สูงอายุบางส่วนเริ่มเรียนรู้การใช้สมาร์ทโฟนในการสื่อสารกับลูกหลานและติดตามข้อมูลข่าวสารจากภายนอก การใช้เทคโนโลยีจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงคนต่างวัย และเป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านปางต้นผึ้งตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูง มีภูมิอากาศเย็นตลอดปี เหมาะสมต่อการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ ชา มะแขว่น และผักพื้นบ้าน ในฤดูแล้งชุมชนประสบปัญหาหน้าไม่เพียงพอสำหรับการเกษตรประมาณ 3-4 เดือนต่อปี จึงต้องมีการขุดบ่อกักเก็บน้ำและปรับระบบการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับฤดูกาล

ชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งน้ำ จึงมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้าน ซึ่งผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการรักษาป่าและใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ขณะเดียวกันได้รับการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีการผลิตจาก สวพส. การพัฒนาอาชีพ และการส่งเสริมการตลาด ชุมชนยังเสนอให้ภาครัฐเพิ่มเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และจัดตั้งกองทุนอาชีพเพื่อผู้สูงวัยเพื่อสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในระยะยาว

2) บ้านดอยช้างพัฒนา

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านดอยช้างพัฒนาเป็นชุมชนชาติพันธุ์อาข่า ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี มีประชากรทั้งหมด 1,652 คน จาก 303 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 129 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 558 คน วัยผู้ใหญ่ 796 คน และวัยผู้สูงอายุ 169 คน คิดเป็นร้อยละ 10.23 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “ก่อนเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Pre-Aged Society)” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนยังคงมีโครงสร้างประชากรวัยแรงงานจำนวนมากและมีศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 343 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 166 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง 2 นาที การคมนาคมสะดวกด้วยถนนยางมะตอยและคอนกรีต มีไฟฟ้าและสัญญาณอินเทอร์เน็ต แต่ยังมีประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำบางช่วง

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักคือการปลูกกาแฟอาราบิก้า ซึ่งได้รับการส่งเสริมจาก สวพส. และกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญระดับประเทศ พัฒนาอาชีพต่อยอด เช่น การคั่วกาแฟ การทำชา และการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในสวนกาแฟ โดยมีวัยแรงงานรุ่นใหม่กลับมามลงทุนในพื้นที่เกิดและพัฒนาแนวคิด “เกษตรเชิงคุณภาพ (Quality Agriculture)” ที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว

ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในภาคเกษตร โดยเฉพาะในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและดูแลผลผลิต ตลอดจนการแปรรูปกาแฟ การร่วมมือระหว่างรุ่นในการพัฒนาเกษตรเชิงพาณิชย์ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

นอกจากนี้ปลูกไม้ผลตามฤดูกาล เช่น ส้มและอะโวคาโด รวมถึงการผลิตผักปลอดสารและพืชสมุนไพรเพื่อจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โฮมสเตย์ และกาแฟภายในชุมชนช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

โครงสร้างประชากรของบ้านดอยช้างพัฒนาเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยวัยแรงงานจำนวนหนึ่งย้ายถิ่นออกไปทำงานในเมือง ขณะที่ผู้สูงอายุยังคงเป็นกำลังหลักในกิจกรรมทางการเกษตร เช่น การดูแลสวนกาแฟ การผลิตสมุนไพร และการต้อนรับนักท่องเที่ยวในโฮมสเตย์

ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็น “ผู้นำจิตวิญญาณ” และ “ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดยเฉพาะความรู้เรื่องการปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง การจัดการดิน น้ำ และการใช้พืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ขณะเดียวกันวัยแรงงานรุ่นใหม่มีศักยภาพในการบริหารจัดการอาชีพและต่อยอดธุรกิจครอบครัว เช่น การเปิดคาเฟ่ในสวนกาแฟ การพัฒนาโฮมสเตย์เชิงเกษตร และการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้

รูปแบบความร่วมมือระหว่างวัยในชุมชนเป็นลักษณะ “ร่วมผลิตและพึ่งพากัน” (Intergenerational Co-production) ผู้สูงอายุทำงานเบา ให้คำปรึกษา และถ่ายทอดความรู้ ส่วนวัยแรงงานเป็นผู้ดำเนินงานหลักด้านการตลาดและเทคโนโลยี

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

บ้านดอยช้างพัฒนาเป็นชุมชนที่มีการใช้เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ เช่น เครื่องตัดหญ้าระบบน้ำหยด และเครื่องมือเกษตรแบบประณีต ซึ่งลดภาระงานของผู้สูงอายุและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต นอกจากนี้กลุ่มวัยแรงงานรุ่นใหม่ยังใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการส่งเสริมอาชีพ เช่น การขาย

กาผ่านช่องทางออนไลน์ การประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ผ่าน Facebook และ TikTok การจัดระบบจองที่พักโฮมสเตย์ และการถ่ายภาพเพื่อการตลาด

ผู้สูงอายุสามารถใช้สมาร์ทโฟนเพื่อสื่อสารกับลูกหลานและติดตามข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภายนอก การผสมผสานเทคโนโลยีระหว่างรุ่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาความสามารถทางเศรษฐกิจของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านดอยช้างพัฒนามีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง มีอากาศหนาวเย็นตลอดปีและมีหมอกในฤดูฝนและฤดูหนาว ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ภาวะอากาศร้อนจัดในฤดูแล้งและการขาดแคลนน้ำในช่วง 3-4 เดือนต่อปี

ชุมชนปรับตัวโดยสร้างแหล่งกักเก็บน้ำขนาดเล็กและปรับเปลี่ยนพืชปลูกให้เหมาะสมกับฤดูกาล เช่น การปลูกกาแฟอาราบิก้า ผักปลอดสาร และไม้ผลเมืองหนาว เช่น อะโวคาโดและส้ม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าและแหล่งน้ำเพื่อรักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศ ซึ่งผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการรณรงค์และสืบทอดแนวคิดเรื่อง “การอยู่ร่วมกับป่า” แก่คนรุ่นใหม่

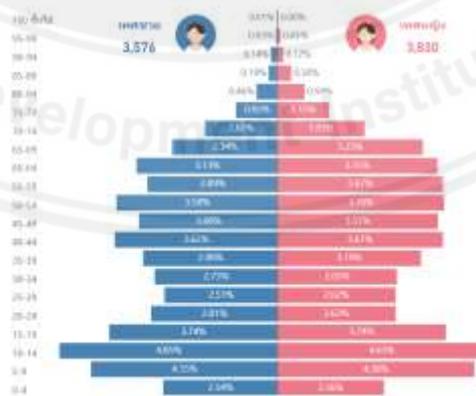
- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

บ้านดอยช้างพัฒนาได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่น ทั้งด้านการพัฒนาอาชีพ การฝึกอบรมเกษตรกรอินทรีย์ การเพิ่มมูลค่าผลผลิต และการจัดการทรัพยากรน้ำ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในด้านการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุผ่านหน่วยบริการสาธารณสุขเคลื่อนที่ ชุมชนเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนเพิ่มเติมใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การขยายตลาดสินค้าชุมชนและผลิตภัณฑ์ OTOP (2) การส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำและคมนาคม และ (3) การเพิ่มสวัสดิการทางเศรษฐกิจและสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรในอนาคต

9. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา อ.แม่จัน จ.เชียงราย

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 65 กลุ่มบ้าน มีประชากร 2,252 คน ครัวเรือน 7,406 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	473 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	2,179 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	3,292 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	1,462 คน

ภาพที่ 17 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา อ.แม่จัน จ.เชียงราย

ภาพที่ 18 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านลือะพัฒนา (ชาย) และบ้านอาหลู่ (ขวา)

1) บ้านลือะพัฒนา

● โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านลือะพัฒนาเป็นชุมชนชาติพันธุ์ลัวะ ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา มีประชากร 139 คน จาก 61 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กโต/วัยรุ่น 26 คน วัยผู้ใหญ่ 66 คน และวัยผู้สูงอายุ 47 คน คิดเป็นร้อยละ 33.81 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super Aged Society)” ซึ่งหมายถึงชุมชนที่มีผู้สูงอายุมากกว่าหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 264 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 220 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง 48 นาที เส้นทางคมนาคมเป็นถนนยางมะตอยและคอนกรีต มีไฟฟ้า น้ำดื่มและน้ำใช้เพียงพอ แต่ยังคงประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำบางช่วง

● ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของบ้านลือะพัฒนาอยู่บนฐานเกษตรพอเพียง ครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวโพดพืชผัก และพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ใบเตย และมะกรูด เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและหมูเป็นอาชีพเสริม

แรงงานวัยทำงานจำนวนมากย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ทำให้เศรษฐกิจภายในชุมชนพึ่งพา “เงินโอนกลับบ้าน (Remittance)” จากลูกหลานและเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในภาคเกษตรแบบเบา เช่น การปลูกพืชสวนครัวและดูแลผลผลิตในครัวเรือนเพื่อสร้างรายได้เสริมและลดค่าใช้จ่าย

● ด้านสังคมและทุนมนุษย์

โครงสร้างประชากรของชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มลดลง ขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ส่งผลให้เกิดลักษณะ “ครอบครัวข้ามรุ่น” ที่ผู้สูงอายุทำหน้าที่ดูแลหลานแทนบุตรหลานที่ย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัวและสังคม โดยทำหน้าที่ดูแลสมาชิก ถวายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร งานหัตถกรรม และการดำรงชีวิตตามวิถีดั้งเดิม เริ่มมีปัญหาด้านสุขภาพ เช่น โรคข้อเสื่อมและความดันโลหิตสูง แต่สามารถทำงานแบบเบาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญประจำปี พิธีกรรมทางศาสนา และการช่วยเหลืองานเกษตรของเพื่อนบ้าน

ชุมชนยังคงรักษาความสัมพันธ์แน่นแฟ้น มีการพึ่งพาอาศัยกันในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของทุนทางสังคมที่เข้มแข็งและมีส่วนช่วยให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนบ้านลี้จะพัฒนาปรับตัวต่อสังคมยุคใหม่ด้วยการใช้เทคโนโลยีสื่อสาร เช่น สมาร์ทโฟน และแอปพลิเคชัน LINE เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นและลดความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ บุตรหลานที่ย้ายถิ่นมักสอนและช่วยเหลือผู้สูงอายุในการใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อการสื่อสาร

ในภาคเกษตรเริ่มนำเครื่องมือช่วยทุ่นแรง เช่น เครื่องตัดหญ้าและเครื่องพ่นสารชีวภาพ มาใช้เพื่อชดเชยแรงงานที่ลดลงจากการย้ายถิ่นของวัยแรงงาน แม้การใช้เทคโนโลยียังอยู่ในระดับพื้นฐาน แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการปรับตัวสู่เกษตรสมัยใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่สูงและสังคมสูงวัย

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่บ้านลี้จะพัฒนาตั้งอยู่ในเขตภูเขาสูงและลาดชัน มีภูมิอากาศหนาวเย็นและชื้นตลอดปี ซึ่งเหมาะแก่การปลูกพืชเมืองหนาวบางชนิด แต่ก็ยังเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะโรคปวดข้อและโรคระบบทางเดินหายใจ การเข้าถึงบริการสาธารณสุขในช่วงฤดูฝนมีข้อจำกัดเนื่องจากถนนลื่นและลาดชัน ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันและดูแลกันภายในครัวเรือน ทำให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมได้ดี การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้และแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมและถ่ายทอดแนวคิด “อยู่กับป่าอย่างยั่งยืน” แก่คนรุ่นใหม่

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

บ้านลี้จะพัฒนาได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่น เช่น การฝึกอบรมปลูกพืชสมุนไพร การพัฒนาอาชีพเสริม และโครงการตรวจสุขภาพเชิงรุกในพื้นที่ห่างไกล ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการจากรัฐ ได้แก่ เบี้ยยังชีพรายเดือนและบริการจากหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ อย่างไรก็ตามชุมชนมีข้อเสนอเพิ่มเติม ได้แก่ (1) การเพิ่มโครงการฝึกอาชีพเฉพาะทางสำหรับผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง (2) การจัดบริการสุขภาพเชิงรุกอย่างต่อเนื่องโดยหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ และ (3) การพัฒนาตลาดรองรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรและสินค้าเกษตรของผู้สูงอายุ

2) บ้านอาหลู่

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านอาหลู่เป็นชุมชนชาติพันธุ์ลีซอ ตั้งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ห้วยก้างปลา มีประชากร 39 คน จาก 10 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 1 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 13 คน วัยผู้ใหญ่ 21 คน และวัยผู้สูงอายุ 4 คน คิดเป็นร้อยละ 10.26 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “ก่อนเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Pre-Aged Society)” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนยังคงมีโครงสร้างประชากรวัยแรงงานเป็นหลัก

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 343 เมตรจากระดับน้ำทะเล ห่างจากสถาบันฯ ประมาณ 235 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง 55 นาที การคมนาคมถนนยางมะตอยและคอนกรีต มีไฟฟ้าใช้ทั่วถึงและมีน้ำดื่มเพียงพอ แต่ยังมีประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำบางช่วงของปี

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของบ้านอาหลู่พึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลัก ครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวโพด ข้าว และผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายบางส่วนในพื้นที่ใกล้เคียง ผู้สูงอายุยังคงช่วยงานเกษตรเบาๆ เช่น การเก็บผลผลิต การดูแลแปลงผัก หรือการเตรียมเมล็ดพันธุ์ รายได้หลักของ

ครัวเรือนมาจากการโอนเงินจากบุตรหลานที่ทำงานในเมืองและต่างประเทศ รวมถึงสวัสดิการจากรัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และเงินช่วยเหลือจากโครงการภาครัฐบางส่วน รายได้โดยรวมของชุมชนยังอยู่ในระดับพอเพียงต่อการดำรงชีพมากกว่าการออม

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

บ้านอาหลูมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยในอนาคตอันใกล้ เนื่องจากสัดส่วนเด็กและเยาวชนเริ่มลดลง ขณะที่แรงงานวัยทำงานมีการย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองใหญ่และต่างประเทศ เช่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน และอิสราเอล ส่งผลให้เกิด “ครอบครัวข้ามรุ่น” ที่ผู้สูงอายุทำหน้าที่ดูแลหลานแทนบุตรหลาน

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการดูแลครอบครัว ถ่ายทอดภูมิปัญญาและเป็นที่ปรึกษาด้านการเกษตรแก่คนรุ่นหลัง ชุมชนยังคงรักษาความสัมพันธ์ภายในอย่างแน่นแฟ้น มีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างครัวเรือน โดยเฉพาะในการจัดกิจกรรมทางศาสนา งานบุญ และประเพณีท้องถิ่น ซึ่งช่วยหล่อหลอมให้เกิดความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

บ้านอาหลูเริ่มนำเครื่องมือทุ่นแรงทางการเกษตร เช่น เครื่องตัดหญ้าและเครื่องพ่นสารชีวภาพมาใช้ในกระบวนการผลิต เพื่อชดเชยแรงงานที่ขาดแคลนจากการย้ายถิ่นของคนวัยทำงาน ในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศชาวบ้านมีการใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อรับข่าวสาร ติดต่อกับญาติ และประสานงานด้านการเกษตร ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังไม่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลโดยตรง แต่ได้รับความช่วยเหลือจากลูกหลานในการใช้งาน เช่น การโทรศัพท์ การส่งข้อความ หรือการรับข้อมูลจากหน่วยงานภายนอก ขณะที่วัยแรงงานมีศักยภาพในการเข้าถึงข้อมูลตลาดและเกษตรสมัยใหม่ผ่านสื่อออนไลน์มากกว่า

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านอาหลูตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงและลาดชัน มีภูมิอากาศเย็นและมีหมอกในฤดูฝน การเดินทางบางช่วงยังคงยากลำบากเนื่องจากฤดูฝนถนนลื่นและขรุขระ สภาพภูมิประเทศทำให้การเดินทางไปยังโรงเรียน โรงพยาบาล และตลาดในเมืองมีต้นทุนสูง ผู้สูงอายุบางกลุ่มมีปัญหาสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับสภาพอากาศ เช่น โรคข้อเสื่อมและโรคระบบทางเดินหายใจ ในฤดูแล้งยังประสบปัญหาฝุ่นควันจากการเผาในพื้นที่เกษตร ซึ่งกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยตรง

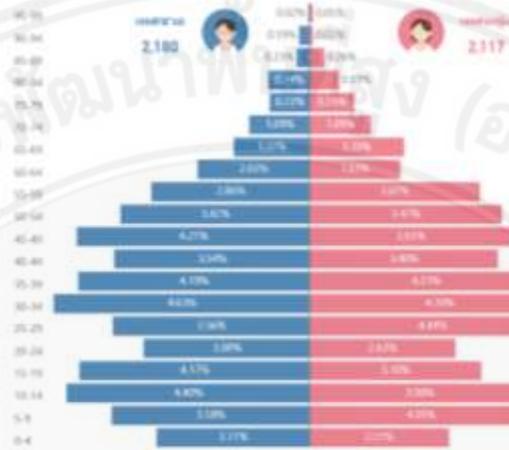
- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

ชุมชนบ้านอาหลูได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในด้านสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และการตรวจสุขภาพจากหน่วยงานสาธารณสุขประจำพื้นที่ นอกจากนี้ยังได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็กในครัวเรือนเพื่อเพิ่มรายได้เสริม อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนอาชีพจากภาครัฐยังไม่ต่อเนื่องและขาดการติดตามผล ชุมชนจึงเสนอให้เพิ่มการพัฒนาอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่สูง เช่น เกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร และการสร้างตลาดรองรับสินค้าในระดับท้องถิ่น เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถมีรายได้ที่ยั่งยืน

10. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงสเปเมย

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 23 กลุ่มบ้าน มีประชากร 1,437 คน ครัวเรือน 4,297 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	295 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	1,173 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	2,242 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	587 คน

ภาพที่ 19 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงสเปเมย อ.สเปเมย จ.แม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 20 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านแม่ปอง (ชาย) และบ้านห้วยน้ำใส (ขวา)

1) บ้านแม่ปอง

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านแม่ปองเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตั้งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงสเปเมย อยู่ในลุ่มน้ำสาละวิน มีประชากร 103 คน จาก 37 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 10 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 26 คน วัยผู้ใหญ่ 50 คน และวัยผู้สูงอายุ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 16.50 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)” ซึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุในอนาคตอันใกล้

พื้นที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง ล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรและป่าธรรมชาติ การคมนาคมเข้าถึงได้โดยถนนลูกรังและถนนคอนกรีตบางช่วง ในฤดูฝนเส้นทางบางส่วนยังคงลำบาก ชุมชนมีระบบไฟฟ้าแบบ

โซลาร์เซลล์ น้ำประปาภูเขา และสัญญาณโทรศัพท์บางส่วน ขณะที่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตยังมีข้อจำกัดในบางจุดของหมู่บ้าน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของบ้านแม่ป่องอยู่บนฐานเกษตรเพื่อยังชีพ คราวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ พริก และผักสวนครัว พืชอาหารหลักคือข้าวไร่ พืชเสริมรายได้ ได้แก่ แก้ว พริก ขิง ข่า และตะไคร้ ปลูกเพื่อบริโภคและจำหน่ายภายในหมู่บ้าน

รายได้เฉลี่ยจากพริกอยู่ที่ประมาณ 4,000–6,000 บาทต่อปี ขณะที่วัยแรงงานบางส่วนรับจ้างทั่วไปหรือย้ายไปทำงานในเมืองเพื่อหารายได้เพิ่มเติม รายได้ของครัวเรือนส่วนใหญ่จึงมาจากการเกษตร สวัสดิการจากรัฐ และเงินที่ลูกหลานส่งกลับมา ผู้สูงอายุมีบทบาทในงานเกษตร เช่น การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก เก็บเกี่ยวผลผลิต และดูแลพืชผักสวนครัว ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายและเสริมความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพดี เริ่มมีโรคเรื้อรังบางชนิด เช่น ความดันโลหิตสูงและโรคเกาต์ การดูแลสุขภาพอาศัยความร่วมมือจาก อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และหน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่

ลักษณะครอบครัวของชุมชนเป็นแบบ “ครอบครัวข้ามรุ่น” ซึ่งผู้สูงอายุทำหน้าที่ดูแลหลานแทนบุตรหลานที่ย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และพิธีกรรมดั้งเดิมของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษและพิธีขอมาป่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่อง ผู้สูงอายุยังสามารถทำงานเบา เช่น การดูแลแปลงผัก เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก และมีบทบาทในงานชุมชน ทำให้ยังคงเป็นกำลังสำคัญของสังคมในระดับครอบครัวและหมู่บ้าน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

การเข้าถึงเทคโนโลยียังคงมีข้อจำกัด สัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตยังไม่ครอบคลุมทั่วพื้นที่ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้โทรศัพท์พื้นฐานเพื่อสื่อสารกับลูกหลาน ขณะที่วัยแรงงานมีการใช้เทคโนโลยีในการติดต่อพ่อค้าคนกลางเพื่อจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร

อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีความตระหนักถึงความสำคัญของเทคโนโลยีดิจิทัล และมีแนวทางที่จะจัดการฝึกอบรมการใช้งานขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้สูงอายุในอนาคต เพื่อเพิ่มศักยภาพในการสื่อสาร การเรียนรู้ และการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคใหม่

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านแม่ป่องตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูง มีอากาศเย็นและชื้นเกือบตลอดปี ในฤดูแล้งมักประสบปัญหาฝุ่นควันจากการเผาไร่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะโรคระบบทางเดินหายใจและโรคข้อเสื่อม ชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ แบ่งพื้นที่เป็น “ป่าใช้สอย” และ “ป่าอนุรักษ์” เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในการดูแลป่า การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการป่าให้กับคนรุ่นใหม่

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

บ้านแม่ป่องได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงการดูแลสุขภาพจากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เช่น เบี้ยยังชีพและการตรวจสุขภาพประจำปี แต่การส่งเสริมอาชีพและการรวมกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนยังมีข้อจำกัด ชุมชนจึงเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนในด้าน (1) การพัฒนาอาชีพเสริมที่เหมาะสมกับสมรรถภาพของผู้สูงอายุ (2) การจัดอบรมทักษะเกษตรอินทรีย์และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ และ (3) การพัฒนาสัญญาณอินเทอร์เน็ตและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเชื่อมโยงตลาดสินค้าเกษตรของชุมชน

2) บ้านห้วยน้ำใส

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านห้วยน้ำใสเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงสบเมย มีประชากร 259 คน จาก 91 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 24 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 63 คน วัยผู้ใหญ่ 146 คน และวัยผู้สูงอายุ 26 คน คิดเป็นร้อยละ 10.03 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “ก่อนเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Pre-Aged Society)” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนยังมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานในระดับสูงและมีศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

พื้นที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง มีถนนคอนกรีตและยางมะตอยเข้าถึงหมู่บ้าน การคมนาคมสะดวกกว่าในพื้นที่ใกล้เคียง ชุมชนมีไฟฟ้า น้ำประปาภูเขา และสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วพื้นที่ ซึ่งช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจและการสื่อสารของคนในชุมชน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักคือการปลูกกาแฟอินทรีย์ ข้าวไร่ และพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น อะโวคาโด เสาวรส และข้าวโพด กาแฟอินทรีย์ถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้แก่ชุมชน ครัวเรือนส่วนใหญ่ทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อยังชีพและจำหน่าย

ผู้สูงอายุมีบทบาทในกิจกรรมการเกษตร เช่น การเก็บกาแฟ คัดแยกผลผลิต และปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคและจำหน่าย ขณะที่วัยแรงงานและเยาวชนรวมกลุ่มกันพัฒนา “กลุ่มผลิตกาแฟอินทรีย์บ้านห้วยน้ำใส” เพื่อแปรรูปและสร้างแบรนด์สินค้าชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงการเชื่อมโยงระหว่างรุ่นและการสืบทอดอาชีพอย่างต่อเนื่อง

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในครัวเรือนและสังคม ทำหน้าที่ดูแลหลาน ให้คำปรึกษาเรื่องการเกษตร และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในกิจกรรมชุมชน งานบุญประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา

วัยแรงงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัด แต่ยังคงกลับมาช่วยในฤดูเก็บเกี่ยวและร่วมกิจกรรมชุมชน ขณะที่วัยแรงงานเริ่มกลับมาทำงานในพื้นที่มากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่มีกิจกรรมเกษตรหรือการท่องเที่ยวชุมชน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรงและสามารถทำงานได้ตามสมรรถภาพ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาและความร่วมมือระหว่างวัย (Intergenerational Cooperation) ภายในครอบครัวและชุมชน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ชุมชนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง สัญญาณอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์ครอบคลุมทั่วหมู่บ้าน ส่งผลให้การทำธุรกิจและการสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น

กลุ่มวัยแรงงานและเยาวชนใช้สื่อออนไลน์ เช่น Facebook และ TikTok ในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์กาแฟ ผู้สูงอายุสามารถใช้สมาร์ทโฟนเพื่อสื่อสารกับลูกหลาน และรับข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภายนอก แม้การใช้งานยังอยู่ในระดับพื้นฐาน แต่ได้รับการสนับสนุนจากบุตรหลานในการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยี ซึ่งช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยและเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคมยุคดิจิทัล

● ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านห้วยน้ำใสตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาที่มีอากาศเย็นสบายตลอดปี แต่ในฤดูแล้งประสบปัญหาฝุ่นควันจากการเผาในพื้นที่เกษตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุโดยเฉพาะด้านระบบทางเดินหายใจ ชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็ง โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น “ป่าใช้สอย” และ “ป่าอนุรักษ์” เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าและการจัดการน้ำให้แก่คนรุ่นใหม่ รวมถึงมีการรณรงค์ปลูกป่าเสริมและดูแลแหล่งน้ำต้นทุนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

● ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

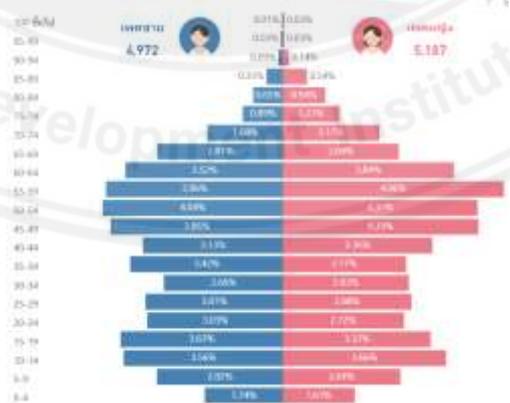
บ้านห้วยน้ำใสได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่น ทั้งในด้านการส่งเสริมอาชีพ การฝึกอบรมเกษตรกรอินทรีย์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอินทรีย์ รวมถึงการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและสัญญาณอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากรัฐ ได้แก่ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและบริการด้านสุขภาพจากหน่วยสาธารณสุขในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีข้อเสนอเพิ่มเติมให้ภาครัฐสนับสนุนใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การพัฒนาอาชีพที่ต่อยอดจากกาแฟและพืชอินทรีย์ (2) การส่งเสริมการตลาดออนไลน์และการสร้างแบรนด์ผลิตภัณฑ์ชุมชน และ (3) การขยายบริการสุขภาพเชิงรุกสำหรับผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง

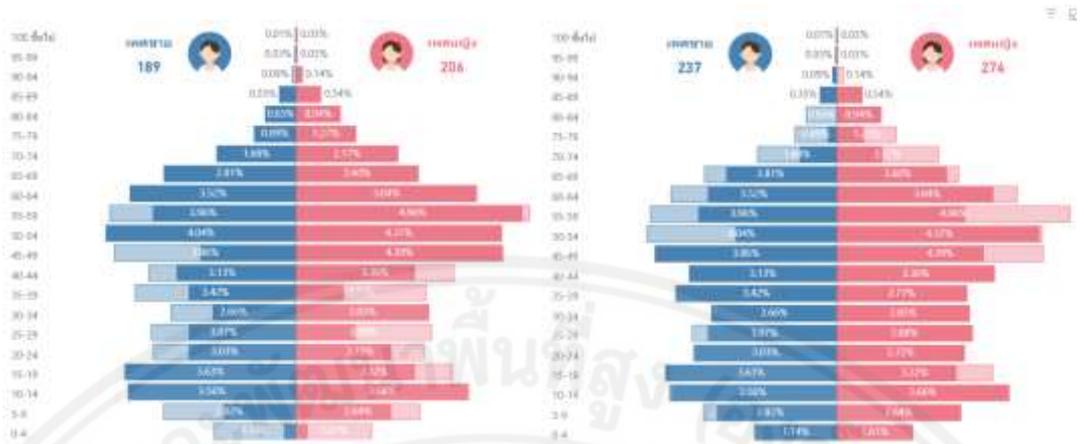
11. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 19 กลุ่มบ้าน มีประชากร 3,426ครัวเรือน 10,159 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	440 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	2,479 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	5,047 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	2,193 คน

ภาพที่ 21 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์ อ.วังเจ้า จังหวัดตาก

ภาพที่ 22 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านสบบมไต้ (ชาย) และบ้านใหม่ชัยมงคล (ขวา)

1) บ้านสบบมไต้

● โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านสบบมไต้เป็นชุมชนชาติพันธุ์ไทยพื้นราบ ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์ อยู่ในลุ่มน้ำสาละวิน มีประชากร 395 คน จาก 168 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 4 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 94 คน วัยผู้ใหญ่ 181 คน และวัยผู้สูงอายุ 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29.37 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super Aged Society)” ซึ่งสะท้อนถึงโครงสร้างประชากรที่มีผู้สูงอายุเกือบหนึ่งในสามของชุมชน

พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงปานกลาง การคมนาคมสะดวกถนนยางมะตอยและคอนกรีตเข้าถึงได้ตลอดปี บางเส้นทางเกษตรยังเป็นถนนลูกรัง มีไฟฟ้าใช้ทั่วถึง น้ำใช้เพียงพอในระดับครัวเรือนแต่ยังขาดแคลนในฤดูแล้งสำหรับการเกษตร น้ำดื่มต้องซื้อจากภายนอก หมู่บ้านมีสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วพื้นที่

● ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของชุมชนพึ่งพาการเกษตรเป็นหลัก ส่วนใหญ่ปลูกข้าว ลำไย และพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง พืชผักสวนครัว รายได้จากผลิตผลเกษตรมีความผันผวน โดยเฉพาะราคาข้าวที่ลดลงจากเฉลี่ย 9,000 บาทต่อไร่ เหลือ 7,000-8,000 บาทต่อไร่ ขณะที่ต้นทุนปุ๋ยและสารเคมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้รายได้สุทธิลดลง

ผู้สูงอายุยังคงทำงานในภาคเกษตร เช่น การดูแลสวน การเก็บเกี่ยวผลผลิต และการขายผักหรือผลิตผลขนาดเล็กในตลาดท้องถิ่น และมีอาชีพเสริม เช่น การค้าขายเล็ก ๆ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง และการรับจ้างทั่วไป เพื่อเพิ่มรายได้และลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

● ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ชุมชนบ้านสบบมไต้กำลังเข้าสู่สังคมสูงอายุระดับสุดยอด อย่างชัดเจน เนื่องจากวัยแรงงานและเยาวชนจำนวนหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมือง ส่งผลให้เกิดรูปแบบ “ครัวเรือนผู้สูงอายุเดี่ยว” และ “คู่สูงอายุ” เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงทำงานภาคเกษตรหรือประกอบอาชีพเสริมเท่าที่สภาพร่างกายเอื้ออำนวย

รายได้หลักของผู้สูงอายุมาจากเบี้ยยังชีพเดือนละ 600-1,000 บาท และเงินช่วยเหลือจากลูกหลานเป็นครั้งคราว ชุมชนมีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมทางสังคม แต่ยังคงขาดการสนับสนุนเนื่องจากหน่วยงานภายนอก ทำให้กิจกรรมบางส่วนไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในครอบครัวและชุมชน เช่น การดูแลหลาน การถ่ายทอดภูมิปัญญา การเกษตร และการเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคมระดับครัวเรือน

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ผู้สูงอายุมีโทรศัพท์มือถือเพื่อใช้สื่อสารกับลูกหลาน ส่วนใหญ่เป็นการโทรเข้า-ออก เท่านั้น วิทยุแรงงานและเยาวชนใช้เทคโนโลยีอย่างคล่องตัวโดยเฉพาะในการหาข้อมูลการเกษตร การติดต่อพ่อค้าคนกลาง และการขายสินค้าเกษตรผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Facebook

สัญญาณอินเทอร์เน็ตจะครอบคลุมในพื้นที่ราบ แต่ยังมีจุดอับสัญญาณในเขตเกษตรบนที่สูง การใช้เทคโนโลยีเพื่อการตลาดออนไลน์หรือการเข้าถึงบริการสุขภาพดิจิทัลยังอยู่ในระดับเริ่มต้น ชุมชนจึงมีแนวโน้มที่จะพัฒนา “ทักษะดิจิทัลขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ” เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และบริการของรัฐในอนาคต

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

มีทรัพยากรน้ำเพียงพอเกือบตลอดปี เนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งน้ำขนาดใหญ่และเขื่อนทำให้สามารถทำนาได้ทั้งนาปีและนาปรัง ซึ่งการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐและปริมาณน้ำต้นทุน จึงอาจส่งผลให้บางปีเกิดปัญหาผลผลิตลดลง

ในฤดูแล้งชุมชนเผชิญปัญหาฝุ่นควันจากการเผาอ้อยและพืชไร่ ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ (PM2.5) และส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุโดยตรง เช่น โรคระบบทางเดินหายใจและโรคหัวใจ ชุมชนจึงมีข้อเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนการรณรงค์ลดการเผาในพื้นที่และส่งเสริมการจัดการเศษวัสดุทางการเกษตร

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

ได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่น ทั้งในด้านการส่งเสริมอาชีพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การจัดอบรมการเกษตร การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และการสร้างกลุ่มอาชีพขนาดเล็ก ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพ และบริการสุขภาพเชิงรุกจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล รวมถึงการดูแลอย่างใกล้ชิดจากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อย่างไรก็ตามชุมชนเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนเพิ่มเติมในด้าน (1) กองทุนอาชีพผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับกิจกรรมอาชีพขนาดเล็ก เช่น การเลี้ยงสัตว์หรือการทำขนมพื้นบ้าน (2) การฝึกอบรมอาชีพที่เหมาะสมกับสมรรถภาพของผู้สูงอายุ และ (3) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำและระบบตลาดสินค้าเกษตรเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนสูงวัย

2) บ้านใหม่ชัยมงคล

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านใหม่ชัยมงคลเป็นชุมชนชาติพันธุ์ลีซอและไทยพื้นราบ ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงผาตั้ง-ศรีคีรีรักษ์ มีประชากร 511 คน จาก 146 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 25 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 137 คน วัยผู้ใหญ่ 264 คน และวัยผู้สูงอายุ 85 คน คิดเป็นร้อยละ 16.63 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)” ซึ่งอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์

พื้นที่มีเส้นทางคมนาคมสะดวก ถนนคอนกรีตและยางมะตอยสลับกับถนนลูกรังอัดแน่น มีไฟฟ้าและน้ำใช้เพียงพอในระดับครัวเรือน แต่ในฤดูแล้งยังคงประสบปัญหาน้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอ มีสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วทั้งหมู่บ้าน

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพืชหลักคือข้าว มันสำปะหลัง และลำไย รวมถึงพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น ชিং ข่า มะขามป้อม และกาแฟ รายได้หลักของครัวเรือนมาจากผลิตผลเกษตร การรับจ้างทั่วไป และการค้าขายขนาดเล็ก

ผู้สูงอายุยังคงทำงานในภาคเกษตร เช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิต การคัดแยกสินค้า และงานหัตถกรรมที่บ้าน เช่น การจักสานไม้ไผ่หรือการทำขนมพื้นบ้าน เพื่อจำหน่ายในตลาดชุมชน รายได้เสริมของผู้สูงอายุได้จากเบี้ยยังชีพและเงินที่ลูกหลานส่งกลับมา ชุมชนมีการรวมกลุ่มอาชีพขนาดเล็ก เช่น กลุ่มจักสานไม้ไผ่ และ กลุ่มผลิตลำไยอบแห้ง เพื่อสร้างรายได้เสริมแต่ยังขาดเงินทุนหมุนเวียนและระบบบริหารจัดการที่เข้มแข็งในการขยายกิจการ

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

ชุมชนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอประมาณร้อยละ 59.69 และไทยพื้นราบร้อยละ 38.75 ซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง

ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งภูมิปัญญาของชุมชน ถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรบนพื้นที่สูง การจัดการน้ำ และพิธีกรรมดั้งเดิม เช่น งานบุญและประเพณีทางศาสนา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรงและยังคงประกอบอาชีพในภาคเกษตรได้ตามสมรรถภาพ ขณะที่วัยแรงงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง แต่ยังคงกลับมาช่วยเหลือครอบครัวในฤดูเก็บเกี่ยว

ข้อมูลโครงสร้างประชากรของหมู่บ้านสะท้อนถึงการเข้าสู่สังคมสูงอายุในระยะเปลี่ยนผ่าน โดยวัยแรงงานยังคงเป็นกลุ่มหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของครัวเรือน และผู้สูงอายุเป็นกำลังสำคัญด้านสังคมและวัฒนธรรม

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

มีความพร้อมด้านเทคโนโลยีมากกว่าหมู่บ้านใกล้เคียง มีสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วพื้นที่ ทำให้การติดต่อสื่อสารและการดำเนินธุรกิจสะดวกยิ่งขึ้น กลุ่มวัยแรงงานและเยาวชนใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตผลเกษตรผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น Facebook และ LINE ผู้สูงอายุใช้สมาร์ทโฟนในระดับพื้นฐานเพื่อสื่อสารกับลูกหลานและติดตามข่าวสารจากหน่วยงานรัฐ และได้รับการช่วยเหลือจากลูกหลานในการใช้งาน ถือว่าช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยและส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในครอบครัว

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

มีการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างเป็นระบบ อาศัยแหล่งน้ำจากชลประทานและแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่ยังคงประสบปัญหาภัยแล้งในบางช่วงของปี รวมถึงปัญหาฝุ่นควันจากการเผาอ้อยและเศษพืชในฤดูแล้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุและสิ่งแวดล้อมโดยรวม

ถนนยังไม่สะดวกต่อการขนส่งผลิตผลเกษตรในช่วงฤดูฝน ชุมชนจึงมีข้อเสนอให้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมและระบบชลประทาน เพื่อรองรับกับการขยายพื้นที่เกษตรกรรมในอนาคต

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

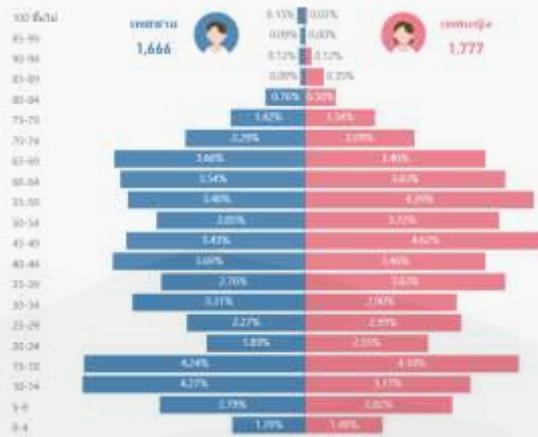
ได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ทั้งในด้านสินเชื่อและการส่งเสริมอาชีพ นอกจากนี้หน่วยงานท้องถิ่นยังจัดอบรมส่งเสริมอาชีพ เช่น การเลี้ยงไก่ การปลูกผักปลอดสาร และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพและบริการตรวจสุขภาพประจำปี ชุมชนเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนเพิ่มเติมในด้านกองทุนอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ และ การฝึกอบรมการตลาดออนไลน์สำหรับกลุ่มวัยแรงงานและเยาวชนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการสร้างรายได้

12. โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเขย่ง

พื้นที่ศึกษาดำเนินการ 10 กลุ่มบ้าน มีประชากร 1,916ครัวเรือน 3,443 คน แบ่งตามช่วงวัย ดังนี้

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	137 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	844 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	1,639 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	823 คน

ภาพที่ 23 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ภาพที่ 24 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปากลำปิล็อค (ชาย) และบ้านไร่ป่า (ชาย)

1) บ้านปากลำปี่ลือค

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านปากลำปี่ลือคเป็นชุมชนไทยพื้นราบ ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเขียง อยู่ในเขตลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน มีประชากร 244 คน จาก 136 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 5 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 63 คน วัยผู้ใหญ่ 111 คน และวัยผู้สูงอายุ 65 คน คิดเป็นร้อยละ 26.64 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุสมบูรณ์ (Completed Aged Society)” ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

พื้นที่ตั้งอยู่บนภูเขาในระดับความสูงปานกลาง การคมนาคมสะดวกถนนยางมะตอยและคอนกรีต สามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปี มีไฟฟ้าและสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุมทั่วพื้นที่ ชุมชนมีน้ำใช้เพียงพอในฤดูฝน แต่ขาดแคลนในฤดูแล้งจนต้องซื้อน้ำใช้เพิ่มเติม

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

อาชีพหลักคือการทำสวนยางพารา มีรายได้จากการขายน้ำยางให้พ่อค้าคนกลาง รวมถึงการปลูกพืชผสมผสาน เช่น พืชผัก สมุนไพร และไม้ผล เช่น กัลยัตย ตะไคร้ ขิง และฟ้าทะลายโจร

รายได้ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่เกิดจากเบี้ยยังชีพและเงินที่ลูกหลานส่งกลับมา บางส่วนยังคงทำงานเสริม เช่น ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงไก่พื้นเมือง หรือรับจ้างทั่วไปเท่าที่กำลังร่างกายเอื้ออำนวย รายได้เสริมเฉลี่ยต่อเดือนอยู่ที่ประมาณ 1,000–2,000 บาท ซึ่งไม่เพียงพอกับค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น กลุ่มผู้สูงอายุรวมตัวผลิตสินค้าชุมชน เช่น ยาต้ม ยาหม่อง และดอกไม้จันทน์ เพื่อจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ถือเป็นสร้างรายได้เสริมและรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

มีแนวโน้มเข้าสู่สังคมสูงอายุสมบูรณ์อย่างชัดเจน มีผู้สูงอายุคิดเป็นกว่าหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมด ผู้สูงอายุจำนวนมากหยุดทำงานตั้งแต่อายุ 50–60 ปี เนื่องจากปัญหาสุขภาพ เช่น โรคข้อเสื่อมและความดันโลหิตสูง จึงพึ่งพารายได้จากเบี้ยยังชีพและเงินช่วยเหลือจากลูกหลาน

วัยแรงงานบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองใหญ่ ส่งผลให้เกิดโครงสร้างครอบครัวแบบ “ครอบครัวผู้สูงอายุเดี่ยว” และ “คู่สูงอายุ” เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุยังคงได้รับความเคารพและยกย่องในฐานะ “ผู้นำทางจิตวิญญาณ” และ “ที่ปรึกษาครอบครัว” มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญ งานศาสนา และกิจกรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ความสัมพันธ์ระหว่างวัยในชุมชนมีลักษณะร่วมมือ โดยผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้สมุนไพรและการปลูกพืชผสมผสาน ส่วนวัยแรงงานเป็นกลุ่มขับเคลื่อนหลักด้านการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตร

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

ผู้สูงอายุมีสมาร์ทโฟนแต่ใช้งานเพียงพื้นฐาน เช่น โทรศัพท์ รับสาย และถ่ายภาพ มีข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลและความกังวลเรื่องความปลอดภัยทางออนไลน์ เช่น การถูกหลอกลวงทางโทรศัพท์หรือแก๊งคอลเซ็นเตอร์ กลุ่มวัยแรงงานใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารและการขายสินค้าผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ LINE ซึ่งช่วยเพิ่มช่องทางตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ผักพื้นบ้าน สมุนไพรแปรรูป และยาต้มยาหม่อง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างรายได้ในครัวเรือน

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาที่มีอากาศเย็นสบาย เหมาะกับการทำเกษตรผสมผสาน เช่น การปลูกพืชสวนสมุนไพรและพืชเศรษฐกิจ บ้านปากลำปี่ลือคยังคงประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ทำให้ต้องซื้อน้ำใช้เพื่อการอุปโภค-บริโภคและการเกษตรในบางช่วงปี

อีกทั้งยังได้รับผลกระทบจากฝุ่นควันและหมอก โดยเฉพาะจากการเผาในพื้นที่เกษตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุที่มีโรคระบบทางเดินหายใจและโรคข้อเสื่อม ชุมชนมีการรณรงค์ลดการเผาและปลูกต้นไม้เพิ่มพื้นที่สีเขียวร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อม

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

บ้านปากลำปี่ลือคได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่นทั้งในด้านสุขภาพและการพัฒนาอาชีพ ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากภาครัฐ เช่น เบี้ยยังชีพ การตรวจสุขภาพประจำปี และบริการจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ชุมชนมีอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ที่เข้มแข็งและทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิด แต่การรวมกลุ่มผู้สูงอายุในระดับหมู่บ้านยังไม่เป็นระบบ มีเพียงกิจกรรมรายเดือนร่วมกับตำบล การขาดเงินทุนหมุนเวียนและช่องทางตลาดเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขยายอาชีพของผู้สูงอายุในระยะยาว

2) บ้านไร่ป่า

- โครงสร้างประชากรและชาติพันธุ์

บ้านไร่ป่าเป็นชุมชนชาติพันธุ์ลีซอและไทยพื้นราบ ตั้งอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเขย่ง อยู่ในลุ่มน้ำสาละวิน มีประชากรรวม 437 คน จาก 193 ครัวเรือน แบ่งเป็นวัยเด็กเล็ก 29 คน วัยเด็กโต/วัยรุ่น 134 คน วัยผู้ใหญ่ 198 คน และวัยผู้สูงอายุ 76 คน คิดเป็นร้อยละ 17.39 ของประชากรทั้งหมด จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุ (Aged Society)”

พื้นที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง การคมนาคมสะดวกมีถนนหลักเป็นถนนคอนกรีตและยางมะตอย มีไฟฟ้าใช้ทั่วถึงและสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุม ชุมชนมีน้ำใช้เพียงพอในระดับครัวเรือน แต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญของพื้นที่

- ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

เศรษฐกิจของชุมชนพึ่งพาการเกษตรเป็นหลัก มีรายได้จากการทำสวนยางพารา มันสำปะหลัง ถั่ว และผลไม้เมืองร้อน เช่น ทุเรียน ราคาขายพารามีความผันผวนสูงทำให้รายได้ไม่แน่นอน ผู้สูงอายุยังคงทำงานในสวนยางหรือรับจ้างทั่วไปเท่าที่สมรรถภาพร่างกายเอื้ออำนวย

ชุมชนมีแนวโน้มพัฒนาอาชีพเสริม เช่น การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร ยาต้ม ยาหม่อง ของที่ระลึก ดอกไม้จันทน์ และน้ำสมุนไพร ซึ่งผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการผลิตอย่างแข็งขัน กลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรกลายเป็นสินค้าชุมชนที่สร้างรายได้เสริมให้ครัวเรือน อีกทั้งยังเป็นเวทีในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ด้านสังคมและทุนมนุษย์

มีโครงสร้างครอบครัวแบบขยาย ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับลูกหลานและมีบทบาทในการดูแลเด็กในครัวเรือน วัยแรงงานบางส่วนย้ายไปทำงานในเขตเมือง และส่งเงินกลับมาช่วยเหลือครอบครัว

ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับอย่างสูงในฐานะ “ผู้นำทางจิตวิญญาณ” และ “ที่ปรึกษาครอบครัว” ชุมชนมีทัศนคติที่มองว่าผู้สูงอายุเป็น “มิ่งขวัญของบ้าน” มากกว่าจะเป็นภาระ ผู้สูงอายุมี

บทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรและสมุนไพร รวมถึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ เช่น งานบุญ การบำรุงวัด และกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างวัยในชุมชนมีลักษณะ “ร่วมมือและเกื้อกูลกัน (Intergenerational Collaboration)” โดยผู้สูงอายุทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและถ่ายทอดประสบการณ์ การทำสวนยางและพืชผล ส่วนวัยแรงงานรับผิดชอบด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

- ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

มีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรในระดับพื้นฐาน เช่น เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารชีวภาพ และระบบน้ำหยด ซึ่งลดภาระงานของแรงงานสูงวัย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสมาร์ทโฟนแต่ใช้งานเฉพาะการโทรศัพท์และถ่ายภาพ ขณะที่เยาวชนและวัยแรงงานเป็นกลุ่มหลักที่ใช้เทคโนโลยี

วัยแรงงานใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการขายสินค้าและติดต่อพ่อค้าคนกลางผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Facebook และ LINE เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและสินค้าชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพร และของที่ระลึก การผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มกลายเป็นแนวทางใหม่ในการสร้างรายได้และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของชุมชน

- ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

มีภูมิอากาศเย็นสบายและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนยังคงเผชิญปัญหาไฟป่าและหมอกควัน (PM2.5) ในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งเกิดซ้ำเป็นประจำทุกปีและส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะโรคทางเดินหายใจและโรคหอบหืด

ชุมชนมีการจัดกิจกรรม “รณรงค์ไม่เผาป่า” และจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และหน่วยงานท้องถิ่น มีการปลูกป่าเสริมและดูแลพื้นที่ต้นน้ำ เพื่อรักษาทรัพยากรและลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

- ด้านนโยบายและการสนับสนุนภาครัฐ

ได้รับการสนับสนุนจาก สวพส. และหน่วยงานท้องถิ่นในด้านการพัฒนาอาชีพและการส่งเสริมสุขภาพ ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากรัฐ เช่น เบี้ยยังชีพและการตรวจสุขภาพประจำปี รวมถึงบริการเชิงรุกจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนยังไม่เป็นระบบ มีเพียงกิจกรรมร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลเดือนละหนึ่งครั้ง ผู้สูงอายุเสนอให้ภาครัฐสนับสนุนการจัดตั้ง “พื้นที่กิจกรรมชุมชนระหว่างวัย (Intergenerational Learning Space)” เช่น ศูนย์เรียนรู้ สนามกีฬา และลานกิจกรรม เพื่อเชื่อมโยงคนรุ่นใหม่กับผู้สูงอายุและส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามรุ่น

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนของหมู่บ้านที่มีผลระดับความรุนแรงของสังคมสูงผู้สูงอายุสูงสุด

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
ลุ่มน้ำน่าน					
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ น้ำแขวง	บ้านป่าซาง	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและดูแลครอบครัว - มีกิจกรรมเสริมรายได้ระดับครัวเรือน เช่น หมู กระจก ตะกร้าสาน - ชุมชนมีความสัมพันธ์ภายในแน่นแฟ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังไม่เข้มแข็ง - การใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างรายได้ยังจำกัด - รายได้จากกิจกรรมเสริมยังไม่มั่นคง 	<ul style="list-style-type: none"> - เหมาะกับการพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านภูมิปัญญาผู้สูงอายุ - สามารถต่อยอดสู่กิจกรรมท่องเที่ยวหรือการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดวัยแรงงานรุ่นใหม่มาสืบทอดกิจกรรม - เสี่ยงจากรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพในระยะยาว
	บ้านวังน้ำเย็น	<ul style="list-style-type: none"> - วัยแรงงานมีเพียงพอ - ผู้สูงอายุสามารถทำงานเกษตรและงานเบาได้ - โครงสร้างพื้นฐานพื้นฐานพร้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - วัยแรงงานบางส่วนออกไปทำงานนอกพื้นที่ - การรวมกลุ่มอาชีพยังไม่ชัดเจน 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นพื้นที่สนับสนุนแรงงานและกิจกรรมเกษตรแก่ชุมชนใกล้เคียง - มีศักยภาพในการพัฒนาอาชีพเสริมควบคู่เกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> - ความไม่ต่อเนื่องของแรงงานในชุมชน - เสี่ยงจากรายได้เกษตรกรที่ผันผวน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ น้ำเค็ม	บ้านต้นตอง	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุยังคงทำการเกษตรและแปรรูปอาหารพื้นบ้าน - ใช้เครื่องมือเกษตรทุ่นแรงและเทคโนโลยีสื่อสาร - มีความหลากหลายของพืชและกิจกรรมเกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> - วัยแรงงานลดลงต่อเนื่อง - การรวมกลุ่มอาชีพยังไม่ชัดเจน - ปัญหาน้ำในฤดูแล้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาโมเดล “เกษตรผู้สูงอายุแบบใช้เทคโนโลยีที่ทนแรง” - ต่อยอดแปรรูปเพิ่มมูลค่าอาหารพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาทรัพยากรน้ำและสภาพอากาศ - ภาระงานตกอยู่ที่ผู้สูงอายุมากขึ้นในระยะยาว
	บ้านน้ำเค็ม	<ul style="list-style-type: none"> - มีวัยแรงงาน - ฐานการเกษตรยังเข้มแข็ง ใช้พลังงานทางเลือก (โซลาร์เซลล์) - เป็นจุดรวบรวมผลผลิต 	<ul style="list-style-type: none"> - รวมกลุ่มยังอยู่ในระยะเริ่มต้น - พึ่งพาพ่อค้าคนกลางในการจำหน่ายผลผลิต 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นศูนย์รวบรวมและกระจายผลผลิต - ต่อยอดเทคโนโลยีและพลังงานทางเลือกสู่ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ราคาสินค้าเกษตรผันผวน - พึ่งพาดตลาดภายนอก อำนาจต่อรองราคาต่ำ
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ โป่งคำ	บ้านศรีบุญเรือง	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุเป็นแรงงานหลักและยังคงทำงานได้จริง เช่น งานแปรรูปและหัตถกรรม - รวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เช่น ถ่านอัดแท่ง สบู่สมุนไพร 	<ul style="list-style-type: none"> - สัดส่วนผู้สูงอายุสูงมาก ทำให้ขาดแรงงานวัยทดแทนในระยะยาว - ผู้สูงอายุยังพึ่งพาวัยแรงงานในด้านตลาดและจำหน่ายสินค้า 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นต้นแบบ “เศรษฐกิจผู้สูงอายุ” บนพื้นที่สูง - ต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่ตลาดสุขภาพหรือสินค้าเฉพาะกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> - ความเสี่ยงด้านสุขภาพผู้สูงอายุกระทบต่อการผลิต - วัยแรงงานย้ายออกกระทบความต่อเนื่องของกิจกรรมชุมชน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		- โครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงตลาดนับว่าดี	- การผลิตส่วนใหญ่ยังเป็นขนาดเล็กและกระจายตัว	- เสริมบทบาทวิทยุทดแทนแรงงานด้านการตลาดดิจิทัล	
	บ้านปางช้าง	- มีสัดส่วนวัยแรงงานและวัยผู้ใหญ่สูง - กลุ่มแม่บ้านและวัยแรงงานมีทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล - การคมนาคมและการเดินทางค่อนข้างสะดวก	- บทบาททางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุยังไม่เด่นชัด - การพัฒนาอาชีพยังเน้นเกษตรพื้นฐานและรายได้เสริม	- มีศักยภาพเป็น “พื้นที่เชื่อมตลาด” หรือฐานการขายสินค้าให้หมู่บ้านใกล้เคียง - พัฒนาเป็นศูนย์กลางการตลาดออนไลน์ระดับพื้นที่	- การย้ายถิ่นของวัยแรงงานทำให้บทบาทด้านตลาดลดลง - ความผันผวนของตลาดสินค้าเกษตร
ลุ่มน้ำปิง					
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ป่าแป๋	บ้านผาแดง	- ชุมชนสังคมสูงอายุระดับสุดยอด แต่ผู้สูงอายุยังคงทำงานได้จริง เช่น เก็บชาและทำไม้กวาด - มีรายได้จากชา และงานหัตถกรรม - มีพ่อค้าคนกลางรับซื้ออย่างต่อเนื่อง	- สัดส่วนวัยทดแทนแรงงานต่ำมาก ส่งผลให้ภาระงานตกอยู่กับผู้สูงอายุ - การรวมกลุ่มด้านเศรษฐกิจยังไม่ชัดเจนและกระจายตัว	- พัฒนาอาชีพผู้สูงอายุในรูปแบบงานหัตถกรรมและเกษตรแรงงานเบา - มีโอกาสยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เป็นสินค้าเฉพาะกลุ่ม	- ความเสี่ยงด้านสุขภาพผู้สูงอายุ - ขาดแรงงานรุ่นใหม่ในระยะยาว

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
			- การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการตลาดยังอยู่ในระดับจำกัด		
	บ้านแม่แม่ม	- วัยแรงงานและวัยผู้ใหญ่จำนวนมาก ทำให้โครงสร้างแรงงานยังสมดุล - ฐานการเกษตรหลากหลาย เช่น ข้าว ข้าวโพด กาแฟ และชา - มีการใช้พลังงานโซลาร์เซลล์ในบางครัวเรือน	- รายได้หลักของผู้สูงอายุคือ ฟังพาสวัสดิการรัฐและลูกหลาน - สัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน	- พัฒนาเป็นพื้นที่สนับสนุนแรงงานและผลผลิตให้แก่พื้นที่ใกล้เคียง - ศักยภาพในการเพิ่มบทบาทวัยแรงงานด้านการตลาดและแปรรูป	- ความผันผวนของราคาพืชผลการเกษตร - การย้ายถิ่นของวัยแรงงานบางส่วน
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ปางมะโอ	บ้านปางมะโอ	- ผู้สูงอายุยังคงมีอาชีพเก็บชา เก็บใบเมี่ยง และงานหัตถกรรม - ใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน เช่น รับข้อมูลข่าวสาร - มีโรงงานชารองรับผลผลิต	- สัดส่วนวัยแรงงานต่ำ - การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังจำกัด	- พัฒนาอาชีพผู้สูงอายุด้านพืชเศรษฐกิจและหัตถกรรมเฉพาะพื้นที่ - เชื่อมโยงกิจกรรมกับการท่องเที่ยวชุมชน	- พัฒนาอาชีพผู้สูงอายุด้านพืชเศรษฐกิจและหัตถกรรมเฉพาะพื้นที่ - เชื่อมโยงกิจกรรมกับการท่องเที่ยวชุมชน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
	บ้านปางกีด	<ul style="list-style-type: none"> - มีวัยแรงงานและเยาวชนจำนวนมาก - ฐานเศรษฐกิจหลากหลาย เช่น กาแฟ ชา เติต และท่องเที่ยวชุมชน (ระยะเริ่มต้น) - เชื่อมโยงการทำงานระหว่างวัยสูงอายุและวัยแรงงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - การท่องเที่ยวยังอยู่ในระยะเริ่มต้น รายได้ยังไม่มั่นคง - ผู้สูงอายุยังพึ่งพารายได้จากลูกหลาน 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นต้นแบบชุมชนที่เชื่อมเกษตร-การท่องเที่ยว-ดิจิทัล - ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน (Change Agent) ชัดเจน 	<ul style="list-style-type: none"> - ความไม่แน่นอนของตลาดท่องเที่ยว - การย้ายถิ่นของวัยแรงงาน
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ โหล่งขอด	บ้านแม่บอน	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุยังมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคม - กลุ่มผู้สูงอายุทำงานหัตถกรรม “ตุ๊กตาปั้นซีเลื้อย” ในระดับ OTOP - โครงสร้างพื้นฐานด้านไฟฟ้า ถนน และอินเทอร์เน็ตพร้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาอาชีพยังพึ่งพากลุ่มเฉพาะ ขยายผลได้จำกัด - วัยแรงงานมีจำนวนน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> - ต่อยอดกลุ่มหัตถกรรมผู้สูงอายุเป็นแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์ฝึกอาชีพ - พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มและเชื่อมโยงตลาดเฉพาะกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดความต่อเนื่องของกลุ่มอาชีพ เมื่อขาดผู้นำหรือผู้สืบทอด - ความเสี่ยงจากสุขภาพผู้สูงอายุ
	บ้านแม่สาयนาเลา	<ul style="list-style-type: none"> - มีวัยแรงงานจำนวนมากเมื่อเทียบกับหมู่บ้านสังคมสูงวัยอื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - สัญญาณอินเทอร์เน็ตอ่อน จึงทำให้การใช้ 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นฐานการผลิตและแรงงานของพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความผันผวนด้านตลาดและราคาพืชผล - การย้ายถิ่นของแรงงาน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		<ul style="list-style-type: none"> - ฐานเกษตรยังเข้มแข็ง เช่น ข้าว ข้าวโพด กาแฟ และการเก็บชา - ใช้พลังงานโซลาร์เซลล์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เทคโนโลยีเพื่ออาชีพจำกัด - การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังไม่ชัดเจน 	<ul style="list-style-type: none"> - เชื่อมโยงผลผลิตเข้าสู่ตลาดภายนอกได้มากขึ้น 	
กลุ่มน้ำโขงเหนือ					
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ห้วยก้างปลา	บ้านลิ่วพัฒนา	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาททำเกษตรและทำงานเท่าที่ร่างกายไหว - มีความรู้ปลูกพืชพื้นฐานและใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เช่น ผัก สมุนไพร และเลี้ยงสัตว์ - โครงสร้างพื้นฐานพื้นฐานพร้อม มีไฟฟ้า ถนน และสัญญาณอินเทอร์เน็ตครอบคลุม 	<ul style="list-style-type: none"> - วิทยุทดแทนแรงงานออกไปทำงานต่างพื้นที่ทำให้แรงงานในชุมชนไม่เพียงพอ - รวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังไม่ชัดเจน ส่วนใหญ่ทำในระดับครัวเรือน - น้ำใช้เพื่อการเกษตรไม่เพียงพอในฤดูแล้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาอาชีพผู้สูงอายุในรูปแบบเกษตรพอเพียงและพืชสมุนไพร - โอกาสต่อยอดกิจกรรมเกษตรกับตลาดท้องถิ่นหรือกลุ่มพ่อค้าคนกลาง 	<ul style="list-style-type: none"> - ความเสี่ยงจากการพึ่งพารายได้จากลูกหลานที่ทำงานนอกพื้นที่ - ความเปราะบางด้านสุขภาพของผู้สูงอายุในระยะยาว
	บ้านอาหลู่	<ul style="list-style-type: none"> - สัดส่วนผู้สูงอายุไม่มากเมื่อเทียบกับบ้านใกล้เคียง 	<ul style="list-style-type: none"> - ขนาดชุมชนเล็ก ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจจำกัด 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาอาชีพเสริมที่ใช้แรงไม่มาก 	<ul style="list-style-type: none"> - วิทยุแรงงานออกไปทำงานต่างพื้นที่ - รายได้จากภาคเกษตรมีความผันผวน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		<ul style="list-style-type: none"> - ทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไปเป็นฐานรายได้ - สัญญาณอินเทอร์เน็ตและการเข้าถึงตลาดอยู่ในระดับดี 	<ul style="list-style-type: none"> - การทำงานร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและวัยทดแทนแรงงานมีน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> - เชื่อมโยงผลผลิตเข้าสู่ตลาดผ่านพ่อค้าคนกลางได้สะดวก 	
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ วาวี	บ้านปางต้นผึ้ง	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุยังมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคม เช่น เลี้ยงผึ้งและแปรรูปอาหาร - มีวิสาหกิจชุมชนและผู้นำหญิงที่เข้มแข็ง - ผลิตภัณฑ์เด่น เช่น กาแฟ น้ำผึ้ง น้ำพริกมะแขว่น 	<ul style="list-style-type: none"> - วัยแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่ - น้ำใช้เพื่อการเกษตรไม่เพียงพอในบางช่วง 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นต้นแบบเศรษฐกิจผู้สูงอายุเชิงเกษตรและแปรรูป - ต่อยอดผลิตภัณฑ์สู่ตลาดท่องเที่ยวและตลาดเฉพาะกลุ่ม 	<ul style="list-style-type: none"> - ความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร - ภาระงานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นหากขาดแรงงานทดแทน
	บ้านดอยช้างพัฒนา	<ul style="list-style-type: none"> - มีวัยแรงงานและคนรุ่นใหม่จำนวนมาก - ฐานเศรษฐกิจด้านกาแฟและการท่องเที่ยว - เข้มแข็ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุยังมีบทบาททางเศรษฐกิจจำกัด - การพึ่งพาการท่องเที่ยวทำให้รายได้ไม่สม่ำเสมอ 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเป็นศูนย์กลางกาแฟและการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความผันผวนของตลาดท่องเที่ยวและเศรษฐกิจภายนอก - การแข่งขันกับพื้นที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		- การใช้เทคโนโลยีและการตลาดดี		- เชื่อมโยงผู้สูงอายุเข้ากับกิจกรรมท่องเที่ยวและแปรรูป	
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ แม่สลอง	บ้านหล่ายอายุ	- มีวิสาหกิจชุมชนกาแฟที่เข้มแข็ง และเชื่อมโยงกับตลาดเอกชน - ผู้สูงอายุยังทำงานเกษตรและงานหัตถกรรมได้ - ผู้นำชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่ม	- น้ำใช้เพื่อการเกษตรไม่เพียงพอในบางฤดู - วัยแรงงานในชุมชนมีจำนวนจำกัด	- ต่อยอดกาแฟและผลิตภัณฑ์สมุนไพรสู่ตลาดเฉพาะกลุ่ม - พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านกาแฟและเศรษฐกิจผู้สูงอายุ	- ความผันผวนของราคากาแฟ - ความเสี่ยงจากการพึ่งพาสภาพภายนอกเป็นหลัก
	บ้านใหม่สันติ	- มีวัยแรงงานและคนรุ่นใหม่จำนวนมาก - ฐานเศรษฐกิจ ทั้งกาแฟและการท่องเที่ยว - เรียนรู้ภาษาและทักษะใหม่ ๆ ในชุมชน	- การทำงานร่วมกับผู้สูงอายุยังไม่เป็นระบบ - การใช้น้ำเพื่อการเกษตรมีข้อจำกัดในฤดูแล้ง	- พัฒนาเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม - เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน	- ความไม่แน่นอนของตลาดท่องเที่ยว - ความเหลื่อมล้ำระหว่างครัวเรือนที่เข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ
ลุ่มน้ำสาละวิน					
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ห้วยเขย่ง	บ้านไร่ป่า	- ผู้สูงอายุมีบทบาทในกิจกรรมเกษตร เช่น	- ขาดน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง	- พัฒนาอาชีพเสริมจากสมุนไพรและงานเกษตรที่ใช้แรงไม่มาก	- การพึ่งพาพ่อค้าคนกลางสูง

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		<ul style="list-style-type: none"> กวีตยงและปลูกพืชสวนครัว วัยแรงงานช่วยขนผลผลิตและงานรับจ้าง โครงสร้างพื้นฐานด้านถนนและอินเทอร์เน็ตพร้อม 	<ul style="list-style-type: none"> การทำงานร่วมกันระหว่างรุ่นยังไม่เป็นระบบ 	<ul style="list-style-type: none"> เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> รายได้เกษตรกรมีความไม่แน่นอน
	บ้านปากลำปี่ลือค	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สูงอายุทำงานด้านเกษตรและแปรรูปสมุนไพรได้ มีประสบการณ์ด้านพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา และผลิตภัณฑ์สมุนไพร (ยาต้ม ยาหม่อง) การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและตลาดพ่อค้าคนกลางอยู่ในระดับดี 	<ul style="list-style-type: none"> พึ่งพาน้ำซื้อในช่วงหน้าแล้ง ส่งผลต่อการทำเกษตร การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังไม่ชัดเจน วัยแรงงานมีจำนวนจำกัด 	<ul style="list-style-type: none"> พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรของผู้สูงอายุเป็นสินค้าเฉพาะกลุ่ม ต่อยอดการขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือโรงงาน 	<ul style="list-style-type: none"> ความผันผวนของราคาพืชผลและยางพารา ความเสี่ยงด้านสุขภาพผู้สูงอายุในระยะยาว
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ ผาผึ้ง-ศรีคีรีรักษ์	บ้านใหม่ชัยมงคล	<ul style="list-style-type: none"> ฐานการเกษตรหลากหลาย เช่น ข้าว 	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สูงอายุยังทำงานหนักในภาคเกษตร 	<ul style="list-style-type: none"> พัฒนางานจักสานและแปรรูปผลผลิตเป็นสินค้าเพิ่มมูลค่า 	<ul style="list-style-type: none"> พึ่งพาทลาดลานรับซื้อ ความไม่แน่นอนของแรงงานในอนาคต

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
		<ul style="list-style-type: none"> มันสำปะหลัง และจักสานไม้ไผ่ รวมกลุ่มในชุมชน โครงสร้างพื้นฐานด้านถนนและอินเทอร์เน็ตค่อนข้างดี 	<ul style="list-style-type: none"> การทำงานร่วมกันระหว่างรุ่นยังจำกัด 	<ul style="list-style-type: none"> เชื่อมโยงกลุ่มอาชีพกับตลาดภายนอก 	
	บ้านสบยมใต้	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สูงอายุยังทำเกษตร เช่น ปลูกข้าวและลำไย มีการรวมกลุ่มในชุมชน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและตลาดลานรับซื้อสะดวก 	<ul style="list-style-type: none"> ปัญหาน้ำไม่เพียงพอในฤดูแล้ง วัยแรงงานกลับถิ่นน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> พัฒนาอาชีพเสริมจากแปรรูปผลผลิตเกษตร เสริมความเข้มแข็งของกลุ่มชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ความผันผวนของราคาพืชผล ภาระงานตกกับผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ สบเมย	บ้านแม่ป่อง	<ul style="list-style-type: none"> ผู้สูงอายุยังทำเกษตรข้าวไร่และพืชพื้นบ้าน ชุมชนคงรักษาวัฒนธรรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอย่างเข้มแข็ง ใช้ระบบน้ำประปาภูเขาเพื่อการอุปโภคบริโภค 	<ul style="list-style-type: none"> การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจยังไม่ชัดเจน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและตลาดยังจำกัด รายได้จากการขายผลผลิตมีน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> พัฒนาเกษตรอินทรีย์หรือสินค้าเชิงวัฒนธรรม ใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนาอาชีพผู้สูงอายุ 	<ul style="list-style-type: none"> ขาดแรงงานรุ่นใหม่ ความเปราะบางด้านรายได้ของครัวเรือน

พื้นที่	ชื่อหมู่บ้าน	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
	บ้านห้วยน้ำใส	<ul style="list-style-type: none"> - เกษตรกรเริ่มรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ เช่น กาแฟ อินทรีย์ - การเข้าถึงถนนและอินเทอร์เน็ตค่อนข้างดี - กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจ 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุมีบทบาททางเศรษฐกิจน้อย - การรวมกลุ่มยังอยู่ในระยะเริ่มต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาแบรนด์กาแฟชุมชนและเชื่อมตลาด - ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างเยาวชนและผู้สูงอายุ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความผันผวนของราคากาแฟ - ความต่อเนื่องของการรวมกลุ่มยังไม่มั่นคง

ผลงานวิจัยที่ 1.2 ข้อมูลปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศักยภาพการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุและประชากรแรงงานวัยทดแทนบนพื้นที่สูง

ตารางที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศักยภาพการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุและประชากรแรงงานวัยทดแทนบนพื้นที่สูง

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
มิติสุขภาพ	การไม่มีหรือควบคุมโรคเรื้อรังได้ดี ส่งผลให้สามารถประกอบกิจกรรมที่ต้องใช้แรงต่อเนื่อง				✓	
	การใช้เครื่องมือ/อุปกรณ์ทุ่นแรง และการจัดกระบวนการที่ลดท่าทางการทำงานที่เสี่ยง				✓	
	การเข้าถึงบริการสุขภาพเชิงรุกและการตรวจคัดกรองที่ใกล้ชุมชน N-PK-11-A6_3 “มี อ.ส.ม. ตรวจสุขภาพ (ความดัน ตรวจน้ำตาล ตรวจหาสารพิษตกค้างในร่างกาย)”		✓	✓	✓	✓
	การใช้เครื่องทุ่นแรงทางการเกษตรที่เหมาะสมกับวัย ช่วยคงความสามารถในการทำงานเบาและลดภาระทางกายของผู้สูงอายุ			✓		✓
	การคัดเลือกงานให้สอดคล้องสมรรถภาพ (เช่น งานคัด-แพ็ค/แปรรูปเบาในห่วงโซ่ชา-กาแฟ-เมี่ยง) ช่วยคงบทบาททางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ			✓		
	การใช้สารเคมีในเกษตรเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพ เช่น เวียนศีรษะ โรคหอบและภูมิแพ้ N-Nv-09-A6_3 “ยามันก่อนบะดี...ไม่รู้ยังง เมื่อก่อนนั่งไหนนอนไหนก็สบายเดี๋ยวนี้นั่งไหนนอนไหนก่อนกลัวเน...ก่อนเวียนหัว สารพิษตกค้างก่อนจะมีอยู่”		✓			

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		<p>ภาวะของปัญหาาระบบเสื่อมตามวัย กล้ามเนื้อ-กระดูกและระบบทางเดินหายใจ (สัมพันธ์กับอากาศหนาวชื้นและหมอกควัน)</p> <p>N-Pk-11-A6_3</p> <p>“ปัญหาสุขภาพมีนะ ไปยก้านกะบ่ไหวแล้ว ขึ้นดอยกะบ่ไหวแล้วแมก้ 70 กว่า บางคนก็ 60 กว่า70 กันแล้วกระจ๊อกระแจ็กปลุกไม้กินตามบ้านนั้นนะ”</p>	✓	✓	✓	✓
		<p>สภาวะการเสื่อมของร่างกายส่งผลต่อการใช้แรงในการประกอบอาชีพ</p> <p>N-Nk-09-A6_2</p> <p>“มันก้อมีบ้างออดๆ แอดๆ เจ็บหัวเข่ามีนหัวยั้งไปฉีดยาโควิด ไปใหญ่</p> <p>ปกติอ้อมบ่เคยเป็น เป็นซึะปะมีตำลายเป็นต้อกระจก แต่...บางครั้งก้อมัวบางครั้งก้อลาย อ้อมเฝอะไรบางครั้งก็ซัด บางครั้งก็เป็นหมอกๆ เป็นมิดไปหมัดเน้” (สำเนียงภาษาเหนือ)</p> <p>“มีซาแขนขาเป็นเหน็บเหน้อยมีลูก ถ้ายะก่าNYSEจ้านก้อมีอ่อนๆ เหนื่อยๆ ผลต่อก่านทำงาน....มีกา” (สำเนียงภาษาเหนือ)</p> <p>N-Nv-09-A6_3</p> <p>“มีผลกะ.....เฮ้อ มี นิดนิดหน้อยบางครั้ง เฮาทำงานหนักมันก้อเหน้อย” (สำเนียงภาษาเหนือ)</p>	✓			

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		ระยะเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปยังหน่วยบริการ ส่งผลให้เลื่อนการรักษาและสูญเสียวันทำงาน		✓	✓	
		ฤดูกาลงานหนัก (เช่น ช่วงเก็บเกี่ยว) ที่เกินศักยภาพทางกายของผู้สูงอายุ			✓	
มิติการมีส่วนร่วม	การรวมกลุ่ม (สหกรณ์/วิสาหกิจชุมชน) ที่เอื้อต่อการแบ่งงานตามสมรรถนะ เช่น ผู้สูงอายุทำงานควบคุมคุณภาพ คัด แปะค แปรรูป หรือบริการนักท่องเที่ยว				✓	✓
	กลไกการถ่ายทอดความรู้ระหว่างรุ่นในกิจการหลักของพื้นที่ ได้แก่ ชา กาแฟ หัตถกรรม ย้อมสีธรรมชาติ อาหารพื้นถิ่น				✓	
	การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลระดับพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ติดต่อผู้ซื้อ โอนเงิน เผยแพร่ข้อมูลสินค้า				✓	
	การรวมกลุ่มผลิต/เรียนรู้และการแบ่งงานตามสมรรถนะ (คัด-แพ็ก-แปรรูปเบา) เอื้อต่อการคงบทบาททางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ พร้อมการใช้สมาร์ทโฟน/แพลตฟอร์มพื้นฐานเพื่อการสื่อสาร-ตลาดในระดับหนึ่ง N-Pk-11-A6_2 “มีเจ้า ก็มีกลุ่มอยู่ มีอ้อมมีประดิษฐ์ประคอยหยั่งพอได้ยะ ยาประคบกียะอยู่ ก็ขายได้กำไรมีงานของโครงการหลวงจะไปเชียงรายจะไปนั้นจะไปนี้เขาก็จะมาแจ้งว่าจะไปงานนั้นงานนี้เราก็เตรียมของไว้เอาไปขาย”		✓			

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
	<p>การรวมกลุ่มอาชีพ/วิสาหกิจชุมชน และการแบ่งงานตามสมรรถนะ เปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุทำงานบทบาท “ควบคุมคุณภาพ-แปรรูปเบา-ถ่ายทอดความรู้” เชื่อมโยงกับวัยแรงงานทดแทน</p> <p>N-Pk-12-Y9_1</p> <p>“อาชีพผู้สูงอายุนี้อ ถ้าเป็นหน่วยงานของ อบต. ก็มีรวมกลุ่มกัน</p> <p>ถ้าบางครั้งรวมกลุ่มได้ผู้สูงอายุนี้อ จะไปของบมาซื้อ ซื้อเป็นปลา หรือว่าเลี้ยงปลา ปลาตุ๊ก หรือว่าเลี้ยงไก่เค้าก็มี แต่ต้องรวมกลุ่ม เพราะถ้าเราจะผลักดันโครงการก็ ต้องรวมกลุ่ม”</p> <p>P-Po-16-A6_5</p> <p>“เฮาก่อมีกลุ่มวิสาหกิจเห็ด”</p>		✓	✓		
	<p>การใช้สมาร์ตโฟน/แพลตฟอร์มพื้นฐานเพื่อสื่อสารและรับข้อมูลตลาด เริ่มเกิดขึ้นและช่วยลดข้อจำกัดเชิงพื้นที่ในบางชุมชน</p> <p>N-Pk-11-A6_3</p> <p>“เจ้าสั่งเจ้า..สั่งของออนไลน์เป็นแชมป์เป็นเสือเป็นกางเกง เดี่ยวนี้กำลังสั่งแชมป์สระผม สั่งเก็บเงินปลายทางกะได้”</p> <p>N-Nv-07-A6_2</p> <p>“สั่งของใช้ในบ้าน เสื้อผ้า น้ยาซักผ้า เดี่ยวนี้ไม่ต้องไปร้านค้าแล้ว สั่งจากในโทรศัพท์เอามันมีโปรถูกก็สั่งเอา ถ้าไม่มีโปรถูกบางอย่างก็ซื้อในร้าน”</p>		✓	✓		

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
	P-Po-16-A6_5 “มีบางคนสั่งอุปกรณ์ก้านเกษตร พวก”					
	เยาวชนรวมกลุ่มขับเคลื่อนกิจการท้องถิ่น เช่น กาแฟ อินทรีย์/สร้างแบรนด์ ช่วยเชื่อมตลาดและสร้าง เครือข่ายข้ามรุ่น					✓
		การย้ายถิ่นแรงงานวัยทำงาน ทำให้แรงงานในครัวเรือนและผู้ช่วยเหลือผู้สูงอายุลดลง N-Nv-09-A6_3 “วัยรุ่นไม่ค่อยมีเดี๋ยวนี้เขาไปกรุงเทพกันหมด” N-Nv-09-A6_4 “ก้อถ้ามีงาน ก้อตืออยู่ ถ้าเขามากก้อต้องมีงาน ถ้าบ่มีงานแล้วเค้าจะยะกินอะไร ถ้ามีงานนะโอเค คนเป็นแม่ก้อไม่ยอมให้เป็นอยู่อย่างนั้น เขาก้อออกไปทำงานทำเนื่อเค้ามาอยู่...จะกินอะไร กลับมาอยู่บ้านก้อบ่มีงานทำ บางคนสอบติดนั้นติดนี้ไปอยู่ต่างจังหวัด ลูกสาวแม่สองคนไม่ได้กลับมาเนื่อะ สอนอยู่นู่น...บุรีรัมย์ อีคนก้อยะ กำนกรุงเทพ กำนก้อมีแต่กรีดยงกรีดยางเนาะ ถ้ามีกำนยะก้ออยากให้เขามาอยู่อยู่กับพ่อกับแม่ มีลูกอยู่สามคนบอกให้เค้ากลับบ้านบ้างเค้าก้อถามกลับไปไม่มีงานทำให้ผมกินอะไรเราก้อพูดไม่ได้”(สำเนียงภาษาเหนือ) N-Pk-12-Y9_1 “เศรษฐกิจก็คนที่หาเงินต่างประเทศมาก็บางคนก็มีเงินมีทองมากกว่า ก็คือช่องทางที่เราหาเงิน	✓	✓	✓	

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		มันมันง่ายกว่าเมื่อก่อน แต่ก่อนมันจะไปทำ ต่างประเทศก็ไม่ได้ไป ไปกรุงเทพฯ ไปทำงาน ต่างจังหวัด ก็เหมือนจะไปยากอะ ตอนนี่คือ อยากไปก็ไป ไปก็มีงานทำ ไปทำงานก็ง่ายอยู่”				
		อุปสรรคด้านภาษาและวัฒนธรรมในการเข้าถึง การฝึกอบรมสมัยใหม่			✓	
		ความเหลื่อมล้ำด้านทักษะดิจิทัลและข้อจำกัด ด้านภาษา/วัฒนธรรม ทำให้การเข้าถึงการฝึกที่ เป็นระบบยังไม่ทั่วถึง		✓		
		หลายหมู่บ้าน “ยังไม่มี” หรือขาดความต่อเนื่อง กิจกรรมกลุ่มผู้สูงอายุ N-Nk-09-A6_4 “บ่มีกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุทุกสัปดาห์ใน หมู่บ้าน แต่จะมีกิจกรรมนี้ทุกเดือนที่ อบต. ต้อง นั่งรถไปซึ่งไกลจากตัวหมู่บ้าน”	✓			✓
		ทักษะดิจิทัลของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จำกัด ใช้มือ ถือเพื่อโทรเป็นหลัก ยังประยุกต์เพื่อการตลาด/ สุขภาพได้ไม่มาก				✓
มิติความมั่นคง	รายได้หลายแหล่ง (เกษตร-แปรรูป-บริการ/ ท่องเที่ยว) ลดความผันผวนตามฤดูกาลและราคา			✓	✓	
	รายได้หลายแหล่งในครัวเรือน (เกษตร-งานรับจ้าง- แปรรูป-งานหัตถกรรม) ผนวกสวัสดิการพื้นฐานและ เงินโอนจากบุตรหลาน ช่วยค้ำจุนการยังชีพในภาวะ ราคาผันผวนและแรงงานขาดแคลน		✓			✓

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
	N-Pk-12-Y9_1 “ผู้หญิง ลูก สะใภ้ เยาวชนอายุ 20-30 บางคนเค้า อยากใช้ อยากขายของในออนไลน์ แต่เค้าไม่รู้วิธีใช้”					
	การมีช่องทางตลาดที่มีข้อตกลงแน่นอน (สหกรณ์ คู่ ค้าประจำ จุดจำหน่ายประจำ/OTOP)				✓	
	การมีวินัยทางการเงินและการเข้าถึงแหล่งทุนระดับ ชุมชน/สวัสดิการพื้นฐาน				✓	
	รายได้หลายแหล่งในครัวเรือน (เกษตร แปรรูป งาน ฝีมือ บุตรหลานโอนเงินกลับ และสวัสดิการพื้นฐาน) ช่วยคำนวณการยังชีพในบริบทความผันผวนของราคา/ ฤดูกาล N-Nk-09-A6_3 “เค้าก็ไปทำงานข้างนอกแล้วส่งเงินมาบ้าง บางคนได้ ไปตีเขาก็ได้ดีเนาะ บางคนไปบะดึกก็บะมีอะหยังสัก อย่าง”		✓	✓		
	ความพยายามพึ่งตนเอง (ปลูกผักกินเอง/ปุ๋ยอินทรีย์/ หัตถกรรม จักรสาน) ลดรายจ่ายครัวเรือนในระยะสั้น N-Pk-11-A6_3 “แม่จะขอไม่รู้เขาจะเห็นดีด้วยก้อบะฮู้ แม่ขอทำไม้ กวาดได้ดักดอง (ดอกหญ้า สำหรับรับทำไม้กวาด) ได้หยังมาทำไม้กวาด ขอต่อยอดทุนที่มีอยู่แล้ว ไม้ กวาดนี้แม่เคยทำอยู่แล้วกับหมู่ผู้สูงอายุเนาะ เहांนี้ กะได้แล้ว”			✓		

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
	การมีกองทุน หรือแหล่งทุนในหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้เคียงที่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ P-Po-16-A6_5 “มีกองทุนปุ๋ยของหมู่บ้านนี้มีกองทุนอยู่ เป็นกองทุนของเรา สวพส. มาตั้งไว้ตั้งกองทุนไว้เป็น 5-10 ปี”			✓		
		การพึ่งพารายได้จากพืชเชิงเดี่ยวหรือสินค้าอ่อนไหวต่อราคา/ภัยพิบัติ			✓	
		ต้นทุนโลจิสติกส์สูงจากระยะทางและความชันของพื้นที่ ทำให้กำไรสุทธิลดลง		✓	✓	✓
		ความผันผวนของราคาผลผลิตและระบบตลาด ความไม่มั่นคงทางรายได้จากอาชีพการเกษตร และการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง N-Pk-12-Y9_1 “อยากให้มีพ่อค้าคนกลางรับรองให้ประกันแบบโครงการเราเนี่ย ถ้าเราทำให้ประกันรายได้ บางครั้งเราทำไปแบบรอบนี้จะทำแบบท่วมเทอย่างเดียว ผลผลิตออกมาเหลือโลละ 1-2 บาทเนี่ย จบเลย ราคาไม่ได้ก็คือลงทุนทำได้ปีเดียวปีต่อไปก็ทำไม่ได้แล้ว บ้านอื่นปีนึงทำเยอะตลอดเป็นบางปี ราคาเหลือ 2 บาทไข่ม้อย ถ้าราคาดีตลอดเลยก็อยากทำก็มีรายได้ละ”	✓			
		การเข้าถึงเงินทุนและเครื่องมือผลิตที่เหมาะสมยังจำกัด		✓		

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		<p>ราคาพืชผลไม่แน่นอน ต้นทุนโลจิสติกส์และปัจจัยการผลิตสูง ขาดทุนเริ่มต้นและข้อจำกัดด้านตลาด ทำให้การลงทุนระยะยาวและการต่อยอดอาชีพมีความเสี่ยงสูง</p> <p>N-Nk-09-A6_1</p> <p>“บ้านนี้หนา ยะข้าวเกรียบทำอะไรกันมันก็ไปไม่ค่อยรอด แหนมก่อนไปไม่รอดยะมาละ แต่ว่าก่อนไม่มีทุนต่อก็เลยไม่ได้ทำต่อ ตอนนั้นหมูแพงมากก่อนเลยไปได้ อยากทำแหนมนี้แหละงั้นก็แปรรูปขนมก่อนยากงบลงทุนอีก”</p>	✓	✓		✓
		<p>การพึ่งพารายได้จากสวัสดิการหรือบุตรหลานโดยขาดกลไกตลาดที่มั่นคง ทำให้ความมั่นคงทางรายได้ระยะยาวเปราะบาง</p> <p>N-Pk-11-A6_3</p> <p>“ละอ่อนทุกวันนี้เขาก่อคุ้มแต่เขา คนสมัยใหม่นี้ นะ จะว่าน่าจะไม่น่าไปพึ่งพ่อแม่เขา เขาไปทำงานต่างจังหวัดเขาก็ใช้เขา เขามีเมียกะเลี้ยงเมีย ข้าวก็ซื้อ ดีบะดีโทรมาหาพ่อหาแม่ข้า สตางค์ผมจิม ต้องหาไปให้เขาหนา”</p>	✓			
		<p>สวัสดิการพื้นฐานช่วยบรรเทาภาระ แต่ยังไม่เพียงพอเป็นทุนตั้งต้นเพื่อ “ยกระดับอาชีพ” สำหรับผู้สูงอายุ</p>		✓		

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		การพึ่งพา “เบียร์ยั้งชีพ” เป็นรายได้หลักหลังหยุดทำงาน ทำให้ความมั่นคงทางรายได้ระยะยาวเปราะบาง หากขาดกลไกตลาด/ทุนหมุนเวียนขนาดเล็กสนับสนุนอาชีพเบา				✓
มิติ สภาพแวดล้อม เอื้อ	โครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและการสื่อสารที่ปรับตัวดีขึ้น (ถนน สัญญาณโทรศัพท์/อินเทอร์เน็ต) เอื้อต่อการตลาด ช่องทางการตลาด และการติดต่อสื่อสาร N-Nv-07-A6_2 “ในบ้านน้ำไหล ไฟสว่าง สัญญาณมี” N-Nk-09-A6_4 “ส่วนใหญ่คนเดาจะไม่เป็นบะมีบะเลนเนาะ ส่วนใหญ่มีหมดแหละ เล่นเฟส เล่นไลน์”		✓	✓	✓	✓
	ระบบจัดการน้ำขนาดเล็ก (กักเก็บ/น้ำหยด) ทำให้สามารถวางแผนการผลิตได้ต่อเนื่อง				✓	
	พื้นที่แปรรูปชุมชน/ศูนย์เรียนรู้ ทำหน้าที่เป็นโครงรองรับห่วงโซ่คุณค่า				✓	
		ความเสี่ยงเชิงนิเวศ เช่น ไฟป่า หมอกควัน ดินถล่ม และภาวะแห้งแล้งยาวนาน			✓	
		การอยู่ห่างตลาดและศูนย์กระจายสินค้าทำให้สินค้ามีความเสี่ยงด้านต้นทุน และคุณภาพ N-Nv-07-A6_2 “หมูนันแพง และอยู่ไกลเลยบ่ค่อยได้ไปซื้อมาผลิต”	✓		✓	

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		ความไม่เพียงพอของพื้นที่แปรรูป/เก็บรักษาในบางชุมชน			✓	
		<p>ภัยแล้งยาวนาน น้ำแห้งเร็ว ฝนผิดฤดูกาล ฝุ่นควันและมลพิษ กระทบทั้งผลผลิต สุขภาพ แรงงานสูงวัย และความต่อเนื่องของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในครัวเรือน</p> <p>N-Nk-09-A6_1 “เป็นบางที่เป็นบางแห่งมีน้ำก็ไม่ค่อยพอ บางที่ที่เป็นห้วยก่อบ่ไม่ค่อยมีมันแห้ง ข้าวก็ไม่ค่อยตั้งต้นชาติใกล้ห้วยก็ดีขึ้นหน่อย ถ้าฝนยังมีมา มันก็พอมิน้ำไหลก็โอเคแต่น้ำในห้วยนี้ น้ำยังแท่นนี้แห้งแล้ว” (สำเนียงภาษาเหนือ)</p> <p>N-Pk-12-Y9_2 “ร้อนจัดนี้ส่งผลต่อสุขภาพ ทำงานไม่ค่อยได้ละ ช่วงบ่ายช่วงหลังบ่ายโมงช่วงนี้ไปทำอะไร ทำสวนไม่ค่อยได้ ทำไม่ไหว ซึ่งเมื่อก่อนนี้รู้สึกจะเย็นกว่านี้ ร้อนก็ไม่ได้ร้อนเท่านี้”</p> <p>N-Pk-11-A6_3 “มันกะเปลี่ยนอะนะ มันไม่มีน้ำ ดินก็แห้ง รดน้ำจะได้ก็ยังไม่แห้ง”</p> <p>N-Nv-07-A6_2 “ถ้าไม่มีน้ำใช้ ก็ตายอย่างเดียวเนาะ อย่างปลูกเงาะเนี่ยตายอย่างเดียว พืชผลเราถ้าหนาวแบบเนี่ยมันจะไม่สวย”</p>	✓			✓

มิติ	ปัจจัยเกื้อหนุน	ปัจจัยจำกัด	ลุ่มน้ำน่าน	ลุ่มน้ำปิง	ลุ่มน้ำโขงเหนือ	ลุ่มน้ำสาละวิน
		ความห่างไกลตลาดและข้อจำกัดด้านสถานที่ แปรรูป/เก็บรักษา ทำให้ต้นทุนเวลาและการ สูญเสียคุณภาพสินค้าเพิ่มขึ้น N-Nv-07-A6_2 “ราคาผลผลิตปีที่ดีก็ดี เราอยู่ไกลจะไปหนักเรื่อง ของการขนส่ง”	✓	✓		
		ภูมิประเทศสูงชันและสภาพอากาศสุดขั้ว (ฝนทั้ง ช่วง หนาวจัด PM2.5) กระทบผลผลิต สุขภาพ แรงงานสูงวัย และความต่อเนื่องของกิจกรรม ทางเศรษฐกิจ N-Pk-12-Y9_2 “ฝุ่นควันถ้าช่วงเยอะ บางครั้งเรามีอะไรก็ อันตรายนะ เราก็ห่วงสุขภาพเด็กผู้สูงอายุนะ ครับแล้วก็มีโรค โรคหอบ เจ็บตาก็มี” N-Pk-11-A6_3 “มันก็มีเนาะมันเป็นฝุ่นดำเป็นควันเป็นหยิ่งนั้น เนาะ ก็มีไอ ช่วงเดือนมีนา-เมษา มันจะมีเฝ้า ขยะด้วย” (สำเนียงภาษาเหนือ)	✓	✓		✓
		ความไม่แน่นอนของน้ำ (อิงการปล่อยน้ำจาก เขื่อน/ต้นน้ำแห้ง) และภัยแล้งยาวนาน ทำให้ การผลิตสะดุดต้อง “ซื้อน้ำใช้” เพิ่มต้นทุน ครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนสูงวัยที่ร่างกาย น้อย				✓

ผลงานวิจัยที่ 2 การจัดทำและพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมอาชีพในและนอกภาคเกษตรที่รองรับการเปลี่ยนแปลงสังคมผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง

ผลการวิจัยที่ 2.1 ภาพอนาคต (scenario planning) สำหรับการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพประชากรสูงอายุและแรงงานทดแทนบนพื้นที่สูง

1. สถานการณ์การดำเนินงานของแต่ละกลุ่มน้ำในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาในระยะต่อไป (ผลการระดมความคิดเบื้องต้น)

1) กลุ่มน้ำปิง

พื้นที่ศึกษาดำเนินงานครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ซึ่งมีความหลากหลายของชาติพันธุ์ ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตเพื่อเป็นรายได้เป็นหลัก

- พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่: มีการปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลักในบางพื้นที่ เช่น พื้นที่อำเภอแม่แจ่มและอำเภอเชียงดาว โดยแผนระยะสั้นยังคงส่งเสริมให้ปลูกพืชมูลค่าสูง และแผนระยะยาวส่งเสริมการปลูกไม้ผล กาแฟต่อไป
- พื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร: กลุ่มผู้สูงอายุปรับตัวเป็นการปลูกพืชในโรงเรียน เนื่องจากมีพื้นที่น้อย
- พื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์: กลุ่มชาติพันธุ์ม้งผลิตพืชผักในโรงเรียนเพื่อสร้างรายได้

การดำเนินงานกับกลุ่มคนรุ่นใหม่มีประมาณร้อยละ 10 ของแต่ละพื้นที่ ในปัจจุบันมีกลุ่มคนรุ่นใหม่กลับมาทำงานในภูมิลำเนาเดิมของตัวเอง ซึ่ง สวพส. ได้ส่งเสริมเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการนำไปประยุกต์ใช้ต่อยอดงานเดิมของครอบครัว และการต่อยอดในส่วนของ การปลูก ชา กาแฟ เป็นการแปรรูปเพื่อจำหน่ายผนวกรวมไปกับการท่องเที่ยวด้วย

ในส่วนงานวิจัย/พัฒนาในพื้นที่กลุ่มน้ำปิง เน้นงานที่มีความสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของพื้นที่อยู่แล้ว เช่น โครงการธนาคารอาหารชุมชนในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางอาหาร ส่งเสริมการปลูกชา กาแฟซึ่งมีผลงานวิจัยรองรับ รวมไปถึงในบางพื้นที่ที่ต้องมีการปรับระบบเกษตรที่เกี่ยวข้องกับพืช พืชอาหาร ปศุสัตว์ เป็นต้น

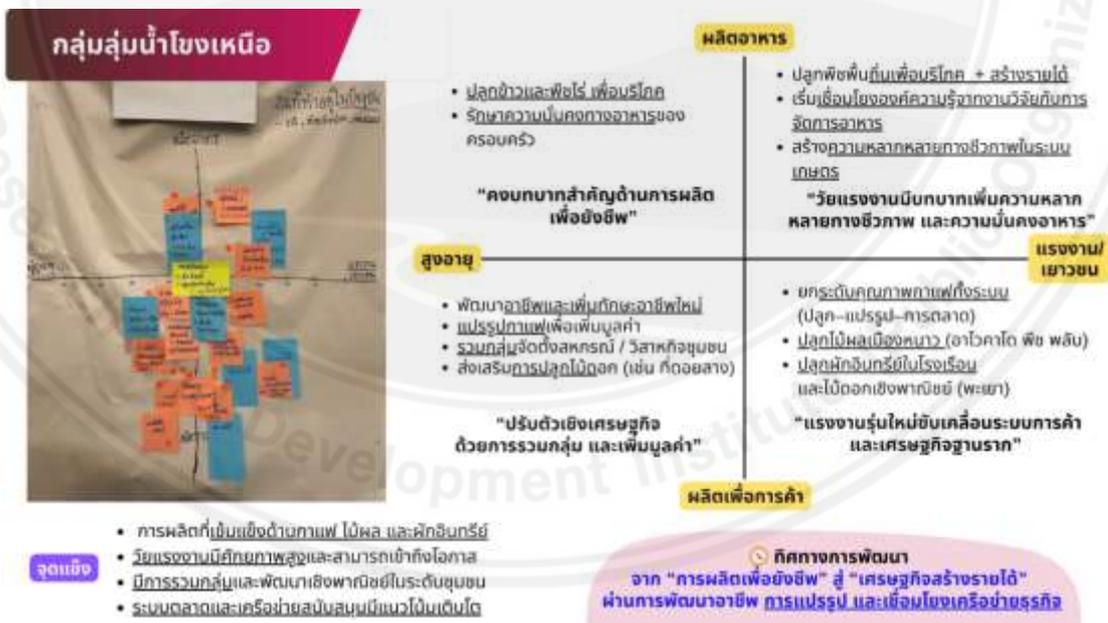
ภาพที่ 25 ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานกลุ่มน้ำปิงในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาระยะต่อไป

จากภาพที่ 25 ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาพื้นที่ในกลุ่มน้ำปิงมุ่งเน้น “การพัฒนาผ่านการดูแลสิ่งแวดล้อม” โดยมีแนวทางสำคัญ ได้แก่ การอนุรักษ์ป่าและปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อป้องกันไฟป่าและลดการเสื่อมโทรมของพื้นที่ การสร้างความมั่นคงทางอาหารผ่านการปลูกข้าวไร่พืชตระกูลถั่ว และพืชผักท้องถิ่น ในมิติผู้สูงอายุมีการจัดกระบวนการชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าพืชท้องถิ่น เช่น ชา กาแฟ สมุนไพร และการใช้เทคโนโลยีเพื่อทดแทนแรงงานที่ลดลง ขณะเดียวกันแรงงานเยาวชนถูกส่งเสริมให้พัฒนากิจกรรมเชิงเกษตรและท่องเที่ยว เช่น โฮมสเตย์ การรวมกลุ่มผลิตและแปรรูปสินค้า แนวทางดังกล่าวสะท้อนความพยายามในการสร้างความต่อเนื่องระหว่างวัยเพื่อรักษาฐานอาชีพและสิ่งแวดล้อม

2) กลุ่มน้ำโขงเหนือ

พื้นที่ศึกษาดำเนินงาน 3 พื้นที่ ได้แก่ ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย จำนวน 79 บ้าน ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย จำนวน 45 บ้าน และบ้านห้วยก้างปลา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จำนวน 36 บ้าน โดยบริบทของพื้นที่ที่มีความเป็นชุมชนเมือง มีสถานที่ท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกเข้าถึงพื้นที่ ดังนั้น การทำเกษตรส่วนใหญ่ของพื้นที่จึงเป็นการทำเพื่อบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เพื่อนำมาซื้อข้าวบริโภค มีพืชหลักๆ ในพื้นที่ ดังนี้

- กาแฟ คือพืชโดดเด่นที่ปลูกในทั้ง 3 พื้นที่ ซึ่งแรงงานประกอบไปด้วยแรงงานในพื้นที่และแรงงานนอกพื้นที่ ทั้งนี้แรงงานผู้สูงอายุจะทำหน้าที่ในการแปรรูปกาแฟอยู่ที่บ้าน
- ข้าว ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น
- พืชผัก ปลูกเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายสร้างรายได้
- พืชท้องถิ่น นับว่าเป็นพืชหนึ่งที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญ

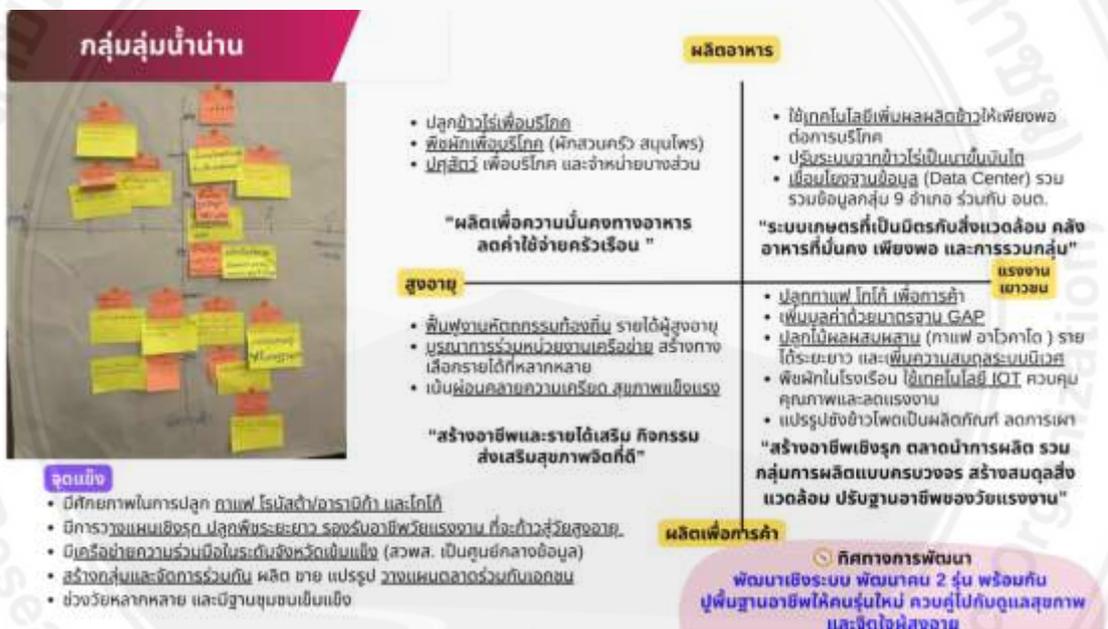

ภาพที่ 26 ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานกลุ่มน้ำโขงเหนือในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาระยะต่อไป

จากภาพที่ 26 ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเหนือมีจุดเด่นด้าน “ความมั่นคงทางอาหารเพื่อยังชีพ” ปลูกข้าวไร่และพืชไร่เพื่อบริโภคและรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ขณะเดียวกันแรงงานเยาวชนเริ่มมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงและการกระจายรายได้ในชุมชน ผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาอาชีพและเพิ่มทักษะใหม่ เช่น การแปรรูปกาแฟ และการรวมกลุ่มสหกรณ์เพื่อการตลาด ส่วนแรงงานรุ่นใหม่เน้นการยกระดับคุณภาพการผลิต เช่น การปลูกไม้ผลเมืองหนาว การปลูกพืชอินทรีย์ในโรงเรือน และการเชื่อมโยงตลาดสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้นำไปสู่ “การปรับตัวเชิงเศรษฐกิจด้วยการรวมกลุ่มและเพิ่มมูลค่า” โดยใช้ระบบตลาดและเครือข่ายเป็นกลไกหลัก

3) ลุ่มน้ำน่าน

จากแผนผังวัยของแรงงานในพื้นที่จะอยู่ในช่วง 30-60 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตเพื่อการค้าพืชสร้างรายได้ ได้แก่ พืชไร่ ยางพารา และการผลิตเพื่อการบริโภค ได้แก่ ข้าว ปศุสัตว์ รวมไปถึงการปรับเปลี่ยนจากการปลูกข้าวโพดเป็นข้าวที่เน้นการบริโภคเป็นหลัก

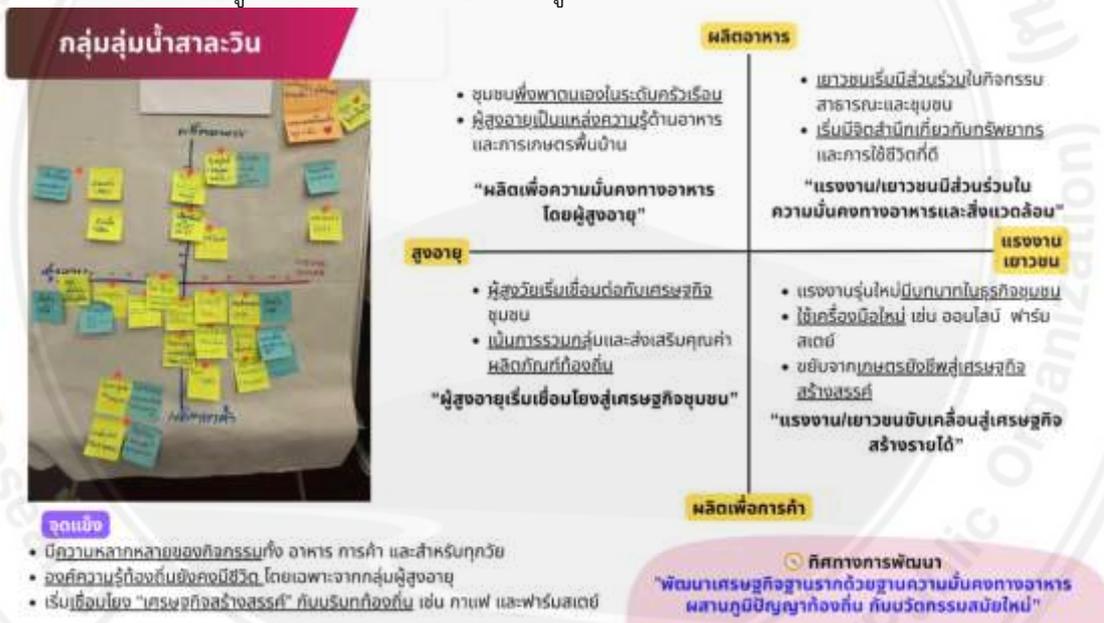
ภาพที่ 27 ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานลุ่มน้ำน่านในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาระยะต่อไป

จากภาพที่ 27 ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ลุ่มน้ำน่านมุ่งเน้น “การผลิตเพื่อความมั่นคงทางอาหารและลดค่าใช้จ่ายครัวเรือน” ด้วยการปลูกข้าวไร่ พืชผัก และปศุสัตว์เพื่อบริโภคและจำหน่ายบางส่วน โดยใช้เทคโนโลยีเพิ่มผลผลิต ปรับระบบการปลูกข้าวไร่สู่ข้าวนา และพัฒนาฐานข้อมูลร่วมของหลายอำเภอ สำหรับผู้สูงอายุมีการพัฒนากิจกรรมที่สอดคล้องกับสุขภาพ เช่น การฟื้นฟูงานหัตถกรรมพื้นบ้าน กิจกรรมลดความเครียด ขณะที่แรงงานวัยทำงานและเยาวชนมุ่งเน้นการปลูกกาแฟและไม้ผลเศรษฐกิจ การแปรรูปด้วยเทคโนโลยี IoT และการผลิตเพื่อการค้าในระบบ GAP รวมถึงการสร้างเครือข่ายการผลิตแบบครบวงจร เพื่อปรับฐานอาชีพระหว่างวัยและสร้างสมดุลสิ่งแวดล้อม

4) **ลุ่มน้ำสาละวิน**

พื้นที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่จังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน และกาญจนบุรี ประชากรในพื้นที่เป็นชาติพันธุ์ ซึ่งลุ่มน้ำสาละวินมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นเนื่องจากเป็นพื้นที่ชายขอบ ซึ่งจะมีผลกระทบการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ กลุ่มคนที่มีแนวคิด/ความเชื่อที่หลากหลาย พื้นที่มีฐานการผลิตการเกษตร ปลูกพืชไร่/พืชอาหารเป็นหลัก บริบทพื้นที่ปลูกพืชระยะสั้น จุดเด่นของพื้นที่คือยังมีการใช้ภูมิปัญญา/ต้นทุนชีวิตที่มีอยู่เดิม ซึ่งเห็นได้จากการปลูกข้าวเป็นหลักและบางพื้นที่มีการปลูกข้าวโพดเพื่อเป็นอาชีพเสริม เป็นต้น ทั้งนี้ประชากรในพื้นที่มีวัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ เกิดช่องว่างของวัยแรงงานที่หายไปจากพื้นที่เนื่องจากอายุวัยนี้ต้องการความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หากการทำงานของ สวพส.ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินในอนาคตที่อยากจะให้กลุ่มวัยแรงงานกลับคืนถิ่นต้องพัฒนาฐานการผลิตที่มั่นคงเพื่อกลับมาอยู่ในพื้นที่ได้

ในส่วนของการทำงานของ สวพส. ลุ่มน้ำสาละวินที่ผ่านมาเน้นการส่งเสริมรวมถึงงานวิจัย ส่วนใหญ่ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรต้นทุน ภูมิปัญญาเป็นหลัก รวมไปถึงการใช้องค์ความรู้ใหม่เพื่อปรับและยกระดับของชุมชน ตัวอย่างเช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเปลี่ยนไปเป็นสหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยควบคุมชุมชน ได้แก่ ชาติพันธุ์ ความเชื่อ ความเป็นภูมิสังคม และเครื่องมือที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำที่เป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับคนบนพื้นที่สูง

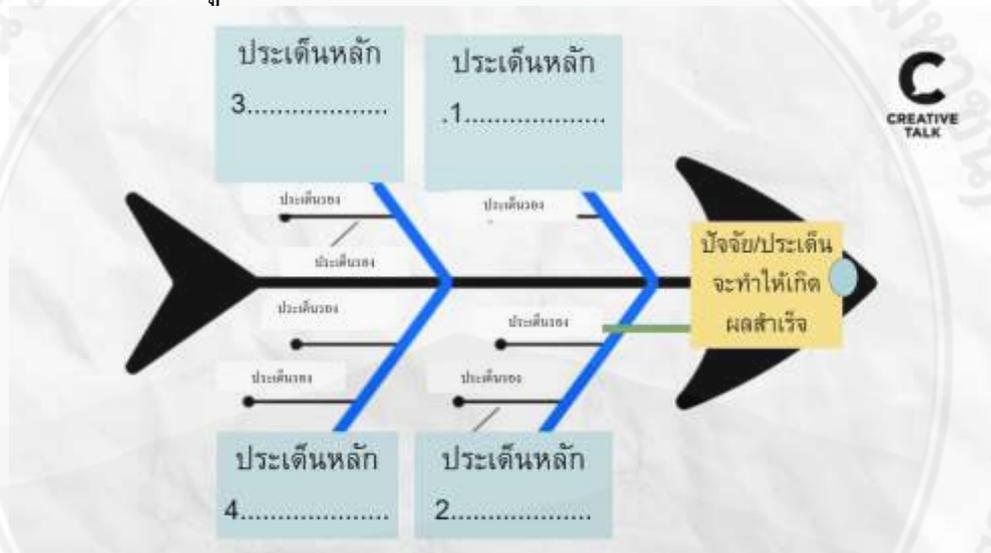

ภาพที่ 28 ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานลุ่มน้ำสาละวินในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาระยะต่อไป

จากภาพที่ 28 ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาของลุ่มน้ำสาละวินเน้น “การผลิตเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยผู้สูงอายุ” เนื่องจากผู้สูงอายุยังคงเป็นแหล่งความรู้ด้านเกษตรและอาหารในครัวเรือน สำหรับเยาวชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมชุมชนและการเรียนรู้เรื่องทรัพยากรในด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุเริ่มเชื่อมโยงการผลิตกับเศรษฐกิจชุมชน โดยการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปและสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ขณะที่แรงงานเยาวชนมีบทบาทในธุรกิจใหม่ การใช้เทคโนโลยีออนไลน์ ฟาร์มสเตย์ และการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีทิศทางพัฒนาเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมสมัยใหม่

2. ผลการระดมความคิดเห็นเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพของประชากรสูงอายุและแรงงานทดแทนบนพื้นที่สูง

ผลจากกระบวนการ Workshop: ทิศทางการพัฒนางานวิจัยเชิงบูรณาการในการจัด Workshop ผู้เข้าร่วมจะได้เลือกโครงการที่ต้องการต่อยอดหรือพัฒนาในลักษณะบูรณาการ พร้อมระบุปัจจัยหรือประเด็นสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จและการเปลี่ยนแปลงของโครงการ โดยใช้โมเดลก้างปลา (Fishbone Model) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ โมเดลก้างปลาเป็นวิธีการวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา โดยใช้แผนภาพที่เปรียบเสมือนโครงกระดูกปลา หัวปลาแทนปัญหาหลัก ก้างหลักแทนปัจจัยสำคัญ และก้างย่อยแทนสาเหตุรอง การแตกกิ่งก้างออกไปหลายระดับช่วยให้เห็นปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการ เช่น วิธีการ เทคนิค หรือการพัฒนาคน การวิเคราะห์ด้วยวิธีนี้ช่วยระบุประเด็นสำคัญ ทำให้เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง และสามารถวางแผนแก้ไขหรือพัฒนาโครงการได้อย่างเป็นระบบ โดยกำหนดให้ 1 กลุ่มน้ำต่อ 1 ประเด็น ที่สนใจหรือจะพัฒนา / บูรณาการในอนาคต

ภาพที่ 29 โมเดลก้างปลา (Fishbone Model) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทิศทางการพัฒนางานวิจัยเชิงบูรณาการ

ผลการระดมความคิดเห็น โดยใช้โมเดลก้างปลาในกิจกรรม ซึ่งครอบคลุมการวิเคราะห์ใน 4 กลุ่มน้ำ โดยอ้างอิงข้อมูลจากการนำเสนอ 5 กลุ่ม ซึ่งสามารถถอดบทเรียนออกมาเป็นรายละเอียดตามตาราง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ผลการระดมความคิดเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพในกลุ่มผู้นำปิง

ปัจจัยที่จะทำให้ เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
<p>ผู้สูงอายุ การแปรรูป และเพิ่มมูลค่า</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การส่งเสริมบทบาทผู้นำ เกษตรกรท้องถิ่นด้าน การเกษตร - การส่งเสริมกลุ่มเกษตรกร - หน่วยงานบูรณาการ - เยาวชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การรักษาและต่อยอด ประเพณีวัฒนธรรมด้านการเกษตร รวมถึงการสร้างและพัฒนา องค์ความรู้พร้อมแหล่งเรียนรู้เพื่อเสริมศักยภาพเกษตรกรใน พื้นที่ - การเสริมสร้างความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเอง และการมีจิตอาสา เพื่อขับเคลื่อนงานให้บรรลุความสำเร็จ การขับเคลื่อนการทำงาน อย่างเป็นระบบ รวมถึงการสร้างฐานข้อมูลเกษตรกรเพื่อ ยกระดับองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และนวัตกรรม อาทิ การ พัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการขยายตลาดออนไลน์ - คณะทำงาน พัฒนาหน่วยงาน เครื่องมือ และมาตรฐานเพื่อเพิ่ม มูลค่า เครือข่ายทางการตลาด แหล่งเงินทุน - เชื่อมโยงสังคมผู้สูงอายุเข้ากับเครือข่ายเยาวชน เพื่อร่วมกัน ขับเคลื่อนด้านการตลาด 	<p>การพัฒนาการจัดการเกษตรกรผู้นำ โดยเพิ่มแนวคิดด้านการแปรรูปสินค้า เกษตร เสริมบุคลากรที่มีความรู้ด้าน การแปรรูปและการควบคุมมาตรฐาน เตรียมคนให้พร้อมต่อการจัดการ เชื่อมโยงเกษตรกรกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างธุรกิจร่วมกัน พร้อมทั้งสร้างสิ่ง ใหม่ ๆ ที่ช่วยยกระดับการจัดการ และ ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีจุดเด่นเป็น เอกลักษณ์ของตนเอง</p>

ตารางที่ 4 ผลการระดมความคิดเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพกลุ่มน้ำโขงเหนือ

ปัจจัยที่จะทำให้ เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
ยกระดับกาแฟมูลค่าสูง ในพื้นที่วาวี แม่ฮ่อง ห้วยก้างปลา	<ul style="list-style-type: none"> - การจำหน่ายสินค้าชุมชน - งานวิจัยเฉพาะบริบท - เครือข่าย - เกษตรผู้นำ 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดสรรและแบ่งระดับพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการปลูกกาแฟ โดยคำนึงถึงความสามารถในการต้านทานต่อโรคและการเพิ่มผลผลิตสูง พร้อมทั้งประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ - ส่งเสริมและเพิ่มพูนทักษะความรู้ให้แก่เกษตรกร ควบคู่กับการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ นักวิจัยท้องถิ่น ผู้นำเกษตรกร และผู้เชี่ยวชาญด้านกาแฟ - สนับสนุนการพัฒนากาแฟ โดยได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากแหล่งทุนทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - การกำหนดและควบคุมมาตรฐาน ทั้งด้านแหล่งผลิต กระบวนการแปรรูป และการสร้างจุดเด่นของกาแฟ 	ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การมุ่งสร้างจุดเด่นให้กับกาแฟแต่ละสายพันธุ์ ควบคู่กับการส่งเสริมความหลากหลายของพืชที่ปลูกร่วมกับกาแฟ เพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่า

ตารางที่ 5 ผลการระดมความคิดเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพกลุ่มผู้นำ

ปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงและสร้างรายได้ระยะยาว เช่น กาแฟและโกโก้ โดยปรับเปลี่ยนระบบเกษตรดั้งเดิมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้ก้าวสู่ระบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - การตลาด: สร้างและขยายช่องทางการจำหน่ายผลผลิตให้หลากหลาย - การบริหารจัดการ: วางระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง - การพัฒนาระบบน้ำ: เนื่องจากพืชเศรษฐกิจอย่างโกโก้และกาแฟมีความต้องการน้ำสูงในช่วงฤดูแล้ง จึงต้องมีการวางระบบน้ำที่เหมาะสม และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ เช่น ระบบรดน้ำอัตโนมัติผ่านแอปพลิเคชัน - การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เชื่อมโยงและบูรณาการกลุ่มเกษตรกร เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์กลางร่วมกันใน 11 พื้นที่ 9 กลุ่ม - การพัฒนาสังคมสูงวัย: ส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งเงินทุนและงบประมาณ ได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น ก่อฟันธุ์ และการเป็นผู้รับซื้อผลผลิตในอนาคต - การรวมกลุ่มเพื่อการตลาด เกษตรกรรวมกลุ่มจำหน่ายผลิตผลทั้งโกโก้และกาแฟ เพื่อเพิ่มโอกาสทางการตลาด - การพัฒนาสังคมสูงวัย มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมีอาชีพ ลดความเครียด สร้างรายได้เสริม ส่งผลให้มีสุขภาพจิตที่ดีและร่างกายแข็งแรง - การสืบสานองค์ความรู้ท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นหลัง - กิจกรรมเชิงศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ส่งเสริมการรวมกลุ่มทำกิจกรรม เช่น การนวด ฟ้อน ซอ เต้น และการสร้างผลิตภัณฑ์ที่ต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น - การเชื่อมโยงเครือข่ายและบูรณาการ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สาธารณสุขจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อร่วมกันสร้างกิจกรรมและพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นระบบ 	<ul style="list-style-type: none"> - การรวมกลุ่มผู้ปลูกโกโก้และกาแฟ เพื่อให้เกิดวิสาหกิจขนาดเล็กได้ในอนาคต - เพิ่มช่องทางการตลาดด้วยการพึ่งตนเองในการแปรรูป หรือหากจัดการไม่ได้สามารถเพิ่มพ่อค้ากลางที่สามารถประสานเองได้หรือไม่ - เพิ่มการแปรรูปโกโก้ให้มีลักษณะที่แปลกใหม่ น่าสนใจ

ตารางที่ 6 ผลการระดมความคิดเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพกลุ่มผู้นำสาละวิน (ชุดที่ 1)

ปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
<p>การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวไร่เป็นระบบนาขั้นบันไดอย่างยั่งยืนพื้นที่อำเภออมก๋อย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เทคโนโลยี - การบริหารจัดการดิน และการใช้สารชีวภัณฑ์ - ความหลากหลายของพืช - การตลาด - หน่วยงานร่วม 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการ และประโยชน์ของการทำนาขั้นบันได พร้อมทั้งแนวทางการจัดการระบบน้ำ การปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดิน ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และแลกเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกรผู้เข้าร่วม - การบริหารจัดการดินมีความสำคัญอย่างยิ่ง เหตุผลที่เกษตรกรเลือกใช้การเผาพืชไร่เพื่อช่วยลดแรงงานในการกำจัดวัชพืช และลดปัญหาโรคแมลง อย่างไรก็ตามการเผาทำให้เกิดการทับถมของอินทรีย์วัตถุในดิน ซึ่งต้องอาศัยการจัดการที่เหมาะสมจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด ปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ เกษตรกรต้องมีองค์ความรู้ด้านการจัดการดิน การควบคุมศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และไบโอชาร์อย่างถูกวิธี - ความหลากหลายของพืชในระบบข้าวไร่สะท้อนวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งแปลงปลูกข้าวไร่มักมีพืชปลูกร่วมหลากหลายชนิด เช่น พืชหัวเผือก/มัน ต้นหอม (พืชคลุมดิน) แตงกวาและฟักทอง (พืชเลื้อย) รวมถึงพริกและมะเขือ ความหลากหลายทางพันธุ์พืชที่มีอยู่มากนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้จากงานวิจัยมาบูรณาการและประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความหลากหลายและความแตกต่างอันจะนำไปสู่ความมั่นคงและความยั่งยืนด้านอาหาร 	

ปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
		<ul style="list-style-type: none"> - ระบบการตลาดดำเนินไปบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากการบริโภคภายในครัวเรือน ผลิตผลส่วนที่เหลือจะถูกนำออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน - ต้องการความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย สำนักงานพัฒนาที่ดิน กรมป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ องค์การบริหารส่วนตำบล ภาคเอกชน เช่น บริษัท CP ซึ่งมีฐานในพื้นที่ รวมถึงชุมชนและฝ่ายปกครองท้องถิ่น - ผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุด คือ ความมั่นคงด้านอาหาร การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตผล และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน หากชุมชนไม่ปลูกข้าวไร่จะส่งผลให้ขาดเวทีการพบปะพูดคุยและลดความอบอุ่นแน่นแฟ้นของชุมชน ในขณะเดียวกันหากไม่ปลูกข้าวไร่จะทำให้พื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น โดยสามารถปลูกกาแฟควบคู่กับป่าได้พร้อมสร้างรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง 	

ตารางที่ 7 ผลการระดมความคิดเห็นแนวทางการส่งเสริมอาชีพกลุ่มผู้ผลิตน้ำสาละวิน (ชุดที่ 2)

ปัจจัยที่จะทำให้ เกิดผลสำเร็จ	ประเด็นหลัก	ประเด็นรอง	ข้อเสนอแนะ
<p>ขยายผลการผลิต พืชผัก Organics ในกลุ่มเปราะบาง อำเภอห้วยเขย่ง ตำบลทองผาภูมิ จัง กาญจนบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การวิจัยเฉพาะ บริบท - การจำหน่าย สินค้าชุมชน - เครือข่าย - เกษตรกรผู้นำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การวิจัยเกี่ยวกับพืชผักที่เหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งถือเป็นโอกาสและ แนวทางสู่ความสำเร็จของระบบการผลิตและการตลาด - การจำหน่ายการตลาด และการผลิตจะเชื่อมโยงกับตลาดชุมชนเดิมที่มี อยู่ และช่วยขยายโอกาสทางการตลาดภายนอกให้มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มที่พึ่งพาตนเองหรือมีความเปราะบางและเข้าถึงโอกาส จากภาครัฐได้น้อย กลุ่มเหล่านี้จำเป็นต้องมีการสร้างกฎระเบียบ ร่วมกัน พึ่งพากันเพื่อการบริหารจัดการและดูแลด้วยตัวเองอย่าง เหมาะสม - ประชาสัมพันธ์รับสมัครกลุ่มเกษตรกร สนับสนุนต้นทุนการผลิต รวมไปถึง ถึงการขยายเครือข่ายและการบูรณาการรวมทั้งภาครัฐและเอกชน - ศึกษาโมเดลตัวอย่างของกลุ่มเดิมหรือตัวอย่างจากกลุ่มที่ประสบ ความสำเร็จ เพื่อปรับปรุงพื้นที่ รวมไปถึงการมีเพื่อนเกษตรกร เครือข่ายในพื้นที่ใกล้เคียง - การขับเคลื่อนและขยายผลการผลิตพืชผักอินทรีย์ ระบบการจัดการ ผลิตในกลุ่มเปราะบาง จำเป็นต้องมีผู้นำหรือหน่วยงาน เช่น สวพส. เพื่อเป็นพี่เลี้ยงเข้ามาประสานนโยบายภาครัฐและแผนพัฒนาต่าง ๆ มาปรับใช้ในพื้นที่ โดยมุ่งลดความเหลื่อมล้ำ ลดการใช้สารเคมี สอดคล้องกับการลดโลกร้อน และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่สังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - จำนวนกลุ่มเปราะบางในพื้นที่โดยประมาณ 1,500 ครัวเรือน ต้องการยกระดับระบบตลาดและขยาย สัดส่วนของตลาดเพิ่มขึ้น มุ่งเน้นให้เกษตรกรเข้าร่วม มากยิ่งขึ้น โดยเสริมความรู้ในเรื่องสื่อออนไลน์ เนื่องจากมีข้อจำกัดในภาษาเฉพาะถิ่น หากมีการสื่อสาร กับกลุ่มในระดับหนึ่งจะเกิดการยอมรับ - สิ่งที่น่าสนใจคือ การขยายผลอาจยังไม่ใช้กลุ่มเศรษฐกิจ หลัก แต่เป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและความ ปลอดภัย หากจะขยายต้องพิจารณาว่ามุ่งเน้นเพื่อ ยกระดับเศรษฐกิจ หรือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและ สวัสดิการของกลุ่มเปราะบาง ซึ่งแม้อาจทำให้รายได้ เพิ่มขึ้นมากนัก แต่ช่วยเพิ่มจำนวนผู้มีส่วนร่วม ลดการ ใช้สารเคมี และเสริมสร้างสุขภาพที่ดี การขยายอาจ ดำเนินต่อกับกลุ่มคนเดิม หรือขยายไปยังโรงเรียนและ นักเรียน โดยใช้โมเดลการพัฒนาของอำเภอห้วยเขย่ง ทั้งนี้ หากเป็นตลาดใหม่ รูปแบบการผลิตอาจต้อง พัฒนาในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสม

ผลการวิจัยที่ 2.2 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับประชากรบนพื้นที่สูงที่ ดำรงชีพภายใต้สังคมสูงอายุ

หมวดที่ 1 : การพัฒนาอาชีพตามสมรรถภาพและสุขภาวะของผู้สูงอายุ

เน้นให้ผู้สูงอายุประกอบอาชีพได้จริงโดยไม่กระทบต่อสุขภาพ และสร้างคุณค่าในชีวิต ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- ส่งเสริมอาชีพเบา เช่น งานหัตถกรรม การเพาะเห็ด การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน
- จัดระบบ “แบ่งงานตามสมรรถนะ” (Capability-based Task Division) ระหว่างผู้สูงอายุและแรงงานวัยทำงาน
- พัฒนา “แปลงเกษตรเพื่อสุขภาพ” ใช้พืชระยะสั้นและสมุนไพรท้องถิ่น
- สนับสนุนเครื่องมือเกษตรขนาดเล็กที่ช่วยทุ่นแรง เช่น ระบบน้ำหยด เครื่องตัดหญ้า

หมวดที่ 2 : การพัฒนาอาชีพที่ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและแรงงานเบา

มุ่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- เกษตรผสมผสานขนาดเล็ก (Integrated Micro Farming)
- การปลูกผัก สมุนไพร หรือไม้ดอกที่ดูแลง่ายและขายได้ในชุมชน
- การเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น ไก่พื้นเมือง เป็ด หรือปลาบ่อซีเมนต์
- การเพาะเห็ดในโรงเรือนขนาดเล็กแบบรวมกลุ่ม

หมวดที่ 3 : การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจชุมชน

เน้นการสร้างมูลค่าจากทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- การสืบสานและต่อยอดงานหัตถกรรม เช่น สานกก จักสาน ทอผ้า ทำไม้กวาด
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรม (Cultural Product) เช่น เครื่องแต่งกาย ของใช้จากวัสดุธรรมชาติ
- การสร้างผลิตภัณฑ์สุขภาพและสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น ยาต้ม ยาหม่อง สบู่ โลชั่น
- การเชื่อมโยงกับสถาบันวิจัย/มหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนานวัตกรรม บรรจุภัณฑ์ และช่องทางตลาด

หมวดที่ 4 : การพัฒนาอาชีพด้านบริการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ใช้ศักยภาพของชุมชนและผู้สูงอายุในการส่งเสริมเศรษฐกิจบริการ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- โสมสแตย์สำหรับผู้สูงอายุและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Senior & Wellness Tourism)
- เกษตรเชิงท่องเที่ยว (Agro-Ecotourism) โดยผู้สูงอายุเป็น “วิทยากรชุมชน”
- การให้บริการชุมชน เช่น ร้านอาหารสุขภาพผู้สูงอายุ หรือศูนย์นวดแผนไทยพื้นบ้าน

หมวดที่ 5 : การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายอาชีพผู้สูงอายุ

สร้างกลไกทางสังคมให้ผู้สูงอายุรวมพลังและพึ่งพากันได้ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- การจัดตั้ง “กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ (Elderly Occupational Group)” หรือ “วิสาหกิจผู้สูงอายุ (Silver Enterprise)”
- การจัด “ตลาดผู้สูงอายุในชุมชน (Local Senior Market)” เพื่อจำหน่ายสินค้าโดยตรง
- การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อเชื่อมตลาด

หมวดที่ 6 : การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนอาชีพผู้สูงอายุ

เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและลดภาระของแรงงานสูงวัย ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- พัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตร (Assistive Agro-Tech) เช่น ระบบรดน้ำอัตโนมัติ
- ส่งเสริมการเรียนรู้ดิจิทัล (Digital Skill for Elders) ให้ผู้สูงอายุขายสินค้าออนไลน์ได้
- จัดตั้ง “ศูนย์ข้อมูลตลาดสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ชุมชน” บนพื้นที่สูง

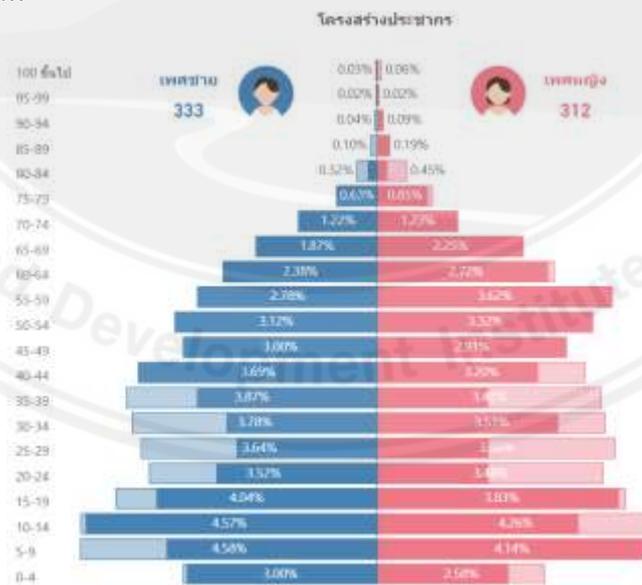
หมวดที่ 7 : การสนับสนุนเชิงนโยบายและโครงสร้าง

เน้นการสร้างระบบสนับสนุนอย่างยั่งยืนจากภาครัฐและภาคีเครือข่าย ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

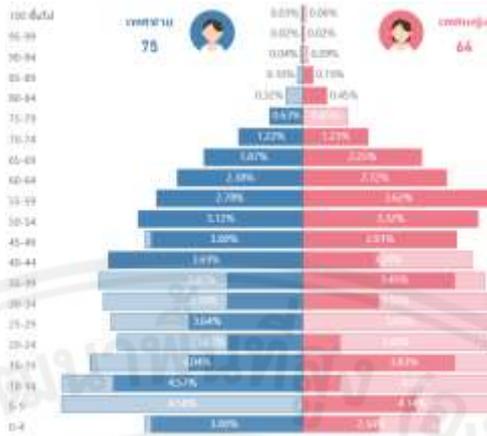
- จัดตั้ง “กองทุนส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง” เพื่อสนับสนุนงบประมาณและเครื่องมือเริ่มต้น
- ผลักดันนโยบาย “1 ชุมชน 1 อาชีพผู้สูงอายุ (One Senior Career per Village)”
- บูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ (สวพส., พม., กษ., พช.) ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อสร้างระบบฝึกออาชีพ-ผลิต-ตลาด-สุขภาพครบวงจร

ผลการวิจัยที่ 2.3 รูปแบบการยกระดับชุมชนผู้สูงอายุนำร่องที่สามารถพึ่งพาตนเองด้วยการเสริมสร้างทักษะการทำงานที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง

- 1) พื้นที่หรือชุมชนผู้สูงอายุนำร่อง เพื่อเสริมสร้างทักษะการทำงานหรืออาชีพ ได้แก่ บ้านปางกลาง บ้านปางต้นผึ้ง และบ้านปางอาณาเขต โครงการพัฒนาพื้นที่สูงฯ วาวิ พบว่า การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุในชุมชนส่งผลให้เกิดการปรับตัวในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และนโยบาย ชุมชนยังคงเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุในฐานะแรงงานเสริม ถ้ายทอดองค์ความรู้และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างรุ่น การเกษตรยังเป็นฐานเศรษฐกิจหลักแต่มีการปรับตัวผ่านการใช้เทคโนโลยีอย่างง่ายเพื่อให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และยังเกิดการแปรรูปเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมที่แปรปรวน เช่น ภัยแล้ง ขาดแคลนน้ำ ส่งผลให้ชุมชนต้องบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพ

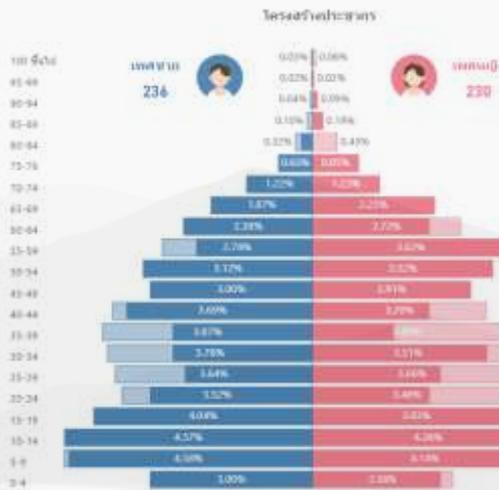

ภาพที่ 30 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางต้นผึ้ง ปางกลาง และปางอาณาเขต
จำนวน 246 ครัวเรือน ประชากร 645 คน

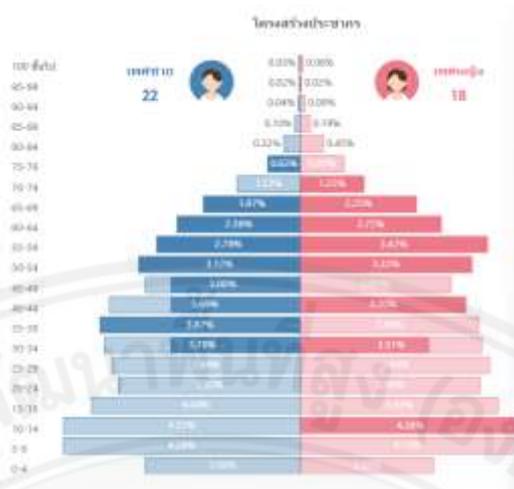
ภาพที่ 31 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางต้นผึ้ง จำนวน 74 ครัวเรือน ประชากร 139 คน

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	42 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	164 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	299 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	140 คน

ภาพที่ 32 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางกลาง จำนวน 146 ครัวเรือน ประชากร 466 คน

วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	36 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	145 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	202 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	85 คน

ภาพที่ 33 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่บ้านปางอาณาเขต จำนวน 23 ครัวเรือน ประชากร 40 คน

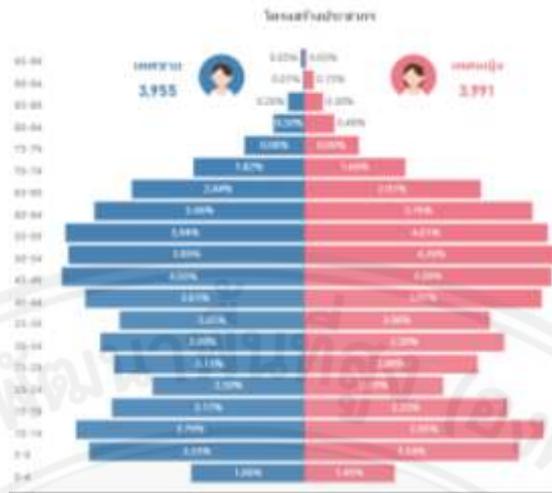
วัยเด็กเล็ก (0-5 ปี)	0 คน
วัยเด็กโต/วัยรุ่น (6-24 ปี)	2 คน
วัยผู้ใหญ่ (25-59 ปี)	29 คน
วัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	9 คน

2) พื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเป้า มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 2,867 ครัวเรือน รวมประชากรทั้งสิ้น 7,946 คน จำแนกเป็นกลุ่มวัยเด็กเล็กอายุ 0-5 ปี จำนวน 339 คน วัยเด็กโตและวัยรุ่นอายุ 6-24 ปี จำนวน 2,002 คน วัยผู้ใหญ่ช่วงอายุ 25-59 ปี จำนวน 4,005 คน และกลุ่มผู้สูงอายุอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 1,600 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 20.12 ของประชากรทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างชัดเจน

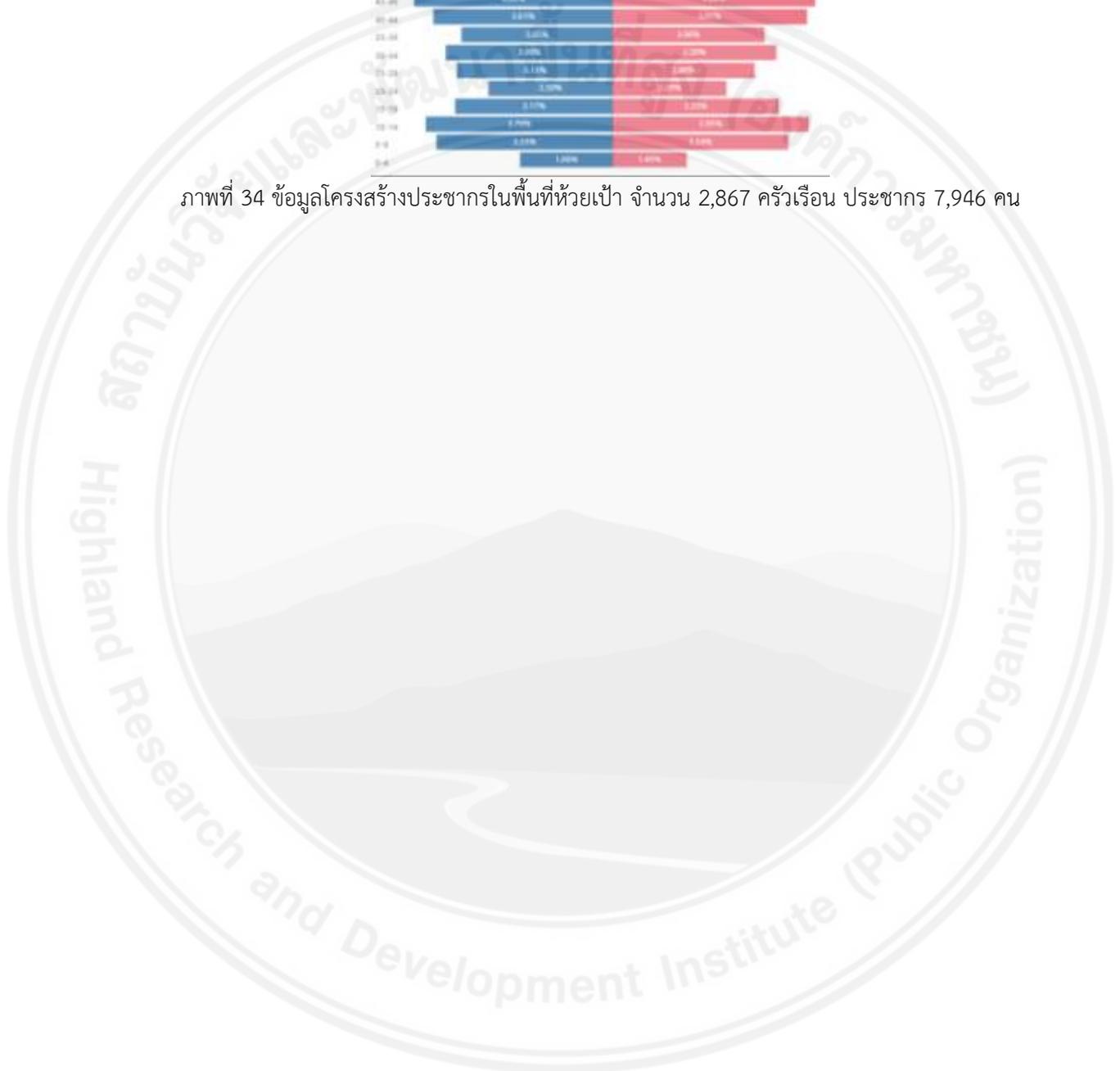
ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวน 2,777 คน และอาชีพรับจ้างจำนวน 2,394 คน โดยมีการผลิตทางการเกษตรหลัก ได้แก่ การปลูกข้าว พืชผัก และข้าวโพด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาติพันธุ์คนเมือง คิดเป็นร้อยละ 36.26 ของประชากรทั้งหมด มีประชากรที่สามารถใช้และเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ได้จำนวน 5,038 คน พื้นที่ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 458 เมตรจากระดับน้ำทะเล และอยู่ห่างจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ประมาณ 100 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางเฉลี่ยประมาณ 1.53 ชั่วโมง

ปัจจุบัน พื้นที่โครงการหลวงห้วยเป้าได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้ประชากรกลุ่มนี้ปรับตัวโดยแสวงหาอาชีพทางเลือกนอกภาคเกษตร เพื่อให้เหมาะสมกับสมรรถภาพทางกายที่ลดลง ขณะเดียวกันยังคงสามารถสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ ลดภาระการพึ่งพิง และเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ พื้นที่ห้วยเป้ามีการดำเนินงานส่งเสริมอาชีพภายใต้ระบบตลาดของมูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์ฯ หอนงเขียว) โดยเฉพาะกิจกรรมการเพาะเห็ด ซึ่งเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ

จากบริบทดังกล่าว โครงการวิจัยได้ดำเนินการพัฒนาทักษะการเพาะเห็ดแก่กลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่ ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม “เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ” (Learning by Doing) เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ และพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับศักยภาพของกลุ่มผู้สูงอายุ อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนา “ชุมชนต้นแบบสูงวัยเชิงสร้างสรรค์” อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 34 ข้อมูลโครงสร้างประชากรในพื้นที่ห้วยเป้า จำนวน 2,867 ครัวเรือน ประชากร 7,946 คน

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

ผลการวิจัยที่ 1 การศึกษาผลกระทบของสังคมผู้สูงอายุต่อการประกอบอาชีพของผู้สูงวัยและประชากรแรงงานวัยทดแทนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

ผลการวิจัยที่ 1.1 การศึกษาสถานการณ์สังคมสูงอายุนบนพื้นที่สูงและแนวโน้มน

ประชากรในพื้นที่สูงที่อยู่ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงมีแนวโน้มเข้าสู่ “สังคมสูงอายุ” อย่างต่อเนื่อง โดยหลายชุมชนมีสัดส่วนผู้สูงอายุเกินร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และบางพื้นที่ เช่น บ้านลัวะพัฒนา จังหวัดเชียงราย และบ้านปางมะโอ จังหวัดเชียงใหม่ มีสัดส่วนผู้สูงอายุเกินร้อยละ 30-35 จัดอยู่ในระดับ “สังคมสูงอายุสมบูรณ์” ถึง “สังคมสูงอายุระดับสุดยอด”

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ได้แก่ การย้ายถิ่นของแรงงานวัยทำงานออกจากพื้นที่ การลดลงของอัตราการเกิด และการคงอยู่ของประชากรวัยสูงอายุในพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวนมากเปลี่ยนผ่านจากสังคมการผลิตสู่ “สังคมผู้พึ่งพา” ที่ต้องพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทประชากรสูงวัย

สภาพเศรษฐกิจและอาชีพของผู้สูงอายุ

เศรษฐกิจในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งในรูปแบบเกษตรเพื่อยังชีพและเกษตรเชิงพาณิชย์ขนาดเล็ก พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ กาแฟ ชา ข้าวโพด ลำไย กัญชง สมุนไพร และผักพื้นบ้าน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงทำงานในภาคเกษตร โดยเน้นงานเบาที่ใช้แรงงานน้อย เช่น การดูแลแปลงผัก การเก็บผลผลิต และการปลูกพืชสมุนไพรในครัวเรือน ขณะเดียวกัน มีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอาชีพเสริม เช่น การแปรรูปสมุนไพร การทำยาต้ม ยาหม่อง และดอกไม้จันทน์

รายได้หลักของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมาจากเบี้ยยังชีพ เงินช่วยเหลือจากบุตรหลาน และการจำหน่ายผลผลิตขนาดเล็ก รายได้เฉลี่ยอยู่ในระดับจำกัดเมื่อเทียบกับต้นทุนชีวิตที่เพิ่มสูงขึ้น ปัญหาหลักคือความผันผวนของราคาผลผลิต การขาดตลาดรองรับ และต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุโดยตรง

สภาพสังคมและโครงสร้างครัวเรือน

ลักษณะครัวเรือนของผู้สูงอายุในพื้นที่สูงส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) โดยผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับลูกหลานและมีบทบาทในการดูแลหลานในขณะที่บุตรหลานออกไปทำงานนอกพื้นที่ รูปแบบครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-generation Family) จึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในฐานะที่ปรึกษา ผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กะเหรี่ยง ลัวะ ม้ง และลีซอ ซึ่งยังคงรักษาขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิมไว้ได้อย่างเข้มแข็ง

อย่างไรก็ตาม การย้ายถิ่นของแรงงานรุ่นใหม่ออกจากชุมชนก่อให้เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัยและภาวะโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุในบางพื้นที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาแบบเครือญาติสู่การพึ่งพาระบบสวัสดิการของรัฐมากขึ้น

การเข้าถึงเทคโนโลยีและนวัตกรรมในชีวิตประจำวัน

ผู้สูงอายุในพื้นที่สูงส่วนใหญ่มีโทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟน แต่มีความสามารถในการใช้งานเพียงขั้นพื้นฐาน เช่น โทรศัพท์ รับ-ส่งข้อความ หรือถ่ายภาพ ขณะที่วัยแรงงานและเยาวชนมีการใช้เทคโนโลยีในระดับสูงกว่า โดยเฉพาะเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น การขายสินค้าเกษตรผ่าน Facebook และ TikTok การติดต่อพ่อค้าคนกลาง และการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงขาดทักษะด้านดิจิทัลและความมั่นใจในการใช้งานเทคโนโลยี เช่น ความกลัวการหลอกลวงออนไลน์หรือการให้บริการธนาคารดิจิทัล การพัฒนาศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีเพื่อผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร การเรียนรู้ และการสร้างรายได้

สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง

พื้นที่สูงส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน มีอากาศเย็นและฝนตกตามฤดูกาล แต่ในระยะหลังประสบปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝุ่นควันจากการเผาในพื้นที่เกษตร ภัยแล้ง และน้ำไม่เพียงพอสำหรับการเพาะปลูก ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะโรคทางเดินหายใจและโรคข้อเสื่อม

ชุมชนจำนวนมากได้จัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยระบบ “ป่าชุมชน” แบ่งพื้นที่ออกเป็นป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย โดยมีผู้สูงอายุเป็นแกนหลักในการดูแลและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าอย่างยั่งยืน นับเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างการใช้อย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สุขภาพและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุในพื้นที่สูงส่วนใหญ่มีสุขภาพอยู่ในระดับปานกลางถึงดี แต่มีแนวโน้มป่วยด้วยโรคเรื้อรังเพิ่มขึ้น เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน และโรคข้อเสื่อม การเข้าถึงบริการสาธารณสุขอยู่ในระดับที่ดี โดยมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นหน่วยงานหลักในการดูแลสุขภาพเชิงรุก

ในบางพื้นที่ เช่น บ้านห้วยน้ำใส จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้านปางมะโอ จังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดตั้งศูนย์ผู้สูงอายุเชิงชุมชน เพื่อส่งเสริมการออกกำลังกายและกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นต้นแบบของการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม

การสนับสนุนเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

แม้ผู้สูงอายุในพื้นที่สูงจะได้รับสวัสดิการพื้นฐานจากรัฐ เช่น เบี้ยยังชีพและบริการตรวจสุขภาพประจำปี แต่ยังคงขาดนโยบายเชิงรุกในการพัฒนาอาชีพและส่งเสริมศักยภาพตามสมรรถภาพร่างกาย ชุมชนส่วนใหญ่เสนอให้จัดตั้ง “กองทุนอาชีพผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง” เพื่อสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจขนาดเล็ก เช่น การปลูกสมุนไพร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ ควรพัฒนา “เศรษฐกิจผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง (Highland Silver Economy)” ผ่านการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อสร้างระบบสนับสนุนครบวงจรตั้งแต่การผลิต การตลาด การพัฒนาสุขภาพ และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

โดยสรุป ผู้สูงอายุบนพื้นที่สูงภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงกำลังเผชิญ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาททั้งใน ครอบครัว ชุมชน และภาคเกษตร แต่ต้องการการสนับสนุนที่เหมาะสมกับสมรรถภาพและบริบทพื้นที่ แนวทางการพัฒนาในระยะยาวจึงควรมุ่งเน้นการสร้างอาชีพเบา การพัฒนาเทคโนโลยีที่เข้าถึงง่าย การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างรายได้ และการพัฒนาเครือข่ายสังคมระหว่างวัย เพื่อให้ผู้สูงอายุ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีรายได้เพียงพอ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงอย่าง ยั่งยืน.

ผลการวิจัยที่ 1.2 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศักยภาพการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุและ ประชากรแรงงานวัยทดแทนบนพื้นที่สูง

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อศักยภาพการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุและแรงงาน วัยทดแทนบนพื้นที่สูง สามารถจำแนกได้เป็น 4 มิติหลัก ได้แก่ มิติสุขภาพ มิติการมีส่วนร่วม มิติความ มั่นคง และมิติสภาพแวดล้อมเอื้อ

มิติสุขภาพ

ปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญ ได้แก่ การไม่มีหรือสามารถควบคุมโรคเรื้อรังได้ดี การเข้าถึงบริการ สุขภาพเชิงรุกใกล้ชุมชน และการใช้เครื่องทุ่นแรงที่เหมาะสมกับวัย ซึ่งช่วยลดภาระทางกายและทำให้ ผู้สูงอายุสามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ปัจจัยจำกัดคือภาวะเสื่อมของร่างกาย โรคจาก สารเคมีทางการเกษตร และภาวะหมอกควันหนาแน่นในฤดูแล้งที่กระทบต่อระบบทางเดินหายใจและ สมรรถภาพการทำงาน

มิติการมีส่วนร่วม

พบว่าความร่วมมือในกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการคงบทบาท ของผู้สูงอายุ โดยมีการแบ่งงานตามสมรรถนะ เช่น งานคัด แพัก แปรรูปเบา หรือบริการนักท่องเที่ยว การถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างรุ่นและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลขั้นพื้นฐานช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงทาง เศรษฐกิจระหว่างวัย อย่างไรก็ตาม ปัจจัยจำกัด ได้แก่ การย้ายถิ่นของแรงงานวัยทำงาน การขาด กิจกรรมกลุ่มผู้สูงอายุที่ต่อเนื่อง และข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลและภาษา ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุเข้าถึง โอกาสการเรียนรู้และการตลาดสมัยใหม่ได้จำกัด

มิติความมั่นคง

ครัวเรือนที่มีรายได้หลายแหล่งจากเกษตร แปรรูป หัตถกรรม บุตรหลานโอนเงินกลับ และ สวัสดิการพื้นฐาน สามารถลดความผันผวนทางเศรษฐกิจและคงความมั่นคงของการยังชีพได้ดีกว่า ครัวเรือนที่พึ่งพารายได้เดียว ปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือการเข้าถึงแหล่งทุนระดับชุมชนและการมี ข้อตกลงตลาดที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม ความผันผวนของราคาผลผลิต ต้นทุนการขนส่งสูง และการ พึ่งพาสวัสดิการพื้นฐานเป็นรายได้หลักยังคงเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาอาชีพและรายได้ระยะยาวของ ผู้สูงอายุ

มิติสภาพแวดล้อมเอื้อ

ปัจจัยเกื้อหนุน ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคมและสัญญาณสื่อสารที่ดีขึ้น รวมถึงระบบจัดการน้ำขนาดเล็กที่ช่วยให้การผลิตต่อเนื่อง ในขณะที่ปัจจัยจำกัด ได้แก่ ความเสี่ยงเชิง

นิเวศ เช่น ภัยแล้ง ไฟป่า หมอกควัน ดินถล่ม และการขาดพื้นที่แปรรูปหรือเก็บรักษาผลผลิต ส่งผลต่อความต่อเนื่องของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสุขภาพของแรงงานสูงวัย

ผลการวิจัยที่ 2 การจัดทำและพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมอาชีพในและนอกภาคการเกษตรที่รองรับการเปลี่ยนแปลงสังคมผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง

ผลการวิจัยที่ 2.1 การสร้างภาพอนาคต (scenario planning) สำหรับการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพประชากรสูงอายุและแรงงานทดแทนบนพื้นที่สูง

ผลการศึกษาเชิงบูรณาการเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมอาชีพของผู้สูงอายุและแรงงานทดแทนในพื้นที่สูง ครอบคลุม 4 กลุ่มน้ำหลัก ได้แก่ กลุ่มน้ำปิง กลุ่มน้ำกก-โขง กลุ่มน้ำน่าน และกลุ่มน้ำสาละวิน โดยพบประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

กลุ่มน้ำปิง

การพัฒนามุ่งเน้น “การดูแลสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการเพิ่มมูลค่าผลผลิต” ผ่านการอนุรักษ์ป่า การปลูกพืชหมุนเวียน และการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การดำเนินงานเน้นให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการเพิ่มมูลค่าผลผลิต เช่น การแปรรูปชา กาแฟ สมุนไพร และการใช้เทคโนโลยีที่ช่วยทดแทนแรงงาน ขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้รับการส่งเสริมให้ต่อยอดกิจกรรมเดิมของครอบครัว โดยบูรณาการเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดออนไลน์ รวมทั้งการพัฒนาเชิงท่องเที่ยว ภายใต้แนวทางการเชื่อมโยงระหว่างรุ่น เพื่อสร้างความต่อเนื่องของอาชีพและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

กลุ่มน้ำกก-โขง

พื้นที่มีจุดเด่นด้าน “การยกระดับกาแฟมูลค่าสูง” โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต การควบคุมมาตรฐาน และการสร้างเอกลักษณ์ของกาแฟแต่ละพื้นที่ ผู้สูงอายุมีบทบาทในการแปรรูปเบื้องต้น ส่วนแรงงานรุ่นใหม่รับหน้าที่ด้านการตลาดและการขยายเครือข่าย ทั้งนี้การรวมกลุ่มและความร่วมมือระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานภาครัฐ-เอกชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนากาแฟในเชิงเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

กลุ่มน้ำน่าน

การพัฒนามุ่ง “การปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงและสร้างรายได้ระยะยาว” เช่น กาแฟและโกโก้ โดยปรับระบบเกษตรให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น แนวทางสำคัญคือการสร้างเครือข่ายการตลาด การพัฒนาระบบน้ำและเทคโนโลยีการผลิต การรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อแปรรูปและจำหน่าย และการส่งเสริมสังคมสูงวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่มั่นคง ผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนให้มีอาชีพเสริมจากงานหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่แรงงานวัยทำงานและเยาวชนเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนธุรกิจชุมชน

กลุ่มน้ำสาละวิน

การพัฒนา มีลักษณะ “การผลิตเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสิ่งแวดล้อม” โดยเฉพาะในพื้นที่อ้อมก้อยที่เน้นการปรับระบบข้าวไร่ให้เป็นขั้นบันไดอย่างยั่งยืน และในพื้นที่ห้วยเขย่งที่มุ่งขยายการผลิตพืชผักอินทรีย์ในกลุ่มเปราะบาง การดำเนินงานเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสาน องค์ความรู้ใหม่ การบริหารจัดการดิน การใช้สารชีวภัณฑ์ และการลดการเผาพื้นที่เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ ความมั่นคงทางอาหาร การสร้างรายได้เสริม และการลดความเหลื่อมล้ำของกลุ่มเปราะบาง

ผลการวิจัยที่ 2.2 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับประชากรบนพื้นที่สูงที่ดำรงชีพภายใต้สังคมสูงอายุ

หมวดที่ 1 : การพัฒนาอาชีพตามสมรรถภาพและสุขภาวะของผู้สูงอายุ

เน้นให้ผู้สูงอายุประกอบอาชีพได้จริงโดยไม่กระทบต่อสุขภาพ และสร้างคุณค่าในชีวิต ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- ส่งเสริมอาชีพเบา เช่น งานหัตถกรรม การเพาะเห็ด การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน
- จัดระบบ “แบ่งงานตามสมรรถนะ” (Capability-based Task Division) ระหว่างผู้สูงอายุและแรงงานวัยทำงาน
- พัฒนา “แปลงเกษตรเพื่อสุขภาพ” ใช้พืชระยะสั้นและสมุนไพรท้องถิ่น
- สนับสนุนเครื่องมือเกษตรขนาดเล็กที่ช่วยทุ่นแรง เช่น ระบบน้ำหยด เครื่องตัดหญ้า

หมวดที่ 2 : การพัฒนาอาชีพที่ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและแรงงานเบา

มุ่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- เกษตรผสมผสานขนาดเล็ก (Integrated Micro Farming)
- การปลูกผัก สมุนไพร หรือไม้ดอกที่ดูแลง่ายและขายได้ในชุมชน
- การเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น ไก่พื้นเมือง เป็ด หรือปลาบ่อซีเมนต์
- การเพาะเห็ดในโรงเรือนขนาดเล็กแบบรวมกลุ่ม

หมวดที่ 3 : การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจชุมชน

เน้นการสร้างมูลค่าจากทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- การสืบสานและต่อยอดงานหัตถกรรม เช่น สานกก จักสาน ทอผ้า ทำไม้กวาด
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรม (Cultural Product) เช่น เครื่องแต่งกาย ของใช้จากวัสดุธรรมชาติ
- การสร้างผลิตภัณฑ์สุขภาพและสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น ยาต้ม ยาหม่อง สบู่ โลชั่น
- การเชื่อมโยงกับสถาบันวิจัย/มหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนานวัตกรรม บรรจุภัณฑ์ และช่องทางตลาด

หมวดที่ 4 : การพัฒนาอาชีพด้านบริการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ใช้ศักยภาพของชุมชนและผู้สูงอายุในการส่งเสริมเศรษฐกิจบริการ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- โฮมสเตย์สำหรับผู้สูงอายุและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Senior & Wellness Tourism)
- เกษตรเชิงท่องเที่ยว (Agro-Ecotourism) โดยผู้สูงอายุเป็น “วิทยากรชุมชน”
- การให้บริการชุมชน เช่น ร้านอาหารสุขภาพผู้สูงอายุ หรือศูนย์นวดแผนไทยพื้นบ้าน

หมวดที่ 5 : การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายอาชีพผู้สูงอายุ

สร้างกลไกทางสังคมให้ผู้สูงอายุรวมพลังและพึ่งพากันได้ ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- การจัดตั้ง “กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ (Elderly Occupational Group)” หรือ “วิสาหกิจผู้สูงอายุ (Silver Enterprise)”
- การจัด “ตลาดผู้สูงอายุในชุมชน (Local Senior Market)” เพื่อจำหน่ายสินค้าโดยตรง
- การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อเชื่อมตลาด

หมวดที่ 6 : การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนอาชีพผู้สูงอายุ

เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและลดภาระของแรงงานสูงวัย ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- พัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตร (Assistive Agro-Tech) เช่น ระบบรดน้ำอัตโนมัติ
- ส่งเสริมการเรียนรู้ดิจิทัล (Digital Skill for Elders) ให้ผู้สูงอายุขายสินค้าออนไลน์ได้
- จัดตั้ง “ศูนย์ข้อมูลตลาดสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ชุมชน” บนพื้นที่สูง

หมวดที่ 7 : การสนับสนุนเชิงนโยบายและโครงสร้าง

เน้นการสร้างระบบสนับสนุนอย่างยั่งยืนจากภาครัฐและภาคีเครือข่าย ประกอบด้วยแนวทางย่อย ดังนี้

- จัดตั้ง “กองทุนส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุบนพื้นที่สูง” เพื่อสนับสนุนงบประมาณและเครื่องมือเริ่มต้น
- ผลักดันนโยบาย “1 ชุมชน 1 อาชีพผู้สูงอายุ (One Senior Career per Village)”
- บูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ (สวพส., พม., กษ., พช.) ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อสร้างระบบฝึกออาชีพ-ผลิต-ตลาด-สุขภาพครบวงจร

ผลการวิจัยที่ 2.3 รูปแบบการยกระดับชุมชนผู้สูงอายุนำร่องที่สามารถพึ่งพาตนเองด้วยการ

เสริมสร้างทักษะการทำงานที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง

พื้นที่นำร่องในการเสริมสร้างทักษะการทำงานและพัฒนาอาชีพของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 2 พื้นที่หลัก ได้แก่ พื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี (บ้านปางกลาง บ้านปางต้นผึ้ง และบ้านปางอาณาเขต) และพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเป้า ซึ่งทั้งสองพื้นที่สะท้อนลักษณะของชุมชนบนพื้นที่สูงที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรและการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างชัดเจน

ในพื้นที่โครงการหลวงวาวี พบว่าการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนผู้สูงอายุได้ส่งผลให้ชุมชนต้องปรับตัวในหลายมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และนโยบายท้องถิ่น โดยชุมชนยังคงเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุในฐานะแรงงานเสริมที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นหลัง อาชีพหลักของครัวเรือนยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม เช่น การปลูกพืชและกาแฟ แต่มีแนวโน้มปรับตัวสู่การใช้เทคโนโลยีง่าย ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ รวมถึงการพัฒนาอาชีพแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น การแปรรูปชา กาแฟ และผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร นอกจากนี้ ชุมชนยังต้องเผชิญกับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ โดยเฉพาะภัยแล้งและการขาดแคลนน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตและความมั่นคงทางอาหาร จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ในส่วนของพื้นที่โครงการหลวงห้วยเป้า พบว่าโครงสร้างประชากรในพื้นที่มีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 20.12 ของประชากรทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ อาชีพหลักของประชากรคือเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป โดยมีการผลิตพืชหลัก ได้แก่ ข้าว พืชผัก และข้าวโพด นอกจากนี้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์คนเมือง และมีระดับการเข้าถึง

เทคโนโลยีดิจิทัลในระดับหนึ่ง ซึ่งเอื้อต่อการสื่อสารและการตลาดสินค้าเกษตรในยุคใหม่ การปรับตัวของผู้สูงอายุในพื้นที่ห้วยป่าเกิดขึ้นผ่านการแสวงหาอาชีพทางเลือกนอกภาคเกษตร เพื่อให้เหมาะสมกับสมรรถภาพทางกายที่ลดลง ขณะเดียวกันยังสามารถสร้างรายได้และลดภาระการพึ่งพิง โครงการได้ส่งเสริมการเพาะเห็ดเป็นอาชีพหลัก โดยดำเนินกิจกรรมผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม “เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ (Learning by Doing)” เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และความมั่นใจในการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุ อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิต และการสร้างต้นแบบ “ชุมชนสูงวัยเชิงสร้างสรรค์” ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ทั้งสองพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของผู้สูงอายุและแรงงานทดแทนบนพื้นที่สูงที่มุ่งเน้นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ การดำรงชีพ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะทรัพยากรมนุษย์ที่ยังคงมีศักยภาพในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่สูงของประเทศไทย

